

David Kosař

ROZVRH PRÁCE: KLÍČOVÝ NÁSTROJ PRO BOJ S KORUPCÍ SOUDCŮ A NEZBYTNÝ PŘEDPOKLAD NEZÁVISLOSTI ŘADOVÝCH SOUDCŮ

Abstrakt: Rozvrh práce je na první pohled interní dokument sestavovaný na každém soudě, který má však obrovský dopad na fungování českého soudnictví a tím i ústavněprávní dimenzi. Rozvrh práce totiž nestanoví jen pravidla pro prvotní přidělování spisů, ale rovněž nastavuje pravidla pro následné přerozdělování spisů, určuje složení senátů, rozhoduje o specializaci jednotlivých soudců a senátů a rozhoduje o tom, kdo bude členem velkých senátů obou kolegií na Nejvyšším soudě a rozšířených senátů na Nejvyšším správním soudě. Tento článek argumentuje, že rozvrh práce je důležitým předpokladem soudcovské nezávislosti a klíčový nástroj pro boj s korupcí soudců. Za tímto účelem analyzuje nejen trestní a kárná řízení se soudci týkající se rozvrhu práce, ale i zkušenosti se zneužíváním přidělování věcí v době komunistického režimu a relevantní judikaturu Ústavního soudu a Evropského soudu pro lidská práva. Na závěr článek dospívá k závěru, že současná úprava rozvrhu práce je v rozporu s čl. 38 odst. 1 Listiny a čl. 82 odst. 1 Ústavy a předkládá další náměty ke změně stávající praxe.

Klíčová slova: rozvrh práce, právo na zákonného soudce, nezávislost soudců, specializace soudců, korupce soudců, soudní funkcionáři

ÚVODEM

Dne 15. května 2014 zveřejnilo Parlamentní shromáždění Rady Evropy studii o korupci soudců. Řada čtenářů si hned pomyslí, že tato zpráva je relevantní leda tak pro Rumunsko a Bulharsko. Není tomu tak. Dne 30. 5. 2014 Okresní soud v Jičíně odsoudil, zatím nepravomocně, bývalého soudce Okresního soudu v Litoměřicích k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v délce 5,5 roku a k pokutě ve výši 200.000 Kč za to, že přijal úplatky ve výši 30.000 Kč.¹ Jedná se o prvního soudce v novodobé české historii, který byl za korupci odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Mohlo by se tedy zdát, že se jedná o vzácnou výjimku. Bohužel realita je jiná.

Kauza litoměřického soudce není jediným příkladem korupce českých soudců. Již v roce 1997 byla k nepodmíněnému trestu odnětí svobody odsouzena soudkyně z Přerova, která se podle obžaloby pokusila uplatit okresního státního zástupce.² Kvůli podezření z korupce byli obviněni i další soudci, jejichž věc se nakonec nedostala před soud. Například stíhání mladoboleslavského soudce Pavla Nagyho, kterého natočila TV Nova skrytou kamerou při přijímání úplatku, bylo nakonec přerušeno kvůli jeho psychické chorobě.³ Další mediálně známá kauza konkurzního soudce Berky rovněž zatím nemá

¹ Srov. např. SCHNEIDER, J. Ojedinelý případ: Jak se trestá soudní korupce. *Česká pozice*, [online] 1. 6. 2014 [2014-07-31], dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/ojedinely-pripad-jak-se-tresta-soudni-korupce-fo5-tema.aspx?c=A140601_215731_pozice-tema_kasa.

² Bývalý soudce Knotek půjde za korupci na pět a půl roku do vězení. *Deník.cz*, [online] 30. 5. 2014 [2014-07-31], dostupné z: http://www.denik.cz/z_domova/byvaly-soudce-knotka-pujde-za-korupci-na-pet-a-pul-roku-do-vezeni-20140530.html.

³ Těto kauza věnovala česká média značnou pozornost. Srov. např. STRAŠÍKOVÁ, L. Soudce Nagy, který chtěl své dluhy řešit penězi z úplatků, zbaven funkce. *Ceskatelevize.cz*, [online] 29. 5. 2008 [2014-07-31], dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/16785-soudce-nagy-ktery-chtel-sve-dluhy-resit-penez-z-uplatku-zbaven-funkce/>; WIRNITZER, J. Jak se dal soudce Nagy koupit za 40 tisíc. *Lidovky.cz*,

definitivní rozuzlení, a to ani po více než 10 letech,⁴ neboť české soudy dosud nevyřešily otázku, zda a případně v jaké míře se na něj vztahuje amnestie Václava Klause.⁵ Právo-mocným rozsudkem neskončila zatím ani kauza soudce Obvodního soudu pro Prahu 2 Ondřeje Havlína, který je stíhán za několik přečinů v souvislosti s údajným zahlazováním trestných činů v dopravě.⁶ Těmto soudcům byl sice pozastaven výkon funkce soudce, ale není u nich zcela vyloučeno, že se „do taláru“ vrátí.

Mnoho problematických kauz se však nepodařilo dotáhnout ani do stádia obžaloby. V posledních dnech se (opět) hodně mluví o tzv. insolvenční mafii,⁷ a to zejména v souvislosti s podezřelým insolvenčním řízením se společností Mora-Top.⁸ Někteří vlivní komentátoři v této souvislosti dokonce konstatovali, že „Právníci mafiánů si tykají se „svými“ soudci a díky stupidně udělanému rozvrhu práce předsedů krajských soudů advokáti dávno předem vědí, kam odstěhovat sídlo dlužníka, aby na konkrétního soudce připadla jejich kauza“.⁹ Zdá se tedy, že česká justice se z kauzy Berka nepoučila a potřebná institucionální opatření dosud nepřijala.¹⁰ O dalších případech manipulace s přidělováním spisů pak informovala i Bezpečnostní informační služba ve svých výročních zprávách.¹¹

To jsou však jen trestní věci. Řada klíčových kauz týkajících se zneužití rozvrhu práce se projednávala nikoliv v trestním řízení, ale v řízení kárném. K „šachování“ se spisy totiž dochází i z jiných důvodů než kvůli vidině finančního přilepšení. Někteří předsedové soudů si chtějí ulehčit práci, a proto si v rozporu s rozvrhem práce přidělují lehké věci.¹² Jiní soudní funkcionáři pak chtějí mít osobní dohled nad přidělováním spisů.¹³ Právě v souvislosti s nestandardním přidělováním spisů bylo zahájeno hned několik kárných

[online] 28. 5. 2008 [2014-07-31], dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/video-jak-se-dal-soudce-nagy-koupit-za-40-tisic-f36-/domaci.aspx?c=A080528_200453_domaci_jw; či Soudce 'pohádkář' chtěl zlikvidovat věřitele. *Lidovky.cz*, [online] 29. 5. 2008 [2014-07-31], dostupné z: http://www.lidovky.cz/soudce-pohadkar-chtel-zlikvidovat-veritele-fe6-/zpravy-domov.aspx?c=A080529_112600_ln_domov_mtr.

⁴ Srov. Vrchní soud zrušil rozsudek v kauze Berka. *Týden.cz*, [online] 31. 5. 2012 [2014-07-31], dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/krimi/vrchni-soud-zrusil-rozsudek-v-kauze-berka_236207.html#U9n9GG0c564; či Soudce Berka bude dál stíháný. Amnestie pro něj platí jen částečně. *Lidovky.cz*, [online] 19. 4. 2013 [2014-07-31], dostupné z: http://www.lidovky.cz/soudce-berka-bude-dal-stihany-amnestie-pro-nej-plati-jen-castecne-px2-/zpravy-domov.aspx?c=A130419_151329_ln_domov_hm.

⁵ V době dopisování tohoto článku v této věci Nejvyšší soud stále nerozhodl.

⁶ Srov. např. SRNOVÁ, V. Soudce Havlín měl v 17 případech vzít statistické úplatky. *Ceskatelevize.cz*, [online] 24. 2. 2013, dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/216436-soudce-havlin-mel-v-17-pripadech-vzit-statisticove-uplatky/>; SPURNÝ, V. Jak vydělat na opilých fidičích. *respekt.cz*, [online] 3. 3. 2013 [2014-07-31], dostupné z: <http://respekt.ihned.cz/c1-59428150-jak-vydelat-na-opilych-ridicich>; či Korupce v justici: U soudce se mohli vykoupat opilí šoféři. Nebo ti, kteří bourali. *IHNED.cz*, [online] 25. 2. 2013 [2014-07-31], dostupné z: <http://zpravy.ihned.cz/c1-59388800-korupce-v-justici-u-soudce-se-mohli-vykoupit-opili-soferi>.

⁷ Srov. např. rozhovor s náměstkem ministryně spravedlnosti Robertem Pelikánem: Robert Pelikán: Proti insolvenční mafii jsme bezmocní. *Česká pozice*, [online] 21. 7. 2014 [2014-07-31], dostupné z: http://www.denik.cz/z_domova/robert-pelikan-resort-spravedlnosti-je-dlouhodobe-zanedbany-20140712.html.

⁸ Srov. Juříček: Insolvenční řízení bylo zmanipulované. Sídlo firmy se prý přestěhuje. *Týden.cz*, [online] 26. 6. 2014 [2014-07-31], dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/byznys/juricke-insolvenčni-řízení-bylo-zmanipulovane-sídlo-firmy-se-pry-prestehuje_311206.html?showTab=kurzovni-listek#U9oCbmOc564; či Insolvenční mafie: Konkrétní příklad firma MORA – TOP. *Svaz průmyslu a dopravy ČR*, [online] 11. 6. 2014 [2014-07-31], dostupné z: <http://www.sp.cz/tiskove-zpravy/insolvenčni-mafie-konkretni-příklad-firma-mora-top>.

⁹ LÉKO, I. Losovat soudce nestačí! *Lidové noviny*, 20. 6. 2014, s. 10.

¹⁰ K tomu srov. SPURNÝ, J. Berkův syndrom. *respekt.cz*, 15. 6. 2014, dostupné z: <http://respekt.ihned.cz/c1-62343610-berkuv-syndrom>.

¹¹ Srov. Výroční zprávu Bezpečnostní informační služby za rok 2010, s. 11; a Výroční zprávu Bezpečnostní informační služby za rok 2011, s. 8–9; obě dostupné z: <http://www.bis.cz/vyrocní-zpravy.html>.

¹² Srov. kárné řízení s předsedkyní Městského soudu v Brně rozebrané v části 4.

¹³ Srov. kárné řízení s místopředsedou Krajského soudu v Brně rozebrané v části 4.

řízení. Vzhledem ke krátkým subjektivním i objektivním lhůtám k podání kárného návrhu a procesním pochybením kárných navrhovatelů však skončilo uložением sankce jen několik kárných návrhů.¹⁴

Cest, jak korupci soudců a „šachování“ s přidělováním spisů zabránit, je několik. Jedním z opomíjených řešení je správné nastavení systému rozdělování spisů. Přidělování spisů se v České republice, podobně jako v okolních zemích,¹⁵ řídí tzv. rozvrhem práce. Tento interní dokument má obrovský dopad na fungování českých soudů a tím i ústavněprávní dimenzi.¹⁶ Rozvrh práce totiž nestanoví jen pravidla pro prvotní přidělování spisů, ale rovněž nastavuje pravidla pro následné přerozdělování spisů, určuje složení senátů a rozhoduje o specializaci jednotlivých soudců a senátů, včetně velkých a rozšířených senátů obou vrcholných soudů. Přes jeho zásadní význam však dosud nebyla rozvrhu práce věnována v české odborné literatuře patřičná pozornost.¹⁷ Tento článek má za cíl tuto mezeru zaplnit.

Vzhledem k rozsahu této problematiky však rozebíráme pouze vybrané ústavněprávní problémy spojené s rozvrhem práce¹⁸ a zaměřujeme se primárně na aspekty rozvrhu práce týkající se soudců.¹⁹ Samotný článek se skládá z následujících částí. Část 1 definuje, co je to rozvrh práce a jaké hlavní funkce plní. Část 2 identifikuje jednotlivé funkce rozvrhu práce. Část 3 rozebírá, k jakému vyššímu účelu rozvrh práce slouží. Část 4 poukazuje na možná zneužití rozvrhu práce. Zde se článek inspiroval nejen zkušenostmi z České republiky, ale čerpá i ze slovenské praxe a z judikatury Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“). Část 5 se zaměřuje na českou právní úpravu rozvrhu práce a zkoumá, zda stávající úprava poskytuje dostatečné záruky proti formám zneužití rozvrhu práce identifikovaným v části 3. Část 6 předkládá náměty ke zlepšení současného stavu. Část 7 shrnuje závěry tohoto článku.

¹⁴ To je případ i většiny skutků v kárném návrhu proti místopředsedovi Krajského soudu v Brně; podrobněji viz část 4. Řízení proti předsedovi Krajského soudu v Brně v navazující věci pak bylo zastaveno zcela (srov. rozhodnutí NSS ze dne 18. 1. 2012, sp. zn. 11 Kss 19/2011-47).

¹⁵ Srov. § 27–34 zákona o organizaci soudní (*Gerichtsorganisationsgesetz*), RGBI. Nr. 217/1896 v aktuálním znění platném na území Rakouska (dále jen „GOG“); 21a–21g německého ústavního zákona o organizaci soudů (*Gerichtsverfassungsgesetz*) z 9. 5. 1975, BGBl. I S. 1077 (dále jen „GVG“); či § 3 odst. 3–4 a § 50–52a zákona č. 757/2004 Z. z. o súdech a o zmene a doplnení niektorých zákonov (dále jen „zákon č. 757/2004 Z. z. o súdech“). Některé aspekty těchto zahraničních úprav jsou rozebrány v části 6.

¹⁶ K podobnému závěru dospívá i Jaromír Jirsa; srov. JIRSA, J. a kol. *Klíč k soudní síni: příručka pro začínající advokáty a soudce*. Lexis Nexis CZ, 2006, s. 133.

¹⁷ Rozvrh práce byl naposledy podrobněji v české literatuře diskutován v polovině 90. let 20. století (srov. články Antonína Mokrého, Otakara Motejla, Pavla Kučery, Cyrila Svobody, Jan Štěpána, Ernesta Merkela a Güntera Woratsche; vše uveřejněno v časopise *Právní praxe*, 1995, č. 9; dále srov. BIČOVSKÝ, J. K pojmu „zákonný soudce“. *Právní praxe*, 1995, č. 5, s. 304–308; či ESER, A. „Zákonný soudce“ a jeho určení pro jednotlivý případ. *Právní rozhledy*, 1996, č. 12, s. 555 nn.). Pro výjimky z poslední doby srov. JIRSA, J. a kol. *Klíč k soudní síni: příručka pro začínající advokáty a soudce*. Lexis Nexis CZ, 2006, s. 133–135; ODEHNALOVÁ, J. Laický prvek v soudním procesu a některé ústavněprávní aspekty. *Právní rozhledy*, 2011, č. 14, s. 516 nn.; a KOCOUREK, J. – ZÁRUBA, J. *Zákon o soudech a soudcích; Zákon o státním zastupitelství*, 2. vydání, 2004, s. 199–204.

¹⁸ V jednom článku nelze rozebrat všechny aspekty rozvrhu práce. Například možnost soudního přezkumu rozvrhu práce zmiňujeme toliko okrajově v části 6, na vliv rozvrhu práce na složení velkých a rozšířených senátů obou vrcholných soudů poukazujeme toliko v abstraktní podobě v části 2, kárná řízení týkající se rozvrhu práce citujeme pouze pro ilustraci možností zneužití a stejně tak detailně nerozebíráme z doktrinárního hlediska relevantní judikaturu Ústavního soudu a ESLP.

¹⁹ Ponecháváme tedy stranou dopadům rozvrhu práce na jiné osoby podílející se na výkonu soudní moci. K problematice rozvrhu práce ve vztahu k přísedícím, srov. ODEHNALOVÁ, J. Laický prvek v soudním procesu a některé ústavněprávní aspekty. *Právní rozhledy*, 2011, č. 14, s. 516 nn.

1. STÁVAJÍCÍ PRÁVNÍ ÚPRAVA ROZVRHU PRÁCE

Rozvrh práce je interní dokument soudu, jehož základní parametry jsou v České republice definovány ve třech právních předpisech: v zákoně o soudech a soudcích (dále též „ZSS“),²⁰ vyhlášce Ministerstva spravedlnosti České republiky č. 37/1992 Sb. o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy (dále též „Vyhláška č. 37/1992 Sb.“),²¹ a Instrukcí č. 505/2001-Org. Ministerstva spravedlnosti ze dne 3. 12. 2001, kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy (dále též „Instrukce č. 505/2001-Org“).²²

Podle ZSS se rozvrhem práce vždy na daný kalendářní rok určí zejména složení jednotlivých soudních oddělení a senátů, stanoví způsob rozdělování věcí, a určí zastupování soudců v případě nepřítomnosti nebo vyloučení.²³ Nejde tedy pouze o rozdělování věcí, jak by se na první pohled mohlo zdát.²⁴ V České republice se rozvrh práce navíc vztahuje i na asistenty soudců, soudní vykonavatele a na další soudní úředníky a upravuje²⁵ i řadu dalších otázek vnitřní organizace soudu (jako je pracovní doba či doba pro styk s občany).²⁶ Tím se česká právní úprava liší od Rakouska i Německa, kde se rozvrh práce vztahuje výhradně na soudce a nereguluje ani pracovní dobu ani dobu styku s občany.²⁷

V České republice vydává rozvrh práce vždy předseda soudu.²⁸ Ten sice musí projednat rozvrh práce se soudcovskou radou,²⁹ nicméně jejím stanoviskem není vázán a konečná podoba rozvrhu práce je tedy výhradně na něm.³⁰ K úpravě podmínek, které musí rozvrh práce splňovat, je zákon o soudech a soudcích poměrně skoupý. Výše zmíněný § 42 odst. 1 ZSS, který stanoví, co musí rozvrh práce obsahovat, sice vyžaduje, aby předseda soudu jmenovitě určil, kteří soudci působí v daném soudním oddělení, definoval způsob rozdělení věcí a nastavil pravidla pro zastupování soudců, nicméně nic neříká o tom, *jakým* způsobem mají být spisy rozdělovány, *jakým* způsobem a podle jakých kritérií se určuje složení senátů ani nestanoví žádná další omezení. Předseda soudu tak klidně může svěřit určitou agendu pouze jednomu senátu (třeba i tomu „svému“) či ji rozprostřít mezi všechny senáty daného úseku. Stejně tak ZSS nebrání, aby rozvrh práce stanovil celou řadu výjimek ze standardních pravidel přidělování věcí – například specifická pravidla pro související věci.³¹

²⁰ Srov. zejména § 40–45 zákona č. 6/2002 Sb. o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích).

²¹ Srov. zejména § 1–2a Vyhlášky č. 37/1992 Sb.

²² Srov. zejména § 1 Instrukce č. 505/2001-Org.

²³ Srov. § 41 odst. 1 ZSS a § 42 odst. 1 písm. a), c) a d) ZSS. Aspekty rozvrhu práce vztahující se na přísedící, asistenty soudců a soudní úředníky [blíže viz § 42 odst. 1 písm. e) ZSS] a aspekty týkající se pobočky soudu [blíže viz § 42 odst. 1 písm. b) ZSS] zde ponechávám stranou.

²⁴ K jednotlivým funkcím rozvrhu práce, srov. část 2.

²⁵ Srov. např. § 42 odst. 1 písm. e) ZSS.

²⁶ § 1 bod 7. Instrukce č. 505/2001-Org.

²⁷ Srov. § 27–34 GOG; a 21a–21g GVG.

²⁸ Srov. § 41 odst. 2 ZSS.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Tento stav aproboval i Ústavní soud; srov. náleží Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 721/10 ze dne 16. 9. 2010 (N 199/58 SbNU 767), bod 23.

³¹ Typickým příkladem je například Rozvrh práce Nejvyššího správního soudu pro rok 2013 (dostupný na www.nssoud.cz), zejména bod 3.8.1, jenž stanovil mj., že „*věci, v nichž je dána totožnost žalobce, se přidělují těmúž soudci zpravodají, a to do výše deseti věcí přidělených stejnému soudci zpravodají; dále se tyto věci přidělují jinému soudci téhož senátu*“.

Zákon o soudech a soudcích však přece jen určitá omezení obsahuje. V prvé řadě je nutné zmínit § 42 odst. 2 ZSS, který definuje pravidla pro prvotní přidělování spisů. Při bližším prozkoumání však zjistíme, že kromě zcela základních předpokladů (dodržení specializace soudců podle zvláštních právních předpisů, respektování poboček soudu a rozdělování věcí podle předmětu řízení a speciálního pravidla pro insolvenční koncernu) toto konvolutivní ustanovení stanoví jen tři podmínky: (1) že pracovní vytížení jednotlivých soudních oddělení by mělo být „pokud je to možné“ stejné; (2) že v den, kdy věc soudu došla, musí být nepochybné, do kterého soudního oddělení náleží; a (3) je-li v rámci jednotlivých úseků určeno rozvrhem práce více soudních oddělení, rozdělují se mezi ně věci ve stanovených poměrech vždy postupně.

Tato pravidla vypadají na první pohled „neprůstředně“. Při detailnějším zkoumání však zjistíme, že diskreci předsedy soudu při tvorbě rozvrhu práce příliš neomezují, ba spíše naopak. První pravidlo výslovně umožňuje odchýlit se od standardního způsobu přidělování věcí s odkazem na nutnost zajistit rovnoměrné pracovní vytížení, a tudíž již tak velký vliv předsedy soudu na přidělování věcí vlastně ještě rozšiřuje. Co se rozumí „stejným pracovním vytížením“ (respektive podle jakých kritérií se určí), ZSS nikde nestanoví, což opět zvyšuje diskreci předsedy soudu. A aby toho nebylo málo, spojení „pokud je to možné“ nechává předsedovi dokonce prostor pro to, aby i v případech, kdy podmínka rovnoměrného vytížení zjevně není splněna, nezasáhl. Opět je to jen a jen na jeho úvaze. Druhé pravidlo sice brání tomu, aby se s přidělováním věcí „šachovalo“ několik týdnů poté, co napadly na soud, nicméně nestanoví konkrétní algoritmus ani obecná pravidla pro to, jakým způsobem by spisy měly být rozděleny. ZSS dokonce ani nevyžaduje, aby přidělování věcí bylo nastaveno tak, aby byla vyloučena možnost ovlivnit přidělování či přerozdělování věcí.³² Stejně tak třetí pravidlo, že se věci mezi vícero senátů rozdělují „postupně“, zní sice hezky, ale ZSS nic neříká o tom, jak se určí, která věc v daný den dorazila na soud jako první a tedy podle čeho se poskládá pořadí věcí napadených v daný den. Dokonce nikde není zmíněno, jestli je rozhodující přesný čas doručení podání datovou schránkou, respektive jak poskládat pořadí věcí, v případech, kdy některé byly doručeny datovou schránkou, některé poštou a některé osobně na podatelnu. Z toho plyne, že český právní řád nedefinuje ani metodu ani algoritmus pro přidělování spisů a nikde ani výslovně nestanoví, že přidělování věcí musí být založeno na náhodném výběru.

V § 42(4) pak ZSS doplňuje čtvrtou podmínku, že rozvrhem práce „*nesmí být dotčeno rozdělení věcí a, pokud je to možné, ani zařazení soudců a přísedících do jednotlivých soudních oddělení, provedené před jejich účinností*“ (důraz doplněn). Hned další věta téhož ustanovení však říká, že „*[t]o neplatí, nebyl-li ve věci učiněn žádný úkon nebo došlo-li ke zřízení nového soudního oddělení nebo jeho zrušení*“ (důraz doplněn). Ze spojení „pokud je to možné“ v první větě § 42(4) ZSS plyne, že předseda soudu má v podstatě neomezenou diskreci při „překládání“ soudců mezi jednotlivými odděleními, a tedy i mezi jednotlivými soudními agendami. Z druhé věty pak lze dovodit, že pokud v nějaké věci nebyl učiněn úkon či pokud došlo ke zřízení nového soudního oddělení (což je zejména na velkých soudech poměrně častý jev), může předseda soudu přerozdělit i již dříve rozdělené jednotlivé věci. Nikde však zase nejsou stanovena kritéria, podle nichž mají být věci přerozděleny, ani kritéria (respektive omezení) pro „překládání“ soudců

³² *A contrario* § 51 odst. 1 slovenského zákona č. 757/2004 Z. z. o súdech.

v rámci téhož soudu. To stejné platí i pro § 44(1) ZSS, který pamatuje na situace, kdy nemůže věc rozhodovat senát či samosoudce určený rozvrhem práce.

Podrobnější úpravu nenajdeme ani ve Vyhlášce č. 37/1992 Sb. ani v Instrukci č. 505/2001-Org., které buď parafrázují jinými slovy podmínky stanovené v samotném ZSS,³³ nebo se věnují spíše technickým detailům (např. dokdy musí předseda soudu projednat rozvrh práce se soudcovskou radou, dokdy musí být schválený rozvrh práce předložen ministerstvu spravedlnosti, rozvržení pracovní doby a stanovení úředních hodin, organizace soudního oddělení formou týmu či označování soudních oddělení výhradně arabskými číslicemi).³⁴

2. FUNKCE ROZVRHU PRÁCE

Ačkoliv se o rozvrhu práce hovoří obvykle v souvislosti s rozdělováním nápadu, tento dokument má vliv na mnohem více věcí než jen na prvotní přidělování spisů. Rozvrh práce ve skutečnosti plní hned pět funkcí: (1) určuje specializaci samosoudců a senátů, (2) stanoví, kdo s kým bude zasedat v senátu; (3) formuluje pravidla pro prvotní *přidělování* spisů poté, co napadnou na soud; (4) stanoví pravidla pro následné *přerozdělování* spisů, pokud tato potřeba nastane; a (5) na obou vrcholných obecných soudech rozvrh práce rozhoduje i o tom, kdo bude členem velkých senátů obou kolegií na Nejvyšším soudě (dále též „NS“) a rozšířených senátů³⁵ a jiných speciálních senátů³⁶ na Nejvyšším správním soudě (dále též „NSS“). Pojďme se tedy podívat na jednotlivé funkce rozvrhu práce detailněji.

Za prvé, vzhledem k tomu, že čeští soudci jsou specialisté, rozvrh práce de facto určuje specializaci (respektive specializace³⁷) samosoudců a senátů.³⁸ I tímto způsobem se samozřejmě dá nepřímou ovlivnit přidělování spisů, a to zejména tehdy, pokud je specializace samosoudců a/ nebo soudců definována velmi úzce. Extrémním příkladem jsou některé soudy, kde se určité agendě věnuje jen jeden jediný soudce. Tak tomu bylo například na Krajském soudě v Českých Budějovicích, kde se reorganizacemi zabýval jediný soudce.³⁹ Pak stačí věc „dostat“ před daný soud a navrhovatel/žalobce/obžaloba ví, že věc skončí před konkrétním soudcem. Toho využila podle dostupných zdrojů například

³³ Srov. § 1–2a Vyhlášky č. 37/1992 Sb.; a § 1 bod 2. Instrukce č. 505/2001-Org.

³⁴ Srov. § 1 body 1. a 3–8. Instrukce č. 505/2001-Org.

³⁵ Jde o sedmičlenný rozšířený senát podle § 16 odst. 3 písm. a) s. ř. s. a devítičlenný rozšířený senát podle § 16 odst. 3 písm. b) s. ř. s. Na Nejvyšším správním soudu (na rozdíl od Nejvyššího soudu) nikdy nemělo každé kolegium „svůj“ vlastní rozšířený senát (pozn. kolegia byla na Nejvyšším správním soudu zrušena k 31. 12. 2013; viz pozn. č. 65–66).

³⁶ Jedná se zejména o senát ve věcech kompetenčních žalob podle § 16 odst. 2 písm. a) s. ř. s.; senát ve věcech volebních, ve věcech místního a krajského referenda a ve věcech politických stran a politických hnutí podle § 16 odst. 2 písm. a) s. ř. s.; a zvláštní senát ve věcech kompetenčních sporů zřízený podle § 2 zákona č. 131/2002 Sb. Vzhledem k významu věcí projednávaných těmito „speciálními senáty“, je zřejmé, že jejich složení je zcela klíčové.

³⁷ Zejména na okresních a krajských soudech může rozvrh práce stanovit jednomu soudci hned několik agend; k potenciálním negativním důsledkům několika specializací, srov. např. rozhodnutí NSS ze dne 20. 3. 2014, sp. 16 Kss 9/2013-91, zejména body 16 a 27–28 a 38.

³⁸ Zde je ale nutné dodat, že specializací soudců ovlivňuje v některých případech i samotný ZSS tím, že specifiky upravuje působnost některých soudů; srov. § 37–39 ZSS. Tato specializace stanovená zákonem hrála roli v kauze soudce Havlína (blíže viz část 4 tohoto článku).

³⁹ LÉKO, I. Losovat soudce nestačí! *Lidové noviny*, 20. 6. 2014, s. 10.

skupina Via Chem Group, která krátce před insolvencí přesunula své sídlo do Českých Budějovic.⁴⁰ Velmi úzká specializace senátů však existuje i na Nejvyšším soudu⁴¹ a někteří advokáti se rádi holedbají, že dokáží dovolání naformulovat tak, že se dostane před jimi preferovaný senát. To je asi trochu přehnané, nicméně přinejmenším platí, že „*jíž při zahájení civilního soudního sporu na soudu prvního stupně zpravidla víte, který soudce bude spor rozhodovat v poslední instanci* [o ...] *dovolání*“.⁴² I to představuje nezanedbatelné korupční riziko.

Nicméně, kromě nepřímého vlivu na přidělování spisů, má rozhodnutí o specializaci zásadní dopad pro dotčené soudce. Pokud se někdo na okresním soudě dlouhodobě věnuje trestnímu právu a je bez svého souhlasu najednou přesunut do civilněprávního senátu,⁴³ znamená to pro něj nutnost vynaložit zvýšené úsilí, aby se zorientoval v novém právním odvětví.⁴⁴ To může být pro přesunutého soudce nejen frustrující, ale vzhledem k požadovanému výkonu na okresních a krajských soudech i ohrožující jeho kariéru, neboť zpoždění ve vyřizování spisů způsobené „přesunutím“⁴⁵ na jinou agendu ho může dovést až do kárného řízení.

Za druhé, rozvrh práce stanoví, kteří soudci budou spolu zasedat v daném senátu. To se může z hlediska účastníka řízení jevit jako zcela marginální věc. Standardní pohled zní, že všichni soudci by jeden a tentýž případ měli rozhodnout totožně. Tak tomu však v reálném světě, a zejména na vrcholných soudech, není. Složení senátů tak může mít v některých hraničních či nedostatečně prejudikovaných věcech dopad na výsledek sporu. Krom toho má však složení senátů i svůj interní aspekt. Každý soudce ví, že dlouhodobě zasedat v senátu se dvěma názorově odlišnými soudci je při absenci separátních stanovisek u českých obecných soudů⁴⁶ frustrující.⁴⁷

Za třetí, rozvrh práce stanoví pravidla pro *prvotní přidělení* spisu poté, co věc napadne na soud. To znamená, že každý rozvrh práce by měl stanovit jednoznačný algoritmus, podle kterého se věci napadající na daný soud rozdělují mezi jednotlivé samosoudce, respektive senáty. V některých případech, zejména na malých soudech nebo při velmi vysoké specializaci (kde je na danou agendu vyčleněn pouze jeden senát/samosoudce), není v podstatě žádný speciální algoritmus potřeba, neboť o přidělení spisu rozhoduje

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Srov. RICHTER, T. Myšlenkové monopoly na vrcholných soudech. *Lidové noviny*, 23. 6. 2014, s. 15.

⁴² Ibidem.

⁴³ Podobné důsledky může mít dokonce přeložení v rámci *téhož* odvětví. Pokud je například specialista na právo sociálního zabezpečení přeložen do senátu specializujícího se na právo hospodářské soutěže (či naopak), bude též potřebovat mnoho času na to, aby se stal ve své nové specializaci expertem.

⁴⁴ Typickým příkladem je skutkový stav ve věci, jež vyústila v rozsudek NSS ze dne 19. 9. 2012, sp. zn. 1 As 48/2012-28, kde byl soudce po 20 letech výkonu funkce soudce na civilním a obchodním úseku rozvrhem práce přeložen do trestního úseku (srov. bod 2 tohoto rozsudku). Přefazování soudců na jinou agendu však předcházelo i jiným kárným řízením (srov. např. rozhodnutí NSS ze dne 23. 4. 2014, sp. zn. 13 Kss 1/2014-121).

⁴⁵ Záměrně zde používáme pojem „přesunutí“, abychom tento typ přefazování soudce v rámci *téhož* soudu odlišili od přidělení (§ 67–70b ZSS) a přeložení soudce (§ 71–73 ZSS) na *jiný* soud.

⁴⁶ Toto tvrzení již zcela neplatí. Možnost připojit a publikovat separátní stanovisko u členů rozšířených senátů, volebního senátu a kompetenčního senátu Nejvyššího správního soudu (§ 55a zákona č. 150/2002 Sb., soudního řádu správního v aktuálním znění) je však stále výjimkou z pravidla, která se vztahuje jen na zlomek rozhodnutí obecných soudů.

⁴⁷ Z rozhovorů se soudci sedmičlenného rozšířeného senátu NSS vyplynulo, že za jeden z hlavních přínosů zavedení separátních stanovisek bylo „vyčištění vzduchu“ v rozšířeném senátu a vymizení pocitu frustrace u přehlasovaných soudců (transkript rozhovorů je k dispozici u autora).

už sama specializace. Takto vysoká míra specializace je však na českých soudcích výjimkou a obvykle je na danou agendu vyčleněno vícero soudců či senátů. V takovém případě tedy rozvrh práce musí určit, kterému z těchto soudců (respektive senátů) bude věc přidělena. Tento algoritmus by měl být nejen transparentní,⁴⁸ předvídatelný⁴⁹ a zpětně verifikovatelný,⁵⁰ ale rovněž odolný proti zneužití zvenčí (tj. ze strany účastníků řízení) i zevnitř (zejména ze strany předsedy a místopředsedy soudu).

Snaha věc „dostat“ před konkrétního soudce nemusí totiž vycházet jen od stran sporu, které mají zájem na tom, aby věc byla rozhodnuta v jejich prospěch (anebo „jen“ rychleji⁵¹), ale rovněž zevnitř soudu, kde může být motivace daleko mnohověstevnatější. Řadový soudce může mít například eminentní zájem na přidělení věci obsahující neprejudikovanou otázku zásadního právního významu, protože se chce zviditelnit nebo „jen“ chce mít zásadní vliv na vývoj práva v dané oblasti. Předseda soudu může chtít rozhodovat zásadní věci s politickým podtextem sám či „jen“ zařídít, aby určité věci rozhodoval soudce, jenž má podle něj k určité specifické agendě, která se nedá vyčlenit v rámci obecných pravidel v rozvrhu práce, lepší předpoklady. Jiný předseda zase může chtít, aby nějakou velmi komplikovanou věc nerozhodoval čerstvě jmenovaný soudce, ale někdo s mnohaletou praxí.⁵² Potenciálních motivací na straně soudců a soudních funkcionářů je nepřeberné množství a je nemožné je všechny postihnout.

Za čtvrté, rozvrh práce rovněž formuluje pravidla pro *následné přerozdělování* spisů. K tomuto přerozdělování dochází častěji, než by se na první pohled mohlo zdát. Do „životu“ každého soudu totiž zasahuje řada externích faktorů, které dočasně či dokonce natrvalo mění jeho skladbu. Soudci mohou být v dlouhodobé pracovní neschopnosti, jít na rodičovskou dovolenou, být trvale přeloženi na vyšší soud či na jiný soud téhož stupně, jít na stáž na vyšší soud, odejít do důchodu před 70. rokem věku či dosáhnout věku 70 let, kdy jim zaniká funkce soudce ze zákona. Vzácnějšími případy jsou pak rezignace soudce, odvolání soudce z funkce kárným soudem či úmrtí soudce. Všechny tyto situace vyžadují přerozdělení věcí zbývajících po končícím či dočasně nepřítomném soudci. Všechny tyto situace však rovněž vytvářejí prostor ke zneužití.

Pravidla pro následné přerozdělování spisů jsou bohužel neprávem opomíjeným aspektem rozvrhu práce, ačkoliv přerozdělování spisů je stejně důležité jako prvotní přidělování spisů. I kdyby totiž bylo prvotní přidělování věcí nastaveno „sebenepřístupněji“, pokud není patřičná pozornost věnována i pravidlům pro jejich následné pře-

⁴⁸ Srov. např. nálezy Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 307/03 ze dne 27. 5. 2004 (N 76/33 SbNU 243); I. ÚS 93/99 ze dne 27. 9. 2005 (N 183/38 SbNU 463); II. ÚS 2747/08 ze dne 21. 4. 2009 (N 94/53 SbNU 207); II. ÚS 2029/08 ze dne 28. 5. 2009 (N 125/53 SbNU 565), bod 18; IV. ÚS 1302/10 ze dne 20. 4. 2011 (N 77/61 SbNU 239); či sp. zn. IV. ÚS 2053/12 ze dne 1. 11. 2012 (N 183/67 SbNU 219), bod 13.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Srov. nálezy Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 1302/10 ze dne 20. 4. 2011 (N 77/61 SbNU 239).

⁵¹ Za zmínku zde stojí, že výsledky anonymní ankety provedené v roce 2003 na Okresním soudě v Banské Bystrici (v souvislosti se zaváděním elektronické podatelny) ukázaly, že „*dôvodom pre korupciu bolo zabezpečiť si pre rozhodovanie vo veci konkrétného, nimi vybratého sudcu, hoci cieľom bolo nie vždy ovplyvnenie výsledku, ale rýchle alebo pomalé konanie*“ [STAROŇOVÁ, K. Projekt „Súdny manažment“ ako protikorupčný nástroj. In: E. Sičáková-Beblavá – M. Beblavý (eds). *Jedenást statočných: prípadové štúdie protikorupčných nástrojov na Slovensku*. Transparency International Slovensko, 2008, s. 222]. V České republice podobná anketa provedena nebyla, nicméně někteří advokáti tuto praxi potvrzují.

⁵² Srov. např. JIRSA, J. a kol. *Klíč k soudní síni: příručka pro začínající advokáty a soudce*. Lexis Nexis CZ, 2006, s. 134; či SVOBODA, C. *Zákonný soudce. Právní praxe*, 1995, č. 9, s. 561.

rozdělování, výsledný efekt je stejný, jako kdyby bylo děravé již prvotní přidělování.⁵³ Proto by měly pro přerozdělování věcí platit stejné principy jako pro prvotní přidělování – algoritmus pro přerozdělování věcí by tedy měl být transparentní, jednoznačný, zpětně verifikovatelný a resistantní proti zneužití zvenčí i zevnitř soudu.

Za páté, na obou vrcholných obecných soudech plní rozvrh práce ještě jednu zcela speciální funkci, pohříchu opomíjenou. Rozvrh práce Nejvyššího soudu a Nejvyššího správního soudu rovněž určuje, kdo bude členem velkých senátů obou kolegií (na Nejvyšším soudě) a rozšířených senátů (na Nejvyšším správním soudě). Pod tím se skrývá obrovská moc. Velké senáty Nejvyššího soudu a rozšířené senáty Nejvyššího správního soudu mají totiž za úkol sjednocovat judikaturu, čímž zcela zásadním způsobem dotvářejí psané právo. S jistou nadsázkou lze říci, že ten, kdo rozhoduje o složení velkých či rozšířených senátů (respektive v nich má většinu), de facto rozhoduje o podobě práva v daném právním odvětví.

3. ÚČEL ROZVRHU PRÁCE

V předchozí části jsme rozebrali, co všechno může rozvrh práce ovlivnit. V této části se zaměříme na cíle rozvrhu práce, tj. jakému vyššímu účelu slouží. Z hlediska pozitivního práva je rozvrh práce projevem práva na zákonného soudce zakotveného v čl. 38 odst. 1 Listiny v rovině jednoduchého práva. Z tohoto pohledu je tedy cílem rozvrhu práce zajistit dodržování práva na zákonného soudce. To nás však neposouvá příliš daleko, neboť formulace práva na zákonného soudce v Listině je velmi strohá⁵⁴ a důvodová zpráva k Listině neexistuje. Proto je nutné se ptát, k čemu vlastně právo na zákonného soudce, a potažmo rozvrh práce, slouží a na co reaguje.

V prvé řadě právo na zákonného soudce slouží jako pojistka proti politickému ovlivňování soudních sporů. V tomto směru rozvrh práce reaguje na zneužívání pravomocí předsedů soudů, pečlivě vybíraných Komunistickou stranou Československa (KSČ), v době minulého režimu. Je obecně známo, že po zrušení komunistického⁵⁵ Státního soudu v roce 1952, kam byly v prvních letech po Únoru 1948 odkloněny nejcitlivější politické procesy, KSČ postačilo k zajištění „správných“ výsledků v pro režim důležitých věcech relativně málo – mít pod kontrolou předsedu soudu a jeden „spolehlivý“ senát.⁵⁶

Vzhledem k neomezené diskreci předsedy soudu při přidělování věcí tak bylo lehké dosáhnout požadovaného výsledku i na soudech, kde by tomuto výsledku většina jeho soudců nebyla nakloněna. Řečeno jinak, rozvrh práce zvyšuje cenu za dosažení požadovaného výsledku soudního sporu – náhodné přidělování spisů totiž znamená, že politický subjekt, který chce dosáhnout kýženého výsledku, musí zařídít, aby byli zcela loajální všichni soudci, a nikoliv jen jeden senát. Takovou totální kontrolu nad soudní mocí

⁵³ Srov. WORATSCH, G. Zásada pevného přidělování agendy a právo na zákonného soudce. *Právní praxe*, 1995, č. 9, s. 552; či zkušenosti ze Slovenska po nástupu Štefana Harabina do čela Nejvyššího soudu v roce 2009, jež jsou popsány v části 4.

⁵⁴ Čl. 38 odst. 1 Listiny zní následovně: „Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci. Příslušnost soudu i soudce stanoví zákon.“

⁵⁵ Často se zapomíná, že Státní soud existoval i za První republiky v letech 1923–1935 (srov. zákon č. 51/1923 Sb., o státním soudě).

⁵⁶ Srov. BIČOVSKÝ, J. K pojmu „zákonný soudce“. *Právní praxe*, 1995, č. 5, s. 307–308; MOKRÝ, A. Právo na zákonného soudce, *Právní praxe*, 1995, č. 9, s. 557; a část 4, zejména pozn. č. 81.

neměl ani komunistický režim, a proto se uchyloval, zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech, k výše uvedené taktice „spolehlivých senátů“.⁵⁷ Tím docházelo k porušování soudcovské nezávislosti. Lze tedy konstatovat, že rozvrh práce dotváří a upevňuje nezávislost soudů, a potažmo i dělbu moci.⁵⁸

Druhým cílem rozvrhu práce je minimalizace korupce, klientelismu a nepotismu. Rozvrh práce slouží jako ochrana proti libovolnému či účelovému obsazení jednajícího soudu ad hoc.⁵⁹ I zde totiž platí železná logika – vždy je jednodušší uplatit či vydírat jednoho soudce, než všechny soudce daného soudu. Je to nejen levnější, ale i méně riskantní, neboť čím více lidí je do korupce zapojeno, tím větší je pravděpodobnost odhalení těchto praktik. Náhodné přidělování spisů, za předpokladu dostatečně široce formulované specializace a dostatečně velkého soudu, tak opět zvyšuje cenu, za kterou lze „zařídít“ přidělení věci vhodnému soudci a „koupit“ si tím požadovaný výsledek sporu, a tím minimalizuje korupci.

Za třetí, rozvrh práce přispívá k realizaci práva účastníků na nestranný soud a institucionální nestrannosti soudní moci. Ústavní soud v této souvislosti konstatoval, že „[p]rvotním smyslem práva na zákonného soudce je vyloučit svévolnou manipulaci při přidělování věcí jednotlivým soudcům, tzn. zajistit nestranné rozhodování nezávislým soudcem [...]“.⁶⁰ Zde je ale nutné zdůraznit, že ani dokonalý rozvrh práce nedokáže vždy zařídít, že věc nenapadne podjatému soudci. Dobře nastavený rozvrh práce pouze snižuje tuto pravděpodobnost a brání systematickému porušování práva na nestranný soud.

Další tři cíle jsou daleko subtilnější. Za čtvrté, rozvrh práce má zajistit dělbu pravomocí a odpovědnosti mezi předsedou soudu (případně místopředsedou soudu či předsedou senátu) a řadovými soudci. Řečeno jinak, rozvrh práce má chránit řadového soudce před šikanou či bossingem ze strany soudních funkcionářů. Předsedové soudu totiž mohou mít motivaci nastavit rozvrh práce „k obrazu svému“, aniž by na ně někdo tlačil zvnějšku, jak tomu bylo u politického ovlivňování kauz v minulém režimu rozebraného výše.⁶¹ Předseda soudu se může snažit získat podporu pro získání jiné funkce (např. pro přeložení na vyšší soud) pro sebe či pro své „oblíbené“ soudce, může chtít dělat pouze agendu, která ho baví (a nezajímavou agendu přesunout na jiné soudce), může si chtít ulehčit práci tím, že si přidělí lehčí věci (z čehož zákonitě plyne nutnost „přehodit“ komplikovanější věci na jiné soudce), může požadovat větší výkonnost od mladších kolegů nebo se dokonce může chtít mstít svým kritikům, anebo „jen“ potřebuje někým zaplnit mezeru v uvolněné agendě (např. po odcházejícím soudci). To stejné může činit i místopředseda soudu, pokud je mu svěřeno sestavování senátů a přidělování spisů na určitém úseku soudu, či předseda senátu, pokud napadají věci „na senát“ (a nikoliv na jednotlivé soudce), které následně mezi sebe a votanty rozděluje předseda

⁵⁷ Blíže viz část 4.

⁵⁸ Srov. nález sp. zn. IV. ÚS 956/09 ze dne 22. 10. 2009 (N 225/55 SbNU 105), bod 21.

⁵⁹ Srov. např. nálezy Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 232/95 ze dne 22. 2. 1996 (N 15/5 SbNU 101); sp. zn. III. ÚS 230/96 ze dne 29. 5. 1997 (N 65/8 SbNU 141); sp. zn. III. ÚS 200/98 ze dne 17. 12. 1998 (N 155/12 SbNU 423); sp. zn. IV. ÚS 307/03 ze dne 27. 5. 2004 (N 76/33 SbNU 243); sp. zn. I. ÚS 93/99 ze dne 27. 9. 2005 (N 183/38 SbNU 463); sp. zn. II. ÚS 2029/08 ze dne 28. 5. 2009 (N 125/53 SbNU 565), bod 16; sp. zn. IV. ÚS 2053/12 ze dne 1. 11. 2012 (N 183/67 SbNU 219), bod 21; či sp. zn. II. ÚS 3213/10 ze dne 2. 6. 2011 (N 105/61 SbNU 581), bod 12.

⁶⁰ Nález sp. zn. IV. ÚS 956/09 ze dne 22. 10. 2009 (N 225/55 SbNU 105), bod 21.

⁶¹ Této pravomoci v minulosti zneužívali předsedové soudů i v Rakousku; srov. WORATSCH, G. Zásada pevného přidělování agendy a právo na zákonného soudce. *Právní praxe*, 1995, č. 9, s. 548.

senátu. Rozvrh práce tedy chrání řadové soudce před zásahy soudních funkcionářů a upevňuje tak interní nezávislost soudců.

Za páté, dobře nastavený rozvrh práce chrání každého soudce před nutkáním vybírat si agendu či konkrétní případy. Pokud tomuto nutkání přesto podlehne, musí porušit jasně formulované pravidlo, což ho vystavuje hrozbě kárného postihu. To platí i pro soudní funkcionáře. Pokud je rozvrh práce nastaven tak, že je diskrece soudního funkcionáře přidělování a přerozdělování spisů minimální, chrání rozvrh práce před tímto nutkáním i soudní funkcionáře.

Za šesté, rozvrh práce by měl být, zejména z dlouhodobého hlediska, koncipován tak, aby bránil vytvoření myšlenkových monopolů a intelektuální osifikaci soudu. To platí zejména pro vrcholné soudy. Trefně to poznamenal Tomáš Richter v souvislosti s úzkou specializací na Nejvyšším soudu, která de facto vede k situaci, že dva až tři soudci představující většinu v příslušném senátu mají v podstatě monopol na výklad „svých paragrafů“, a to vzhledem k jejich věku někdy dokonce na několik desítek let.⁶²

Opačným směrem se vydal Nejvyšší správní soud, který ke dni 1. 1. 2014 zrušil kolegia a tým (do značné míry)⁶³ i specializaci soudců, což předseda NSS Josef Baxa odůvodnil následovně: „Zrušení specializace umožní širokou odbornou debatu ve všech agendách napříč celým soudem, zabrání nebezpečnému zakonzervování a ustrnutí judikaturního vývoje, parcelaci práva či neprovázanosti rozhodování mezi jednotlivými agendami“.⁶⁴ Úzká specializace na Nejvyšším soudu jde přesně opačným směrem. Tím samozřejmě nechceme říct, že Nejvyšší soud by měl zrušit kolegia. To je řešení, které v případě Nejvyššího soudu nedává smysl.⁶⁵ Možností, jak zabránit „myšlenkovým monopolům“, je ale daleko více – od zrušení specializace v rámci kolegií přes „změkčení“ specializace určením alespoň 2 či 3 senátů ke každé agendě až po rotaci po několika letech do jiné specializace. Každé z těchto opatření se dá realizovat právě prostřednictvím rozvrhu práce.⁶⁶

Poslední dva cíle mají spíše organizační charakter a směřují k zajištění dobré správy soudu. Za sedmé, rozvrh práce by měl přispívat k efektivitě práce soudce i celého soudu. Slovy Jaromíra Jirsy, rozvrh práce by měl být nastaven tak, aby „práva u soudu šla“.⁶⁷ Měl by tak odrážet skladbu nápadu, zajišťovat rovnoměrné zatížení všech soudců, předcházet častému přerozdělování věcí a zajišťovat plynulý výkon soudnictví na všech úsecích soudu. Obzvláště pečlivě by pak měla být nastavena kritéria definující, co už je nepřiměřené zatížení soudce (respektive podle jakých kritérií se zatížení soudců posuzuje), a jak v takovém případě postupovat.

⁶² RICHTER, T. Myšlenkové monopoly na vrcholných soudech. *Lidové noviny*, 23. 6. 2014, s. 15.

⁶³ V této souvislosti je nutné dodat, že na NSS stále působí řada speciálních rozhodovacích formací (například senát ve věcech kompetenčních žalob podle § 16 odst. 2 písm. a) s. ř. s.; senát ve věcech volebních, ve věcech místního a krajského referenda a ve věcech politických stran a politických hnutí podle § 16 odst. 2 písm. a) s. ř. s.; zvláštní senát ve věcech kompetenčních sporů zřízený podle § 2 zákona č. 131/2002 Sb.; oba rozšířené senáty či kárné senáty), ve kterých všichni soudci NSS nezasedají.

⁶⁴ Josef Baxa, *Nejvyšší správní soud se rozhodl pro vnitřní proměnu a zrušil specializovanou kolegia*, tisková zpráva ze 4. 12. 2013, dostupná na www.nssoud.cz.

⁶⁵ V českém kontextu si lze jen stěží představit, že by bylo zrušeno civilní a trestní kolegium a každý soudce Nejvyššího soudu by tak rozhodoval o obou agendách. Zde je nutné vidět rozdíl oproti Nejvyššímu správnímu soudu, jehož obě kolegia, finančně-správní i sociálně-správní, zahrnovala věci spadající do téhož právního odvětví (správního práva) a řídila se stejným procesním kodexem (soudním řádem správním).

⁶⁶ Existují samozřejmě i další možnosti, jak zabránit myšlenkovým monopolům (např. zavedení separátních stanovisek). Ty však vyžadují změnu zákona.

⁶⁷ JIRSA, J. a kol. *Klíč k soudní síni: příručka pro začínající advokáty a soudce*. Lexis Nexis CZ, 2006, s. 134.

Konečně za osmé, rozvrh práce by měl umožnit flexibilně reagovat na nenadálé změny, které brání tomu, aby bylo možné věc rozhodnout v původním složení.⁶⁸ Rozvrh práce tedy musí obsahovat jasná pravidla pro zastupování soudců v případě stáží soudce, odchodu na mateřskou či rodičovskou dovolenou, dlouhodobé nemoci, podjatosti, přidělení nového soudce k danému soudu a jiným změnám.

V souvislosti s účely rozvrhu práce je na závěr nutné poznamenat, že všech osm výše uvedených účelů nelze vždy dosáhnout v plné míře. Některé z výše uvedených účelů jsou totiž protichůdné a mnohdy je s nimi spojen i jistý kompromis, tj. něco za něco.⁶⁹ Pokud ponechává rozvrh práce předsedovi soudu větší flexibilitu při správě soudu (sedmý a osmý účel), zákonitě je zranitelnější vůči korupci a zásahům do nestrannosti a nezávislosti soudců (první, druhý a třetí účel). Navíc je třeba mít na paměti, že jiné požadavky budeme klást na rozvrh práce malých soudů o několika soudcích (kde se prostě bez kompromisů neobejdeme) než u velkých krajských soudů majících stovky a více soudců, a ještě jiné podmínky budeme klást na oba vrcholné obecné soudy. Dokonalé „konfekční řešení“ použitelné na každý obecný soud bohužel neexistuje.

4. FORMY OBCHÁZENÍ A ZNEUŽITÍ ROZVRHU PRÁCE

Pro pochopení významu rozvrhu práce pro posílení nezávislosti soudní moci a pro boj s korupcí soudců je nutné kromě nezbytné teorie zmínit i konkrétní příklady zneužití a obcházení rozvrhu práce. V této souvislosti se krátce zmíníme o technikách používaných komunistický režimem v letech 1948–1989, postupu Štefana Harabina po nástupu do čela Nejvyššího soudu SR v roce 2009 a nakonec zmíníme i vybraná kárná řízení vedená proti soudním funkcionářům v České republice, jež se nějakým způsobem týkala rozvrhu práce.

Začneme technikami československého komunistického režimu v letech 1948–1989. Zde je nutné si uvědomit, že tyto techniky se měnily v průběhu času. Těsně po Únoru 1948, kdy byl komunistický režim na vrcholu svých sil, manipulace s rozvrhy práce nebyla příliš potřeba.⁷⁰ Tehdejší režim měl totiž k dispozici účinnější prostředky – citlivé politické kauzy byly „odkloněny“ k nově vzniklému Státnímu soudu (1948–1952),⁷¹ který měla Komunistická strana Československa plně pod kontrolou,⁷² monstrprocesy s Miladou Horákovou, Rudolfem Slánským a dalšími byly zinscenovány od A do Z⁷³

⁶⁸ K tomu srov. nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 2747/08 ze dne 21. 4. 2009 N 94/53 SbNU 207; či usnesení Ústavního soudu sp. zn. ÚS 2021/12 ze dne 23. 10. 2012; a usnesení Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 3058/12 ze dne 27. 3. 2013.

⁶⁹ Srov. JIRSA, J. a kol. *Klíč k soudní síni: příručka pro začínající advokáty a soudce*. Lexis Nexis CZ, 2006, s. 133; či BIČOVSKÝ, J. K pojmu „zákonný soudce“. *Právní praxe*, 1995, č. 5, s. 306.

⁷⁰ K tomu srov. zejména MOTEJL, O. Soudnictví a jeho správa. In: M. Bobek – P. Molek – Šimíček (eds). *Komunistické právo v Československu*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 814–818; či KÜHN, Z. Socialistická justice. In: *Ibidem*, zejména s. 824–826 a 829–831. K fungování soudnictví v prvních letech komunistického režimu srov. rovněž ULČ, O. *Malá doznání okresního soudce*. Šulc a Švarc, 2013.

⁷¹ Srov. zákon č. 232/1948 Sb., o státním soudu.

⁷² K činnosti komunistického Státního soudu, srov. VOREL, J. – ŠIMÁKOVÁ, A. a kol. *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003, zejména s. 15–16, 85–89, 132–156, 171–187, 250–256, 288–308 a 332–333. Srov. rovněž KÜHN, Z. Socialistická justice. In: M. Bobek – P. Molek – Šimíček (eds). *Komunistické právo v Československu*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 829; či LATA, J. Prokuratura. In: *ibidem*, s. 851.

a díky zákonu č. 319/1948 Sb. o zlidovění soudnictví komunistickým režimem pečlivě vybraní soudci z lidu⁷⁴ získali většinu ve všech senátech na všech stupních soustavy obecného soudnictví od okresních soudů až po Nejvyšší soud ČSR.⁷⁵ Komunistický režim tak zjednodušeně kontroloval všechny senáty,⁷⁶ a tudíž až na výjimky nepotřeboval ovlivňovat přidělování jednotlivých věcí. Pravomoc Nejvyššího soudu atrahovat si jakoukoliv věc od nižších soudů⁷⁷ a neomezená⁷⁸ pravomoc předsedů soudů, opět pečlivě vybraných komunistickým režimem, při přidělování spisů⁷⁹ byla toliko záložním řešením.

Možnost manipulovat s rozvrhem práce začala pro Komunistickou stranu ČSR nabývat na významu až v 60. letech, kdy entusiasmus (nejen ve společnosti, ale i v justici) z komunistického režimu začal vyprchávat. Zneužívání rozvrhu práce pak dosáhlo svého vrcholu v období normalizace, kdy se rozvrh práce stal jedním z klíčových nástrojů pro udržování kontroly režimu nad výkonem soudní moci. V tomto období, kdy se začaly objevovat první případy pasivní rezistence soudců, se komunistický režim spoléhal na předsedy soudů a hrstku ověřených „spolehlivých“ soudců. To mu bohatě stačilo k tomu, aby dosáhl kýženého výsledku v politicky citlivých soudních sporech.⁸⁰

Techniky byly různé. Předseda soudu si mohl buď citlivou věc atrahovat přímo do senátu, kterému předsedal, či mohl věc přidělit, ať už individuálně či pomocí obecného pravidla v rozvrhu práce, konkrétnímu senátu složenému ze „spolehlivých“ soudců.⁸¹ Jak přidělování věcí „spolehlivým“ senátům probíhalo v praxi, popsal Ústavní soud v nálezu IV. ÚS 23/05, který se týkal kritiky soudců:

„v 70. a 80. letech nebyla justiční represe masová, nýbrž cílená. Odsuzujících rozsudků nebylo mnoho. Z odsuzujících rozsudků za pobuřování, vynesených v obvodu Městského soudu v Praze od roku 1975 (kdy JUDr. Píchová znovu nastoupila na městský soud), do roku 1989, bylo na základě rehabilitačního zákona zrušeno 12 rozsudků (srov. in kolektiv: Soudní

⁷³ Srov. KAPLAN, K. *Největší politický proces. M. Horáková a spol.* Brno: Doplněk, 1995; či VOREL, J. – ŠIMÁKOVÁ, A. a kol. *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I.* Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003, zejména s. 92, 140–143 a 244–245.

⁷⁴ Při výběru soudců z lidu se Komunistická strana ČSR poučila ze svého „neúspěchu“ při výběru přísedících do retribučních soudů; srov. blíže FROMMER, B. *National Cleansing: Retribution against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia.* Cambridge University Press, 2005, s. 313–314.

⁷⁵ Srov. § 2 odst. 1, § 6 odst. 1 a § 8 odst. 1 zákona č. 319/1948 Sb. o zlidovění soudnictví.

⁷⁶ Samosoudcovské rozhodování mezi roky 1949 a 1969 neexistovalo (to bylo znovu zavedeno až bodem 4 ústavního zákona č. 155/1969 Sb., kterým se mění a doplňuje hlava osmá Ústavy).

⁷⁷ Srov. § 20 odst. 1 zákona č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů. Tato pravomoc byla zrušena až zákonem č. 66/1956 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o organizaci soudů.

⁷⁸ Pravomoc předsedy Nejvyššího soudu ČSR v této oblasti byla omezená toliko dohledem Generálního prokurátora, jehož účast na zasedání pléna Nejvyššího soudu ČSR byla povinná; srov. § 27 odst. 3 zákona č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů.

⁷⁹ Srov. § 14–17 nařízení ministra spravedlnosti č. 95/1952 Sb., kterým se vydává jednacím řád pro soudy (vydané na základě zmocnění v § 49 zákona č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů); a § 25 zákona č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů. Zde je však nutno zdůraznit, že tuto pravomoc měli předsedové soudů již za Rakouska-Uherska a za První republiky [srov. § 13 císařského patentu o ustanovení Nejvyššího soudu (*Statut des Obersten Gerichtshofes*), RGBL. Nr. 325/1850; a § 26, 28, 32 a 34 zákona o organizaci soudní (*Gerichtsorganisationsgesetz*), RGBL. Nr. 217/1896, ve znění platném v českých zemích za První republiky].

⁸⁰ Srov. UHL, P. *Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla.* Praha: C. H. Beck, 1998; či KÜHN, Z. *Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu.* In: M. Bobek – P. Molek – Šimíček (eds). *Komunistické právo v Československu.* Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 77–78. Srov. rovněž nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 230/96 ze dne 29. 5. 1997 (N 65/8 SbNU 141); nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 23/05 ze dne 17. 7. 2007, bod 44; nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 956/09 ze dne 22. 10. 2009 (N 225/55 SbNU 105), bod 21 *in fine*; či rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 14. 6. 2010, sp. zn. 36 C 8/2008 *Justiční mafie II*, bod 105.

⁸¹ Srov. *Ibidem*.

perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989, Praha, USD AV ČR, 1993, str. 187). Politický vliv v justici se tehdy prosazoval spíše výběrem osob (Šámal, P, K úpravě trestního procesu v letech normalizace, in Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989, Praha, Karolinum, 2004, str. 310). „Zevšeobecňovací“ senát, jehož členkou byla vedlejší účastnice, vykonával i významná dozorová oprávnění [...] ve vztahu k obvodním soudům a podával podněty ke stížnosti pro porušení zákona, jež byla významným nástrojem politické intervence (cit. dílo str. 329 a 330).“⁸²

Předsedové soudů však mohli využívat svou moc i perverznejším způsobem – například mohli testovat „spolehlivost“ některých ne zcela uvědomělých soudců tím, že přidělili politicky citlivou věc právě jim.⁸³ Podobné techniky byly zdokumentovány i v komunistickém Maďarsku⁸⁴ či Polsku.⁸⁵ Nejednalo se tedy o specifický československý fenomén, ale o systematický nástroj pozdních komunistických režimů, které se již nemohly spoléhat na dobrovolnou kooperaci soudců.

Příklady zneužití a obcházení rozvrhu práce komunistickým režimem jsou ukázkou snahy o získání kontroly nad výkonem soudní moci jako celkem a o zachování trestní represe nezbytné k udržení režimu. S tím už se v demokratickém režimu nesetkáváme. To ale neznamená, že rozvrh práce nemůže být a není zneužíván či obcházen. Stále se tak děje, akorát cíle jsou subtilnější. V trestních věcech je cílem nikoliv zvýšení represe, ale naopak snaha uniknout uznání viny, respektive „zařadit“ nízký trest. V civilních a obchodních věcech, a zejména pak v insolvenčních řízeních, je konečným cílem majetkové obohacení. Zneužití rozvrhu práce nemusí mít ale za cíl ovlivňování výsledku sporu. Leckdy je totiž motivováno snahou předsedy soudu ulehčit si práci či vypořádat si účty se svými kritiky v soudcovském stavu.

Právě posledně jmenovaný typ zneužití rozvrhu práce často uniká pozornosti stran sporu a veřejnosti, protože na první pohled nemá vliv na výsledek sporu, který strany primárně zajímá. Na příkladu praktik předsedy Nejvyššího soudu SR Štefana Harabina si však ukážeme, že tato forma zneužití rozvrhu práce má korozivní účinky na fungování soudní moci a na důvěru veřejnosti v soudnictví.

Štefan Harabin po nástupu do čela Nejvyššího soudu SR v roce 2009 učinil hned několik kroků týkajících se rozvrhu práce, specializace soudců a přidělování spisů. V první řadě propustil vedoucí podatelny a nahradil ji „svým“ člověkem.⁸⁶ Vůči svým kritikům na Nejvyšším soudu SR pak použil hned několik metod: vyčlenil je do vyhrazených senátů;⁸⁷ v některých případech je přeložil do senátů mimo jejich původní specializaci a někdy

⁸² Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. IV. ÚS 23/05 ze dne 17. 7. 2007, bod 44. Blíže k tomuto nálezu, srov. KOSARĚ, D. Kritika soudkyně pro její působení v justici před rokem 1989. *Soudní rozhledy*, 2011, č. 6, s. 231–234.

⁸³ Srov. KAPLAN, K. *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha: Mladá Fronta, 1992, s. 222 (kde Karel Kaplan naznačuje, že předsedající soudce v procesu s Rudolfem Slánským získal tuto prestižní pozici možná právě proto, že jeho politická minulost sama o sobě byla nejednoznačná). Tento způsob „testování“ loajality soudců byl rozšířen i v době normalizace. Pro brilantní popis této techniky v beletrii, srov. román Ivana Klímy *Soudce z milosti* (Academia, 2012).

⁸⁴ Srov. VARGA, CS. Legal Scholarship at the Threshold of a New Millennium. *Acta Juridica Hungarica*, 2001, sv. 42, č. 3–4, s. 191.

⁸⁵ RZEPLIŃSKI, A. *Die Justiz in der Volksrepublik Polen*. Frankfurt am Main: Vottorio Klostermann, 1996, s. 64 nn.

⁸⁶ KUBÍK, P. – MÚČKA, F. Ako úraduje Štefan I. Čistič. *Trend*, 2009, č. 38, s. 30; KUBÍK, P. Keď losuje Štefan Harabin: Na Najvyššom súde majú rozhodnutia predsedu občas väčšiu váhu ako paragrafy. *Trend*, 2010, č. 10, s. 22.

⁸⁷ Srov. MIHOČKOVÁ, E. Šikanovanie v talári, *Plus 7 dní*, [online] 12. 12. 2011 [2014-07-31], dostupné z: <http://www.pluska.sk/plus7dni/vsimli-sme-si/sikanovanie-vtalari.html>.

dokonce i do jiného kolegia;⁸⁸ přidělil jim více věcí než „loajálním“ kolegům;⁸⁹ přidělil jim většinu „zalhřutovaných“ věcí, které je nutné vyřídit v krátkých časových intervalech;⁹⁰ přidělil jim spisy bez „losování“ elektronickou podatelnou;⁹¹ odebral jim zajímavé spisy;⁹² a odstavil je od všech zajímavých či hospodářsky významných kauz,⁹³ které „neloajálním“ soudcům nadále nenapadají. Dalším nestandardním krokem pak byly velmi časté změny rozvrhu práce (podle Petera Paludu, soudce Nejvyššího soudu SR, jen v roce 2011 Štefan Harabin změnil rozvrh práce celkem 25x)⁹⁴ a časté přerozdělování spisů bez použití náhodného výběru.⁹⁵

Všechny tyto kroky vůbec nemusely být motivovány snahou ovlivnit výsledek konkrétních sporů. Jejich hlavním cílem bylo ztížit život soudců, kteří si dovolili otevřeně Štefana Harabina kritizovat. Z toho plyne, že rozvrh práce má nejen chránit strany civilního sporu před korupcí a zajišťovat férový výkon trestního a správního soudnictví, ale i chránit samotné soudce před šikanou ze strany předsedy soudu. Tato „interní dimenze“ rozvrhu práce upravující vztah předsedy soudu a řadových soudců je stejně důležitá jako „externí dimenze“, jež se dotýká účastníků soudního sporu. Zde je nutné rovněž podotknout, že výše uvedené praktiky Štefana Harabina nejsou vyčerpávajícím výčtem forem šikany a bossingu prostřednictvím rozvrhu práce. Těch je daleko více. Předseda se může například mstít „neloajálnímu“ soudci tím, že mu rozvrhem práce určí vícero specializací, či čerstvě jmenovanému či přeloženému soudci tím, že mu přidělí nejstarší složité případy.⁹⁶ Obě „techniky“ mají pro řadového soudce obzvláště negativní účinky.⁹⁷

Poslední skupinou příkladů, které dokreslí význam rozvrhu práce, jsou trestní a kárná řízení v České republice zmíněná v úvodu tohoto článku. Dosavadní trestní řízení s českými soudci poukazují na to, že pokušení korupce je nejsilnější ve věcech, kde jde o hodně. V kauzách konkurzní a insolvenční mafie⁹⁸ jde o hodně peněz. U trestných činů v dopravě⁹⁹ jde o řidičský průkaz a čistý trestní rejstřík, což pro někoho může mít ještě větší cenu než vysoký finanční obnos.

⁸⁸ Srov. KUBÍK, P. – MÚČKA, F. Ako úraduje Štefan I. Čistič. *Trend*, 2009, č. 38, s. 30.

⁸⁹ Srov. MIHOČKOVÁ, E. Šikanovanie v talári, *Plus 7 dní*, 12. 12. 2011.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Srov. Lietajúce spisy. *Trend*, 2010, č. 17, s. 25; KUBÍK, P. Keď losuje Štefan Harabin: Na Najvyššom súde majú rozhodnutia predsedu občas väčšiu váhu ako paragrafy. *Trend*, 2010, č. 10, s. 22–23. K elektronické podatelne, srov. níže pozn. č. 177–182.

⁹² Srov. KUBÍK, P. Keď losuje Štefan Harabin: Na Najvyššom súde majú rozhodnutia predsedu občas väčšiu váhu ako paragrafy. *Trend*, 2010, č. 10, s. 22.

⁹³ Srov. Ibidem.

⁹⁴ Citováno z MIHOČKOVÁ, E. Šikanovanie v talári, *Plus 7 dní*, 12. 12. 2011.

⁹⁵ Srov. např. KUBÍK, P. Najvyšší reaguje: Sedem trestných sudcov tvrdí, že spisy dostávajú „neexistujúce senáty“. *Trend*, č. 11/2010, s. 20–21; KUBÍK, P. Bez podatelne: Štefan Harabin sa už pre zákony netrápi. *Trend*, 2010, č. 10, s. 3.

⁹⁶ Odcházející soudce obvykle dokončí nejjednodušší věci, které se dají relativně rychle stihnout, aby odcházel ze soudu pokud možno s co nejmenším množstvím „nedodělků“, a ve skříni naopak nechá ty nejsložitější věci. Pokud jsou všechny tyto tzv. „ležáky“ přiděleny nově nastupujícímu soudci, jedná se o obrovský nápor, protože nejde o nápad se standardní skladbou lehčích a těžších věcí, ale o nápad výhradně těch nejtěžších věcí.

⁹⁷ K potenciálním negativním důsledkům několika specializací srov. rozhodnutí NSS ze dne 20. 3. 2014, sp. 16 Kss 9/2013-91, zejména body 16 a 27–28 a 38; rozhodnutí NSS ze dne 22. 3. 2013, sp. 16 Kss 6/2012-119, zejména bod 42; či rozhodnutí NSS ze dne 27. 6. 2013, sp. 13 Kss 4/2013-115, zejména č. l. 120), nepřidělí soudci asistenta (respektive přidělí soudci asistenta jen na omezený počet dní) atd.

⁹⁸ Srov. pozn. č. 5–6 a 8–11.

⁹⁹ Srov. pozn. č. 7.

Oba případy rovněž poukazují na špatné nastavení institucionálních mechanismů. Pokud jde o trestné činy v dopravě, ZSS zcela nepochopitelně určil jako jediný pražský soud příslušný projednávat všechny trestné činy v dopravě spáchané na území hlavního města Prahy Obvodní soud pro Prahu 2,¹⁰⁰ což v daném případě znamenalo, že všechny trestné činy v dopravě v Praze řešilo 8 soudců trestněprávního úseku Obvodního soudu pro Prahu 2.¹⁰¹ Právě specializace zakotvená v zákoně ve spojení s relativně malým počtem soudců Obvodního soudu pro Prahu 2 vytvořila potenciálně korupční podhoubí, protože pravděpodobnost, že se podaří věc dostat (ve spolupráci se státním zástupcem) před spřízněného soudce je v takové konstelaci poměrně velká. Kdyby se tyto věci přidělovaly všem pražským trestním soudcům působícím na obvodních soudech, elegantně by se tento problém vyřešil, protože šance ovlivnit složení soudu by byla mizivá. Specializace Obvodního soudu pro Prahu 2 je o to víc zarážející, že souzení trestných činů v dopravě nevyžaduje žádné speciální znalosti (na rozdíl třeba od insolvenčních věcí), na což představitelé soudní moci opakovaně poukazovali.¹⁰²

U insolvenčních věcí je situace komplikovanější, neboť k souzení těchto věcí soudce musí mít speciální znalosti v oblasti ekonomie, účetnictví, správy podniku a podobně. I tady však není v pořádku, pokud na určitých soudech soudí některé formy insolvence (např. reorganizaci) pouze pár soudců či dokonce jeden jediný soudce. To přímo svádí ke „strategickým“ přesunům sídel firem před vyhlášením insolvence do „spřízněného“ kraje.¹⁰³ Těmto situacím musí předseda soudu předcházet nastavením rozvrhu práce, aby tyto věci napadaly vícero soudcům, a pokud to není možné, tak musí zareagovat zákonodárce a stanovit, že tyto věci budou soudit pouze „velké“ krajské soudy, které mají dostatek soudců specializovaných v této problematice.¹⁰⁴

Vybraná kárná řízení se soudními funkcionáři v novodobé české historii nám pak doplní již tak plastický obrázek o možném obcházení a zneužívání rozvrhu práce. V kárném řízení vedeném u Vrchního soudu pod sp. zn. 1 Ds 14/2008 byla předsedkyně Městského soudu v Brně shledána vinnou za to, že v rozporu s platnými rozvrhy práce Městského soudu v Brně si nezákonně sama do svého soudního oddělení 72 C vybírala a přidělovala občanskoprávní případy jednoduššího charakteru (např. rozvody manželství, věci, v nichž byla žaloba vzata zpět, jednoduché hromadné žaloby, věci s opatrovníkem), které by podle platného rozvrhu práce měly napadnout jiným soudním oddělením.¹⁰⁵

Formulace tohoto skutku v kárném návrhu podaném předsedou Krajského soudu v Brně nám osvětlí, proč tak předsedkyně Městského soudu v Brně činila a jakým způsobem rozvrh práce obcházela:

„Tyto věci totiž nebyly přidělovány průběžně, nýbrž vždy jednorázově, tj. v jeden konkrétní den vždy větší množství jednodušších věcí si svým pokynem nechala přidělit do soudního

¹⁰⁰ Srov. § 37 ZSS.

¹⁰¹ Srov. PACLÍKOVÁ, A. Dopravní delikty budou řešit všechny soudy v Praze, plánuje ministerstvo. *IDNES.cz*, [online] 26. 2. 2013 [2014-07-31], dostupné z: http://praha.idnes.cz/kauza-soudce-havlina-0r1-/praha-zpravy.aspx?c=A130226_1894402_praha-zpravy_ab.

¹⁰² Ibidem. Srov. rovněž VACULÍK, P. Po Havlínovi dopravní delikty u všech soudů. *Právo*, 27. 2. 2013, s. 3.

¹⁰³ Srov. výše pozn. č. 40–41.

¹⁰⁴ Možností je samozřejmě více – od přidělování kauz nikoliv podle sídla firmy, ale celostátně, až po určení jednoho specializovaného krajského soudu, kam budou napadat všechny insolvenční věci, a kde bude dostatečný (rozuměj dostatečně velký) počet soudců, mezi něž se bude tento nápad rozdělovat.

¹⁰⁵ Rozhodnutí kárného senátu Vrchního soudu v Olomouci ze dne 23. 2. 2009, sp. zn. 1 Ds 14/2008 (odvolání kárně obviněné bylo zamítnuto rozhodnutím Nejvyššího soudu ze dne 27. 5. 2009, sp. zn. 1 Skno 3/2009).

oddělení 72 C. Toto přidělování prováděla JUDr. M. K. tak, že na základě jejího pokynu byly občanskoprávní věci shromážděny za určité období na podatelně městského soudu. Z takto shromážděného nápadu občanskoprávních věcí, který si nechala předložit, si vybrala ty jednodušší věci, které si na základě vlastního pokynu nechala přidělit do jí rozhodovaného soudního oddělení 72 C. Vybrané spisy nechávala přinést svojí sekretářkou paní M. M. na podací oddělení paní M. H. s pokynem zapsat tyto věci do oddělení 72 C. Udělila také pokyn vedoucím kanceláře Ro, aby jí předkládaly hromadně věci, ve kterých byly žaloby vzaty zpět.¹⁰⁶

Z této formulace plyne, že motivací předsedkyně Městského soudu v Brně bylo laicky řečeno ulehčit si práci. Toho dosahovala předsedkyně tím, že si do svého senátu „stahovala“ jednodušší věci, které se daly ukončit jednoduchým procesním usnesením (případy zpětvzetí žalob), bagatelní věci od stejného žalobce, jež umožňovaly rychlé získání mnoha „čárek“ (jednoduché hromadné žaloby), věci vyžadující minimum dokazování či věci obecně považované za jednodušší (rozvody manželství). Jak toho předsedkyně dosáhla? Stačilo nařídít pracovníkovi podatelny, aby nerozděloval občanskoprávní věci každý den, ale shromáždil je za delší období. Z takto velkého balíku věcí nashromážděných za několik dní se se pak předsedkyni soudu daleko jednodušeji vybíral dostatek jednoduchých věcí, které si nechala přidělit do svého soudního oddělení. Taková manipulace přímo na podatelně je (za předpokladu, že dotčený pracovník podatelny nepřestane s předsedou soudu spolupracovat) velmi těžko odhalitelná, a proto extrémně nebezpečná.

Jiným příkladem týkajícím se rozvrhu práce, který se stal předmětem kárného řízení, bylo nastavení samotného rozvrhu práce tak, že umožňoval místopředsedovi Krajského soudu v Brně rozhodovat o přidělování insolvenční věci podle své diskrece. Rozvrh práce Krajského soudu v Brně pro roky 2010 a 2011 byl totiž v části týkající se insolvenčních věcí formulován tak, že obecná pravidla pro přidělování věcí platila pouze potud, „*nerozhodne-li v odůvodněných případech předseda a v době jeho nepřítomnosti příslušný místopředseda soudu jinak*“.¹⁰⁷ U takto formulovaného pravidla pro přidělování spisů není ani třeba rozvrh práce obcházet, neboť možnost ovlivňovat přidělování věcí je do něj přímo „zabudována“. Místopředseda Krajského soudu v Brně tak mohl například vydat pokyn k přidělení konkrétní věci do svého vlastního oddělení (skutek I. kárného návrhu)¹⁰⁸ či zastavit nápad věcí do svého soudního oddělení (skutek II. kárného návrhu).¹⁰⁹ Je tedy jasné, že takto koncipované „obecné pravidlo“ v rozvrhu práce je zjevně v rozporu s čl. 38 odst. 1 Listiny (skutek IV. návrhu).¹¹⁰ Vzhledem k částečné opožděnosti kárného návrhu (týkající se skutku IV. návrhu)¹¹¹ a špatně formulovaným skutkům I a III kárného návrhu¹¹² však kárný senát shledal místopředsedu Krajského soudu v Brně vinným toliko za zastavení nápadu do svého senátu (tj. za skutek II. kárného návrhu).¹¹³

Kárné řízení s místopředsedou Krajského soudu v Brně tak opět potvrzuje, že pokud jde o rozvrh práce, pověstný ďábel se skrývá v detailech. Krom toho poukazuje na další aspekt – zcela selhávající kontrolu rozvrhů práce ze strany Ministerstva spravedlnosti,

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Citováno podle č. l. 258 rozhodnutí NSS ze dne 18. 1. 2012, sp. zn. 11 Kss 18/2011-251.

¹⁰⁸ Srov. č. l. 253 rozhodnutí NSS ze dne 18. 1. 2012, sp. zn. 11 Kss 18/2011-251.

¹⁰⁹ Srov. č. l. 253 rozhodnutí NSS ze dne 18. 1. 2012, sp. zn. 11 Kss 18/2011-251.

¹¹⁰ Srov. č. l. 253 rozhodnutí NSS ze dne 18. 1. 2012, sp. zn. 11 Kss 18/2011-251.

¹¹¹ Srov. č. l. 265 rozhodnutí NSS ze dne 18. 1. 2012, sp. zn. 11 Kss 18/2011-251.

¹¹² Srov. č. l. 267–270 rozhodnutí NSS ze dne 18. 1. 2012, sp. zn. 11 Kss 18/2011-251.

¹¹³ Srov. výrok rozhodnutí NSS ze dne 18. 1. 2012, sp. zn. 11 Kss 18/2011-251.

kterým musí všechny obecné soudy na základě Instrukce č. 505/2001-Org svůj rozvrh práce zasílat.¹¹⁴ Na rozdíl od ovlivňování přidělování spisů na podatelně, které je mnohem hůře odhalitelné, byl u Krajského soudu v Brně problém přímo ve znění rozvrhu práce, a tudíž se dal velmi rychle při patřičné kontrole odhalit. Kdyby skutečně někdo systematicky rozvrhy práce na Ministerstvu spravedlnosti pečlivě procházel, ministerstvo mohlo KS v Brně na tento problém závčas upozornit.¹¹⁵

V této souvislosti je nutné doplnit, že detailní rozbor kárných řízení se soudci týkajícími se nějakým způsobem rozvrhu práce by vydal na samostatný článek. Výše uvedené dva případy jsou zmíněny toliko jako ilustrace možných forem zneužití či obcházení rozvrhu práce. Stejně tak motivací k manipulaci s přidělováním spisů může být daleko více a některá dosud nebyla v kárných řízeních se soudci vůbec zachycena. Soudci mohou chtít získat do svého soudního oddělení určité věci nejen za účelem finančního zisku či ovlivnění výsledku sporu týkajícího se někoho známého (tzv. věcná korupce), ale třeba i s cílem se někomu zavděčit a zvýšit si tím šanci na „povýšení“¹¹⁶ (tzv. kariérní korupce), někomu se pomstít nebo „jen“ zanechat v daném právním odvětví co největší stopu a zvýšit tak svůj vliv a reputaci. S jistou nadsázkou zde lze citovat Richarda Posnera, který na otázku „Co soudci maximalizují“, odpovídá: „to stejné, co všichni ostatní“, tj. peníze, volný čas, vliv a prestiž.¹¹⁷

5. POSKYTUJE ČESKÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA DOSTATEČNÉ ZÁRUKY PROTI OBCHÁZENÍ A ZNEUŽITÍ ROZVRHU PRÁCE?

Současnou českou právní úpravu rozvrhu práce jsme rozebrali v části 1. Z této analýzy plynou čtyři základní nedostatky. V první řadě v ZSS ani v jiném právním předpise není výslovně definována metoda či algoritmus pro přidělování spisů. To vede k tomu, že každý soud si může nastavit kritéria pro rozdělování věcí de facto podle libosti. Za druhé, v ZSS ani nikde jinde dokonce není ani výslovně uvedeno, že přidělování věcí musí být nastaveno tak, aby nešlo ovlivňovat. Třetím nedostatkem je skutečnost, že ZSS ani jiný právní předpis nestanoví žádná pravidla pro přerozdělování věcí. Tyto tři nedostatky se týkají rozdělování věcí, ať už prvotního přidělování či následného přerozdělování.

Čtvrtý nedostatek se týká přesunu soudce na jinou agendu v rámci téhož soudu. Soudce, který je přesunut na jinou agendu, totiž nemá žádnou možnost, jak se proti tomuto přesunu bránit. ZSS proti rozvrhu práce výslovně nepřipouští žádný opravný prostředek. Proti rozhodnutí předsedy soudu o rozvrhu práce nelze vznést námitky k jinému orgánu

¹¹⁴ Srov. § 1 odst. 8 Instrukce č. 505/2001-Org.

¹¹⁵ Ministerstvo spravedlnosti tak učinilo, ale pozdě, a tudíž část připouštějící přidělení věci na základě rozhodnutí předsedy či místopředsedy soudu byla z rozvrhu práce vypuštěna až s účinností od 1. 7. 2011 (citováno podle č. l. 256 rozhodnutí NSS ze dne 18. 1. 2012, sp. zn. 11 Kss 18/2011-251).

¹¹⁶ Jsme si vědomi, že zákon o soudech a soudcích nezná termín „povýšení“ soudce. „Povýšení“ je zde použit záměrně jako zastřešující termín, který zahrnuje trvalé přeložení na soud vyššího stupně, dočasné přeložení na soud vyššího stupně, jmenování předsedou senátu, jmenování předsedou kolegia (po zrušení kolegií na Nejvyšším správním soudu je tento typ „povýšení“ možný jen na Nejvyšším soudu), zařazení do velkého senátu Nejvyššího soudu nebo rozšířených senátů Nejvyššího správního soudu, a jmenování předsedou či místopředsedou soudu. Všechny tyto funkce totiž přináší „povýšenému“ soudci alespoň jednu z následujících výhod: vyšší plat, méně práce, větší prestiž a/nebo větší vliv.

¹¹⁷ POSNER, R. What Do Judges and Justices Maximize? (The Same Thing Everybody Else Does). *Supreme Court Economic Review*, 1993, Vol. 3, s. 1.

a Nejvyšší správní soud v nedávném rozsudku vyloučil i soudní přezkum rozvrhu práce.¹¹⁸ V tomto ohledu je zajímavé, že ZSS chrání soudce před jejich „degradací“ (přeložením na soud nižšího stupně) a před přeložením na jiný soud téhož stupně bez jejich souhlasu, ale vůbec nechrání soudce před přesunutím na jinou agendu v rámci téhož soudu, ačkoliv toto přesunutí může mít pro dotčeného soudce stejné a někdy dokonce dalekosáhlejší důsledky než přeložení na jiný soud. Z tohoto důvodu absentuje v ZSS i další možná ochrana soudce před nepřiměřenými důsledky přesunutí na jinou agendu, a to tzv. doba hájení, během které soudce nemusí vyřizovat spisy a zaučuje se v nové agendě.

Zákonodárce zde patrně vycházel z obsoletní představy, že k ohrožení nezávislosti soudce může dojít toliko ze strany moci výkonné (která se podílí na rozhodování o přeložení soudce na jiný soud), a nikoliv od předsedy soudu, který rozhoduje o složení senátu a zařazení samosoudců. Novější dokumenty Rady Evropy,¹¹⁹ judikatura ESLP¹²⁰ i zahraniční odborná literatura¹²¹ ale poukazují na to, že interní nezávislost soudce (vůči hrozbám zevnitř soudní moci) je stejně důležitá jako nezávislost externí (vůči hrozbám od subjektů stojících mimo soudní moc).

Poskytuje současná česká právní úprava dostatečné záruky proti obcházení a zneužití rozvrhu práce, které jsme zmínili v části 4? Než si odpovíme na tuto otázku, je nutné si připomenout tři momenty, kdy může ke zneužití či obcházení rozvrhu práce dojít. Prvním momentem je definování obecných pravidel při tvorbě rozvrhu práce. Typickým příkladem zneužití rozvrhu práce v tomto momentu jsou „gumové“ rozvrhy práce na KS Brno, které dávaly v podstatě neomezenou pravomoc předsedovi a místopředsedovi soudu při přidělování spisů.¹²² Druhým momentem je „příchod“ konkrétního spisu na podatelnu. Zde jako příklad poslouží kauza předsedkyně Městského soudu v Brně, která si s pomocí pracovníka podatelny a své sekretářky „zařídila“, aby jí byly přidělovány věci,

¹¹⁸ Srov. rozsudek NSS ze dne 19. 9. 2012, sp. zn. 1 As 48/2012-28, rozebraný detailněji níže v části 6.

¹¹⁹ Srov. např. Consultative Council of European Judges (CCJE). *Opinion No 1 (2001) on Standards Concerning the Independence of the Judiciary and the Irremovability of Judges*, Strasbourg, 23. 11. 2001, CCJE (2001) OP N°1, body 64–70; či Venice Commission (Benátská komise), *The Various Aspects of External and Internal Independence of the Judiciary*, Strasbourg, 27. 4. 2012, CDL(2012)035, s. 4–6.

Srov. rovněž Mt. Scopus Revised International Standards of Judicial Independence, 19. 3. 2008, body 8.4 a 9; či čl. 2 Všeobecné charty soudce (*the Universal Charter of the Judge*) přijaté Mezinárodní asociací soudců (*International Association of Judges*) dne 17. 11. 1999, jenž zní následovně „... Soudci, jakožto nositelé soudní moci, musí být umožněno vykonávat soudní moc ... nezávisle na ostatních soudních a na správě soudů“ (důraz doplněn).

¹²⁰ Srov. zejména *Gazeta Ukraina-Tsentr proti Ukrajině*, rozsudek ESLP, 15. 7. 2010, č. 16695/04, body 33–34; a *Agrokomplex proti Ukrajině*, rozsudek ESLP, 6. 10. 2011, č. 23465/03, body 137–139.

¹²¹ Srov. např. RUSSELL, P. – O'BRIEN, D. (eds). *Judicial Independence in the Age of Democracy: Critical Perspectives from around the World*. The University Press of Virginia, 2001, s. 11–13 (obecně); LAFOIE, A. *L'Indépendance du Judiciaire: Le Contrôle Interne*. In: CANIVET, G. – ANDENAS, M. – FAIRGRIEVE, D. (eds). *Independence, Accountability, and the Judiciary*. British Institute of International and Comparative Law, 2006, s. 320–321 (o Kanadě); LEMAIRE, P. *Le Contrôle Fonctionnel de Gestion* (1). In: *ibidem*, s. 330–342 (o Francii); REED, R. *Le Contrôle Informel: L'Institution Judiciaire, les Juges et la Société* (1). In: *ibidem*, s. 402–403 (o Skotsku); PIANA, D. *Judicial Accountabilities in New Europe: From Rule of Law to Quality of Justice*. Ashgate, 2010, s. 43–44 (o Střední Evropě); GUARNIERI, C. *Judicial Independence in Europe: Threat or Resource for Democracy? Representation*, 2013, Vol. 49, s. 348 (o Itálii); či SOLOMON, P. *Authoritarian legality and Informal practices: Judges, lawyers and the state in Russia and China*. *Communist and Post-Communist Studies*, 2010, Vol. 43, s. 354 (o Rusku a Číně). V česky psané odborné literatuře se bohužel interní nezávislosti soudců z ústavněprávního hlediska nikdo dosud detailně nezabýval; k praktickým aspektům vztahu soudce k předsedovi a místopředsedovi soudu, srov. JIRSA, J. a kol. *Klíč k soudní síni: příručka pro začínající advokáty a soudce*. Lexis Nexis CZ, 2006, s. 130–146.

¹²² Srov. pozn. č. 108–116.

kteří si sama vybrala.¹²³ Konečně třetím kritickým momentem, kdy může k obcházení rozvrhu práce dojít, je chvíle, kdy dochází k přerozdělování konkrétních spisů v průběhu roku. Typickým příkladem tohoto zneužití je postup předsedy Nejvyššího soudu Štefana Harabína.¹²⁴ Tento postup je o to nebezpečnější, že se dá lehce odůvodnit potřebou zajistit „rovnoměrné zatížení soudců“.¹²⁵

Lze tedy konstatovat, že česká právní úprava proti obcházení a zneužití rozvrhu práce příliš odolná není. Proti tomu lze namítnout, že je na účastnících řízení, aby se důsledně dodržování práva na zákonného soudce domáhali, a že z judikatury Ústavního soudu¹²⁶ plyne, že mnozí účastníci tak činí. Z příkladů uvedených v části 4 však rovněž vyplývá, že v některých případech (zejména v trestním řízení) účastníci o „stranného“ soudce sami usilují, a proto nemají žádný důvod proti němu brojit u Ústavního soudu. Nelze totiž zapomínat, že ve správních a trestních věcech protistrana jednotlivce, tj. veřejnoprávní orgán či státní zástupce, nemá na férovém výsledku sporu mnohdy takový zájem jako strany sporného civilního řízení, a navíc veřejnoprávní orgány obvykle¹²⁷ nemohou podat ani ústavní stížnost.

V jiných případech jsou pak ve hře spíše práva soudce, které účastníky řízení příliš nezajímají.¹²⁸ Konečně v dalších případech dochází k obcházení či zneužití rozvrhu práce ani ne tak kvůli ovlivnění výsledku sporu, ale spíše kvůli rivalitě mezi soudci, mocenským ambicím soudních funkcionářů či snaze některých soudců zanechat v daném právním odvětví co největší stopu a zvýšit tak svůj vliv a reputaci. Tyto vnitrosoudní machinace mají velmi korozivní účinky na chod justice uvnitř soudu, ale účastník řízení nemá v podstatě žádnou šanci je odhalit.

Přes řadu příkladů uvedených v části 4, které jednoznačně poukazují na to, že je česká úprava rozvrhu práce lehce zneužitelná a dává soudním funkcionářům obrovskou moc, se však stále setkáváme s hlasy předsedů soudů, že „*zásada zákonného soudce je vykládána příliš upjatě*“.¹²⁹ Podle nich je široká diskrece předsedy soudu nezbytná, neboť mu umožňuje pružně reagovat na momentální personální situaci u jeho soudu a zajistit efektivní výkon soudní moci, což podle nich přebíjí ostatní účely rozvrhu práce.¹³⁰ S tímto názorem zásadně nesouhlasíme¹³¹ a v další části ukážeme, že toto pojetí rozvrhu práce je nebezpečné a neodpovídá náhledu na rozvrh práce v okolních zemích.

¹²³ Srov. pozn. č. 105–106.

¹²⁴ Srov. pozn. č. 87–96.

¹²⁵ Jako příklad takového zneužití (kdy je argument rovnoměrného zatížení použit toliko jako zástěrka) lze zmínit „atrakci“ věci předsedou senátu popsanou v rozsudku ESLP ve věci *DMD Group a.s. proti Slovensku* (5. 10. 2010, č. 19334/03, zejména body 65–72); či v rozsudku ESLP ve věci *Sutyagin proti Rusku*, 3. 5. 2011, č. 30024/02, body 184–193.

¹²⁶ Po zadání hesla „rozvrh práce“ do věcného rejstříku v NALUSu tento vyhledávač judikatury Ústavního soudu vykazuje k 31. 7. 2014 celkem 7 nálezů a 39 usnesení. Na nálezovou judikaturu, jenž má na rozdíl od usnesení, precedenční účinky, tento článek bohatě odkazuje.

¹²⁷ Z tohoto pravidla ovšem existuje několik výjimek. Srov. např. nálezy Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 93/99 ze dne 3. 10. 2001; sp. zn. I. ÚS 182/05 ze dne 6. 4. 2006; sp. zn. II. ÚS 264/09 ze dne 27. 8. 2009; sp. zn. I. ÚS 1744/10 ze dne 6. 9. 2010; sp. zn. I. ÚS 1052/10 ze dne 29. 9. 2010; sp. zn. II. ÚS 727/11 ze dne 13. 12. 2011; či sp. zn. IV. ÚS 600/11 ze dne 9. 7. 2013.

¹²⁸ Cílem bossingu může být ale i zastrašení soudce, aby rozhodoval podle pokynů předsedy soudu či se jinak conformizoval. Z toho plyne, že soudní ochrana soudce proti bossingu může chránit v důsledku i účastníky řízení.

¹²⁹ JIRSA, J. a kol. *Klíč k soudní síni: příručka pro začínající advokáty a soudce*. Lexis Nexis CZ, 2006, s. 133.

¹³⁰ Srov. *Ibidem*, s. 133–134.

¹³¹ Tento názor je rovněž v rozporu s judikaturou Ústavního soudu; srov. nálezy citované v pozn. č. 60.

6. NÁMĚTY KE ZLEPŠENÍ

Část 4 identifikovala možné formy zneužití a obcházení rozvrhu práce. Předcházející část 5 pak poukázala na to, že česká právní úprava rozvrhu práce neposkytuje dostatečné záruky před celou řadou forem zneužívání a obcházení rozvrhu práce. Jednou z možností, jak zlepšit stávající stav, je klást větší důraz na výběr soudních funkcionářů a doufat, že tito odolají všem pokušením v průběhu svého mandátu. Soudci ani soudní funkcionáři však nejsou andělé, a proto se v této části pokusíme formulovat institucionální změny, které by měly stávající stav výrazně zlepšit. Tyto návrhy jdou rozděleny do dvou skupin. První skupina obsahuje změny, jež jsou podle nás jednoznačně vyžadovány normami vyšší právní síly, tj. zejména Listinou a Ústavou. Druhá skupina návrhů otvírá diskusi nad těmi aspekty rozvrhu práce, které spadají spíše do „šedé zóny“ a o jejichž protiústavnosti lze polemizovat.

Co tedy vyžaduje Listina, Ústava a Evropská úmluva o lidských právech (dále též „EÚLP“)? V prvé řadě je nutné zdůraznit, že právo na zákonného soudce zakotvené v 38 odst. 1 Listiny není vyčerpáno toliko zákonným vymezením věcné, funkční a místní příslušnosti ani pouhým zákonným vymezením obsazení soudu podle zákona o soudech a soudcích.¹³² Článek 38 odst. 1 Listiny výslovně stanoví, že nikdo nesmí být odňat „svému zákonnému soudci“ a dodává, že „příslušnost soudu i soudce stanoví zákon“. Z použití slova „svůj“ v první větě a důraz na příslušnost *soudce* jakožto samostatného požadavku stojícího vedle příslušnosti *soudu* vyplývá, že se musí jednat o *konkrétního* soudce daného soudu.¹³³ Článek 38 odst. 1 Listiny¹³⁴ a subsidiárně rovněž čl. 81 Ústavy (nezávislost soudů) a čl. 82 odst. 1 Ústavy (nezávislost a nestrannost soudců) tak podle nás jednoznačně vyžaduje, aby prvotní přidělování i následné přerozdělování věcí bylo nastaveno tak, aby byla vyloučena možnost ovlivnit přidělování či přerozdělování věcí, a to jak zvenčí, tak ze strany soudce či soudního funkcionáře.

Tento princip by měl být explicitně zakotven do zákona o soudech a soudcích¹³⁵ a měl by „prozařovat“ všemi rozvrhy práce obecných soudů. Z tohoto obecného principu plyne několik specifických pravidel: (1) konkrétní algoritmus přidělování spisů musí být transparentní, předvídatelný, na vůli nezávislý a zpětně verifikovatelný;¹³⁶ (2) rozvrh práce

¹³² Srov. zejména nálezy Ústavního soudu ČR, sp. zn. III. ÚS 293/98 ze dne 21. 1. 1999 (N 11/13 SbNU 71); a nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 307/03 ze dne 27. 5. 2004 (N 76/33 SbNU 243). Z novější judikatury srov. například nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 3213/10 ze dne 2. 6. 2011 (N 105/61 SbNU 581), zejména bod 13 a tam citovanou prejudikaturu. Souladně MOKRÝ, A. Právo na zákonného soudce. *Právní praxe*, 1995, č. 9, s. 557–559; BIČOVSKÝ, J. K pojmu „zákonný soudce“. *Právní praxe*, 1995, č. 5, s. 304–308; ŠTĚPÁN, J. Právo na zákonného soudce a roční rozvrh práce. *Právní praxe*, 1995, č. 9, s. 571–573; a WORATSCH, G. Zásada pevného přidělování agendy a právo na zákonného soudce. *Právní praxe*, 1995, č. 9, s. 551; opačně KUČERA, P. Pohled soudce na právo na zákonného soudce ve světle našich představ. *Právní praxe*, 1995, č. 9, s. 564–565; či SVOBODA, C. Zákonný soudce. *Právní praxe*, 1995, č. 9, s. 561–562.

¹³³ Srov. zejména BIČOVSKÝ, J. K pojmu „zákonný soudce“. *Právní praxe*, 1995, č. 5, s. 307–308; a ŠTĚPÁN, J. Právo na zákonného soudce a roční rozvrh práce. *Právní praxe*, 1995, č. 9, s. 570–571.

¹³⁴ Subsidiárně lze rovněž použít čl. 36 odst. 1 Listiny (právo na nestranný a nezávislý soud; viz judikatura ESLP zmíněná níže v pozn. č. 138), nicméně právo na zákonného soudce v čl. 38 odst. 1 Listiny považujeme v tomto případě za *lex specialis*.

¹³⁵ Tak, jako tomu je v § 51 odst. 1, 3 a 8 slovenského zákona č. 757/2004 Z. z. o súdech.

¹³⁶ K těmto požadavkům srov. nálezy Ústavního soudu citované v pozn. č. 49–51. Takových algoritmů je více. V úvahu připadá například (1) náhodný výběr prostřednictvím centrální elektronické podatelny (k slovenské úpravě elektronické podatelny srov. pozn. č. 180–185); (2) systém „rozdávání karet“ aplikovaný Ústavním soudem ČR (srov. níže pozn. č. 176); či (3) systém „pseudonáhodného výběru“ (srov. návrhy komentátorů

nesmí umožňovat předsedovi ani místopředsedovi soudu přidělovat či přerozdělovat jednotlivé spisy ani sobě (respektive do svého senátu) ani jiným soudcům (respektive do jiných senátů)¹³⁷ podle jeho uvážení bez aplikace standardních mechanismů (tj. bez využití pseudonáhodného výběru či systému karet) – rozvrh práce tedy nesmí například stanovovat výjimku z obecného pravidla „pokud předseda či místopředseda nestanoví jinak“;¹³⁸ a (3) rozvrh práce nesmí umožnit, aby určitou agendu na daném soudě vyřizoval pouze jeden jediný soudce, protože v opačném případě rozvrh práce de facto umožňuje libovolné či účelové obsazení jednajícího soudu ad hoc¹³⁹ předsedou soudu¹⁴⁰ – výjimky z tohoto pravidla (například pro malé soudy, kde je by toto pravidlo mohlo paralyzovat jejich chod) by měl stanovit pouze zákon, a nikoliv rozvrh práce.¹⁴¹

Z čl. 82 odst. 1 Ústavy (nezávislost soudců), a subsidiárně rovněž z čl. 81 Ústavy (nezávislost soudů), pak dále plyne povinnost zakotvit „dobu hájení“ pro soudce přesunutého na jinou agendu. Absence tohoto pravidla vydává řadové soudce napospas rozmarům předsedy soudu, který může své pravomoci využívat k šikaně a bossingu neoblíbených soudců,¹⁴² v důsledku čehož dochází k porušení interní nezávislosti soudců na soudních funkcionářích. Dobrým příkladem, jak toto pravidlo zakotvit, je § 51a slovenského zákona o súdech, který v reakci na výše zmíněné excesy Štefana Harabina¹⁴³ stanovil dvouměsíční „dobu hájení“ pro soudce přesunutého na jinou agendu bez svého souhlasu.¹⁴⁴ Stačilo by tedy do ZSS doplnit podobné ustanovení,¹⁴⁵ byť přesná délka „doby hájení“ je samozřejmě otázkou do diskuse.¹⁴⁶

Další návrhy jsou formulovány spíše jako náměty k diskusi a nikoliv jako tvrdé požadavky ústavního pořádku České republiky. V prvé řadě je nutné zmínit, že při tvorbě rozvrhu práce je nezbytné více zapojit řadové soudce, respektive orgány soudcovské

pod postem Rozvrh práce a přidělování spisů na českých soudech: Quo Vadis? *Jiné právo*, [online] 13. 5. 2013 [2014-07-31]. Detailní rozbor těchto algoritmů, včetně jejich výhod a nevýhod, vzhledem k rozsahu tohoto článku není možný. Pro klady a zápory jiných metod, srov. např. WORATSCHE, G. Zásada pevného přidělování agendy a právo na zákonného soudce. *Právní praxe*, 1995, č. 9, s. 550.

¹³⁷ Srov. BÍČOVSKÝ, J. K pojmu „zákonný soudce“. *Právní praxe*, 1995, č. 5, s. 306; MOKRÝ, A. Právo na zákonného soudce, *Právní praxe*, 1995, č. 9, s. 559; *Daktaras proti Litvě*, rozsudek ESLP, 10. 10. 2000, č. 42095/98, body 35–38; *Bochan proti Ukrajině*, rozsudek ESLP, č. 7577/02, 3. 5. 2007, body 67–75; *Moiseyev proti Rusku*, rozsudek ESLP, 9. 10. 2008, č. 62936/00, body 182–184; *DMD Group a.s. proti Slovensku*, rozsudek ESLP, 5. 10. 2010, č. 19334/03, body 65–72; či *Sutyagin proti Rusku*, rozsudek ESLP, 3. 5. 2011, č. 30024/02, body 184–193 (zde je vhodné zdůraznit, že právo na zákonného soudce není v čl. 6. odst. 1 EÚLP výslovně zmíněno, nicméně v této poznámce uvedená judikatura jistě požadavky na přidělování věcí dovodila z práva na nezávislý a nestranný soud).

¹³⁸ Srov. kárné řízení s místopředsedou Krajského soudu v Brně rozebrané v části 4.

¹³⁹ Což je podle nás v rozporu s judikaturou Ústavního soudu citovanou v pozn. č. 60; srov. ale usnesení Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 1293/12 ze dne 16. 5. 2012.

¹⁴⁰ Na toto pamatuje slovenská úprava rozvrhu práce. Srov. § 51 odst. 2 zákona č. 757/2004 Z. z. o súdech, který stanoví, že „Podmienka náhodného výberu podľa odseku 1 je splnená vtedy, ak sa má vec pridelit' jednému z aspoň dvoch senátov, *samosudcov alebo súdnych úradníkov*“ (důraz doplněn).

¹⁴¹ Podobně, pokud si zákonodárce myslí, že úzká specializace na Nejvyšším soudě je potřebná, nechť toto pravidlo zakotví výslovně do zákona.

¹⁴² Srov. pozn. č. 87–96.

¹⁴³ Ustanovení § 51a bylo do zákona č. 757/2004 Z. z. o súdech vloženo teprve zákonem č. 33/2011 Z. z. Tato novela připravená tehdejší ministryní spravedlnosti Luciou Žitňanskou byla přijata primárně jako reakce na excesy Štefana Harabina po nástupu do funkce předsedy Nejvyššího soudu SR v roce 2009.

¹⁴⁴ Srov. § 51a odst. 2 zákona č. 757/2004 Z. z. o súdech.

¹⁴⁵ Za vhodné však považujeme doplnit tuto větu o následující omezení: „*Dojde-li zákonem ke změně v organizaci soudů, ke změně příslušnosti soudů nebo ke změně obvodů soudů, či ke zrušení či vzniku kolegií, toto pravidlo se nepoužije.*“ Srov., *mutatis mutandis*, § 72 odst. 1 ZSS.

¹⁴⁶ Ústavněkonformní by podle nás byla i „doba hájení“ v délce 1 měsíce.

samosprávy.¹⁴⁷ Česká právní úprava stanoví, že rozvrh práce sestavuje unilaterálně předseda soudu (který jej sice musí konzultovat se soudcovskou radou, ale nakonec si ho stejně může udělat „po svém“), zaspala dobu. Jedná se o relikv státní správy soudů, který v obou nám blízkým právním kulturám, tj. v Německu i Rakousku, dávno opustili. V Rakousku schvaluje rozvrh práce tzv. „personální senát“, který se skládá ze dvou nevolených (předsedy a místopředsedy soudu) a tří volených soudců.¹⁴⁸ Jinak řečeno, soudní funkcionáři mají v personálním senátu menšinu. Podobně v Německu se tvorba rozvrhu práce vymanila ze státní správy soudů a o rozvrhu práce tak rozhoduje orgán soudcovské samosprávy, tzv. „prezidium“,¹⁴⁹ v němž mají řadoví soudci opět výraznou většinu.¹⁵⁰ Z toho v českém kontextu plyne, že při tvorbě rozvrhu práce je třeba posílit roli soudcovské samosprávy.¹⁵¹ Řešení je hned několik: (1) rozvrh práce připravený předsedou soudu musí schválit soudcovská rada (která by tak měla spolutříděvací místo stávající poradní role); (2) zakotvení personálního senátu po rakouském vzoru či prezidia po německém vzoru; či (3) přenesení pravomoci připravovat a schvalovat rozvrh práce na soudcovskou radu zcela.

S tím se pojí i otázka soudního přezkumu rozvrhu práce. Nejvyšší správní soud v nedávném rozsudku konstatoval, že rozvrh práce je nepřezkoumatelný, a tudíž řadový soudce nemá žádnou možnost se ve správním soudnictví proti předsedovi soudu v této věci bránit.¹⁵² Svou argumentaci opřel primárně o to, že rozvrh práce nemůže zasáhnout do právní sféry řadového soudce.¹⁵³ Podle NSS „[r]ozvrh práce jen stanovil podrobnosti výkonu funkce soudce přiděleného k určitému soudu [... a] nemá na soudce přímo žádné negativní dopady“.¹⁵⁴ NSS dokonce výslovně uvedl, že „[p]okud se v důsledku přidělení na jiný úsek soudu po přechodnou dobu sníží výkonnost soudce, například z důvodu novosti agendy pro dotčeného soudce, takovýto jev bude přirozený a nebude z něj možno vyvozovat vůči soudci negativní důsledky“.¹⁵⁵

Tím však NSS bagatelizoval negativní důsledky přesunutí na jinou agendu. Jak bylo zmíněno již výše, přesunutí na jinou agendu může mít mnohdy daleko závažnější

¹⁴⁷ Pojem „soudcovská samospráva“ je nepřesný termín; zde souhlasíme s Janem Kyselou, že „v diskusích o správě soudnictví nejde o „samosprávu“, nýbrž o správu s podílem soudců“ (KYSELA, J. Na okraj debat o modelu správy soudnictví v České republice. In: J. Kysela (ed.). *Hledání optimálního modelu správy soudnictví pro Českou republiku*. Praha: Senát České republiky, 2008, s. 156). Tento pojem se však natolik zaužíval, že si jej dovolíme použít i zde.

¹⁴⁸ Srov. § 36 zákona o služebním poměru soudců a státních zástupců (*Richter- und Staatsanwaltschaftsdienstgesetz*), BGBl. Nr. 305/1961 (dále jen „RStDG“). Česky k rakouské úpravě, srov. WORATSCH, G. Zásada pevného přidělování agendy a právo na zákonného soudce. *Právní praxe*, 1995, č. 9, s. 546–556.

¹⁴⁹ Srov. § 21a odst. 1 GVG. Zde je ale nutné zdůraznit, že tvorba rozvrhu práce v Německu je daleko komplikovanější (konkrétně „dvoufázová“), protože prezidium stanoví toliko tři základní pravidla (jmenovitě určí soudce jednotlivých rozhodovacích těles, určí zastupování soudců a stanoví způsob přidělování věcí) a posléze si jednotlivé rozhodovací formace (senáty, kolegia, komory) podle § 21g GVG určí interní způsob přidělování věcí; srov. např. KISSEL, O. R. *Gerichtsverfassungsgesetz. Kommentar*. 3. vydání. München: C. H. Beck, 2001. Česky k německé úpravě rozvrhu práce, srov. ESER, A. „Zákonný soudce“ a jeho určení pro jednotlivý případ, *Právní rozhledy*, 1996, č. 12, s. 555 nn.

¹⁵⁰ Počet řadových soudců se mění podle velikosti soudu. Srov. § 21a odst. 2 GVG.

¹⁵¹ K podobnému závěru dospívá i Jaromír Jírša; srov. JIRŠA, J. a kol. *Klíč k soudní síni: příručka pro začínající advokáty a soudce*. Lexis Nexis CZ, 2006, s. 133.

¹⁵² Rozsudek NSS ze dne 19. 9. 2012, sp. zn. 1 As 48/2012-28.

¹⁵³ Srov. zejména body 12–16 rozsudku NSS ze dne 19. 9. 2012, sp. zn. 1 As 48/2012-28. Pro opačné stanovisko, srov. rozhodnutí německého Spolkového správního soudu ze dne 28. 11. 1975 (BVerGE 50, 11 = NJW 1976, 1224).

¹⁵⁴ Rozsudek NSS ze dne 19. 9. 2012, sp. zn. 1 As 48/2012-28, bod 16 (důraz doplněn).

¹⁵⁵ Rozsudek NSS ze dne 19. 9. 2012, sp. zn. 1 As 48/2012-28, bod 16.

negativní důsledky než přeložení na jiný soud, které je výslovně zakázáno ZSS.¹⁵⁶ Stačí si znovu přečíst techniky Štefana Harabina použité proti „nepohodlným“ kolegům na Nejvyšším soudě SR¹⁵⁷ a zamyslet se nad jejich negativními důsledky. Zde je nutné přiznat, že ani v okolních zemích není soudní přezkum rozvrhu práce pravidlem. Například v Německu soudní přezkum přidělování spisů přípustný za určitých okolností je,¹⁵⁸ zatímco v Rakousku tomu tak není.¹⁵⁹ Komparativní argument tak na první pohled nevznívá jednoznačně. V obou zemích však na rozdíl od České republiky nesestavuje předseda rozvrh práce sám a i v Rakousku má řadový soudce možnost se proti rozvrhu práce bránit alespoň ve správné linii.¹⁶⁰ Z toho lze dovozovat, že německé i rakouské řešení jako celek poskytuje dostatečné záruky interní nezávislosti řadových soudců. Česká právní úprava naopak vydává řadového soudce zcela napospas předsedovi soudu a činí ho tak na něm potenciálně závislým. Pokud by se nějaký český předseda soudu rozhodl, že se vypořádá se svými kritiky na svém soudě podobně jako Štefan Harabin, v podstatě nic mu v tom nebrání.¹⁶¹ Proto lze podle nás přesvědčivě argumentovat, že za stávající české právní úpravy rozvrhu práce je soudní přezkum alespoň některých aspektů rozvrhu práce nezbytný pro zajištění interní nezávislosti soudců garantované čl. 82 odst. 1 Ústavy, byť novelizace ZSS zákonodárcem patřičným směrem by byla nepochybně vhodnější než „kutání této judikatorní stoly“ Ústavním soudem.

Dalším problémem zmíněným výše v části 3 je nastavení rozvrhu práce tak, že věci napadají na senáty, a nikoliv na jednotlivé soudce. O rozhodování věci v senátě pak rozhoduje předseda senátu, jehož diskrece není zákonem o soudech a soudcích ani jiným právním předpisem nijak omezena. Vzniká tak stejné nebezpečí jako u rozvrhu práce, který umožňuje, aby věci rozdělával předseda nebo místopředseda podle svého uvážení,¹⁶² pouze k tomu dochází v menší formaci – jen v rámci senátu, a nikoliv v rámci celého soudu, respektive soudního úseku. I v případě diskrece předsedy senátu tak hrozí riziko šikany či bossingu vůči jednomu či dokonce oběma votantům v senátu.¹⁶³ Předseda senátu si tak opět může přidělovat sám sobě lehčí, zajímavější či důležitější věci anebo méně věcí – podle toho, co hodlá maximalizovat.¹⁶⁴

¹⁵⁶ Ochrana před přeložením na jiný soud bez souhlasu soudce (srov. § 71 odst. 1 ZSS ve spojení s § 72 ZSS) je považována za součást principu nezávislosti soudce zakotveného v čl. 82 odst. 1 Ústavy a reaguje na zneužívání tohoto institutu v období komunistického režimu (srov. § 40 odst. 2–4 zákona č. 335/1991 Sb., o soudech a soudcích; a obecnou část důvodové zprávy k tomuto zákonu, která zdůrazňuje zásadu nepřeložitelnosti soudce jako klíčovou komponentu soudcovské nezávislosti).

¹⁵⁷ Srov. část 4.

¹⁵⁸ Srov. rozhodnutí německého Spolkového správního soudu ze dne 28. 11. 1975 (BVerGE 50, 11 = NJW 1976, 1224).

¹⁵⁹ Srov. § 27a odst. 5 GOG. Jde o tentýž zákon, který platil v českých zemích od roku 1918 do roku 1952 (na Slovensku byl zrušen už v roce 1942); srov. též pozn. č. 78. V roce 1961 jej výrazně pozměnil zákon o služebním poměru soudců a státních zástupců (*Richter- und Staatsanwaltschaftsdienstgesetz*), BGBl. Nr. 305/1961 (zmíněný výše v pozn. č. 149).

¹⁶⁰ Každý soudce může podat stížnost proti samotnému rozvrhu práce (srov. § 27 odst. 5 a 6 GOG) i proti nadměrnému zatížení vzniklému v průběhu roku (srov. § 27a odst. 3 a 4 GOG), obojí k tzv. „vnějšímu senátu“ vrchního zemského soudu.

¹⁶¹ Argumentace Nejvyššího správního soudu v rozsudku ze dne 19. 9. 2012, sp. zn. 1 As 48/2012-28, že se řadový soudce může bránit v režimu zákoníku práce a antidiskriminačního zákona (bod 19 rozsudku) a že dostatečné záruky proti svévoli předsedy soudu poskytuje dohled ministerstva spravedlnosti a možnost zahájit s dotčeným předsedou soudu kárné řízení (bod 18 rozsudku), není příliš přesvědčivá.

¹⁶² Srov. výše pozn. č. 108–116.

¹⁶³ Srov. analogicky pozn. č. 87–96.

¹⁶⁴ Srov. výše pozn. č. 117–118.

Standardní námitkou proti argumentu, že věci musí napadat na soudce a ne na senát, je, že se diskrece předsedy senátu nikterak účastníků řízení nedotkne, protože výsledek sporu bude přece vždy stejný, bez ohledu na to, kdo z členů senátu bude soudcem zpravodajem, a proto není zasaženo do jejich práva na zákonného soudce. Tato námitka je však sporná. Za prvé, jak jsme zdůraznili již výše,¹⁶⁵ rozvrh práce zajišťuje nejen právo na zákonného soudce garantované čl. 38 odst. 1 Listiny, ale rovněž interní nezávislost soudců ve smyslu čl. 82 odst. 1 Ústavy. Za druhé, zahraniční výzkumy ukázaly, že role soudce zpravodaje je daleko významnější, než se na první pohled zdá.¹⁶⁶ Ostatní dva soudci v senátu odmítnou podepsat koncept předloženým soudcem zpravodajem nikoliv pokaždé, když s něčím nesouhlasí (což je standardní představa), ale pouze tehdy, pokud je jejich nesouhlas dostatečně zásadního charakteru. To je dáno zejména tím, že soudci jsou vytížené osoby a každý z nich má spoustu svých vlastních věcí, a tudíž nemohou procházet pečlivě všechny spisy svých kolegů. To ale znamená, že v některých případech může mít určení soudce zpravodaje vliv na to, *jak* určitá strana vyhraje¹⁶⁷ a někdy dokonce *kdo* vyhraje. Toho si jsou vědomi nejen v anglosaských zemích, ale i v Německu, kde o způsobu rozdělení věcí v rámci senátu nerozhoduje unilaterálně jeho předseda, ale vždy všichni soudci daného senátu.¹⁶⁸

Krajně sporné je i pravidlo v rozvrhu práce stanovící, že „*věci, v nichž je dána totožnost účastníků řízení, se přidělují témuž soudci zpravodaji*“¹⁶⁹ či dokonce, že věci, v nichž je dána jen totožnost žalobce, se přidělují témuž soudci zpravodaji. Taková pravidla sice mohou někdy zvyšovat výkonnost soudců a tím i zrychlovat výkon soudnictví, neboť věci týchž účastníků řízení (respektive téhož žalobce) jsou často podobné, nicméně s sebou nesou značná rizika, na něž je nutné upozornit. Za prvé, u tzv. notorických stěžovatelů hrozí, že daný soudce, kterému budou napadat všechny žaloby notorického stěžovatele, přejde na odmítací/zamítací automatismus, protože předchozích několik desítek (obvykle velmi podobných) žalob rovněž odmítl/zamítl. Za druhé, takové pravidlo je málo resistantní proti zneužití – stačí „zařídít“, aby kýženému soudci zpravodaji napadla první věc žalobce, a pak už má žalobce jistotu, že věc bude vždy rozhodovat jím preferovaný soudce. Za třetí, v některých vzácnějších agendách (např. v oblasti shromažďovacího

¹⁶⁵ Srov. výše část 2.

¹⁶⁶ Srov. např. ULMER, S. The Use of Power in the Supreme Court: The Opinion Assignments of Earl Warren, 1953–1960. *Journal of Public Law*, 1970, Vol. 19 s. 49; WHITE, G. E. The Internal Powers of the Chief Justice: The Nineteenth-Century Legacy. *University of Pennsylvania Law Review*, 2006, Vol. 154, s. 1463; WAHLBECK, P. Strategy and Constraints on Supreme Court Opinion Assignment. *University of Pennsylvania Law Review*, 2006, Vol. 154, s. 1729; BONNEAU, CH. W. a další. Agenda Control, the Median Justice, and the Majority Opinion on the U.S. Supreme Court. *American Journal of Political Science*, 2007, Vol. 51, No. 4, s. 890–905; či CAMERON, CH. – CLARK, T. The Chief Justice and Procedural Power. In: D. Danelski – A. Ward. *The Chief Justice: Appointment and Influence*. University of Michigan Press (v tisku).

¹⁶⁷ Může se tak například lišit výše přiznané náhrady škody či výše trestu. Za určitých okolností může hrát roli o to, že shodný výrok může být podepřen různými argumenty, což může mít s ohledem na precedenční působení judikatury vliv na obdobné případy.

¹⁶⁸ Srov. § 21g odst. 1 GVG; v případě rovnosti hlasů pak rozhoduje prezidium (§ 21g odst. 1 GVG; ke kreování prezidia srov. výše pozn. č. 150–151). Způsob rozdělování věcí se stanovuje vždy usnesením na celý kalendářní rok (§ 21g odst. 2 GVG).

¹⁶⁹ Rozvrh práce NSS pro rok 2009, část „Pravidla rozdělování věcí“, bod 7.1. Podobně formulovaná pravidla lze nalézt i v Rozvrhu práce NSS pro rok 2010, část „Pravidla rozdělování věcí“, bodě 7.1; Rozvrhu práce NSS pro rok 2011, část „Pravidla rozdělování věcí“, bodě 7; Rozvrhu práce NSS pro rok 2012, část „Pravidla rozdělování věcí“, bodě 8; a Rozvrhu práce NSS pro rok 2013, část „Pravidla rozdělování věcí“, bodě 3.8. V Rozvrhu práce NSS pro rok 2014 však již podobné pravidlo nenajdeme.

práva či práva volebních stran) je často žalobců minimum (někdy dokonce po určité době jen jeden), a přidělování všech věcí téhož žalobce témuž soudci tak může vést k tomu, že jeden jediný soudce může vybudovat judikaturu v dané oblasti, aniž by se k těmto věcem mohli vyjádřit jiní soudci téhož soudu.¹⁷⁰ Za čtvrté, tato pravidla mají korozivní účinky uvnitř daného soudu. Tzv. „sériové věci“ jsou totiž mezi soudci vzhledem k tlaku na počet vyřízených věcí¹⁷¹ velmi žádané, protože obvykle umožňují získání hodně „čárek“ s relativně malým úsilím.¹⁷²

Další problém pak spočívá v tom, že zákon o soudech a soudcích výslovně stanoví, že „[z] působ rozdělení věcí musí být ... stanoven tak, aby ... abyv den, kdy věc soudu došla, bylo nepochybné, do kterého soudního oddělení náleží“.¹⁷³ Podmínka, aby věci byly rozděleny již v „den, kdy věc soudu došla“, totiž brání celé řadě metod, které jsou postaveny na tom, že se vždy věci došlé daný den rozdělí v den následující. Typickým příkladem je metoda přidělování spisů používaná Ústavním soudem ČR, kde všechny věci příšle daný den jsou *následující* den seřazeny abecedně podle jména účastníků a přiřazeny jednotlivým soudcům (opět podle abecedy).¹⁷⁴ Tento „systém karet“ není sice tak odolný¹⁷⁵ proti manipulaci jako přidělování na základě náhodného či pseudonáhodného výběru,¹⁷⁶ ale alespoň riziko zneužití výrazně minimalizuje, protože omezuje korupci přímo na podatelně (kdy smluvený pracovník podatelny kýžený návrh podrží a „orazí“ datem, hodinou a minutou tak, aby při rozdávání připadl předem vybranému soudci).¹⁷⁷

V úvahu připadají i další možná řešení stávajícího problematického stavu, která však (byť vedena dobrými úmysly) mohou v konečném důsledku způsobit více škody než užítku. Zde zmíníme toliko dva takové návrhy: (1) zakotvit konkrétní metodu přidělování spisů přímo do zákona; a (2) zavést tzv. elektronickou podatelnu. Zakotvení konkrétní metody přidělování spisů do zákona o soudech a soudcích nepovažujeme za vhodné řešení, protože každý soud je jiný (počtem soudců, skladbou agendy, počtem soudců na daném úseku, speciální příslušností stanovenou zákonem či postavením v hierarchii soudní soustavy), a proto potřebuje způsob přidělování spisů, který odpovídá jeho potřebám. Proto podle nás postačí, aby zákon o soudech a soudcích stanovil, že způsob přidělování věcí musí být nastaven tak, aby znemožňoval ovlivnit přidělování věcí, přičemž konkrétní algoritmus¹⁷⁸ splňující tento požadavek si vybere každý soud sám.

¹⁷⁰ Opět tak hrozí myšlenkové monopoly. To je obzvláště nebezpečné na vrcholných soudech; viz, *mutatis mutandis*, pozn. č. 63.

¹⁷¹ Srov. JIRSA, J. a kol. *Klíč k soudní síni: příručka pro začínající advokáty a soudce*. Lexis Nexis CZ, 2006, s. 135–137.

¹⁷² Když se pak na soudě rozkřikne, že některý soudce dostal takovou „sériovku“, obvykle se vynoří spekulace, že ji dostal od předsedy či místopředsedy „za odměnu“.

¹⁷³ Srov. § 42 odst. 2 ZSS (důraz doplněn).

¹⁷⁴ Srov. § 5 odst. 1 ve spojení s § 3 odst. 1 a 4 odst. 1 Rozvrhu práce Ústavního soudu na období od 1. ledna 2014, publikovaného jako Org. 15/14.

¹⁷⁵ „Systém karet“ například nedokáže zabránit tzv. opakovaným hráčům (*repeat players*), mezi něž patří například vrcholné obecné soudy při podávání návrhů Ústavnímu soudu na konkrétní přezkum ústavnosti, aby si počkali na toho „správného“ soudce zpravodaje. Podobně u obecných soudů tento systém nedokáže zabránit státním zástupcům, aby načasovali podání obžaloby tak, aby napadla tomu „správnému“ soudci (k této praxi srov. ELIÁŠOVÁ, K. Vedle Bradáčové moc dalších kandidátů není. *Hospodářské noviny*, 26. 7. 2012, str. 6).

¹⁷⁶ K těmto metodám srov. pozn. č. 137.

¹⁷⁷ K tomu srov. LANGÁŠEK, T. Právo na zákonného soudce v justici v ohrožení??? *Jiné právo*, [online] 15. 4. 2010 [2014-07-31], dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.de/2010/04/tomas-langasek-pravo-na-zakonneho.html>.

¹⁷⁸ Příklady takových algoritmů jsou uvedeny v pozn. č. 137.

Sporné řešení podle nás představuje i zavedení tzv. elektronické podatelny. Pod elektronickou podatelnou se myslí centrálně zakotvené náhodné přidělování spisů pomocí počítačového programu. Na Slovensku, kde elektronickou podatelnu zavedli v roce 2002,¹⁷⁹ tento proces probíhá tak, že náhodný výběr probíhá přímo před očima osoby, která žalobu podává. Každou žalobu, která přijde na soud, zapíše pracovník podatelny do elektronického registru a nechá program náhodným způsobem přidělit k této žalobě soudce.¹⁸⁰ Tím klesá riziko korupce při přidělování spisů na podatelně, neboť se nemůže stát, že předseda soudu může „podržet“ věci po několik dní na podatelně a pak si z nich vybírat preferované věci.¹⁸¹ Krom toho, vzhledem k tomu, že elektronická podatelna musí respektovat pravidla rozvrhu práce každého soudu, nepřímo tím rovněž nutí ministerstvo spravedlnosti každý rozvrh práce pečlivě procházet.¹⁸²

Elektronická podatelna však má i své nedostatky. V prvé řadě v České republice (i na Slovensku) panuje v soudní moci obava z předání tak velké pravomoci ministerstvu spravedlnosti, která má své kořeny v excesech komunistického režimu i některých ministrů spravedlnosti v 90. letech 20. století. Druhý problém spočívá v tom, že pokud se někomu podaří nabourat centrální systém, může ovlivňovat přidělování spisů v celé České republice. Třetí problém vězí v tom, že pro řadu občanů je tato metoda nesrozumitelná a to, že z nějaké „krabičky“ vypadne soudce přidělený k jejich věci, v nich nebudí důvěru. Poslední problém pak spočívá v tom, že elektronickou podatelnu je velmi těžké vycizelovat tak, aby zajišťovala nejen transparentní a „nepřůstředelné“ přidělování věcí, ale i rovnoměrné vytížení soudců.¹⁸³ Ostatně „porodní bolesti“ elektronické podatelny na Slovensku, nejen ty technické, ale i ekonomické a politické, jsou podnětným čtením pro českého čtenáře i dnes.¹⁸⁴

Na závěr lze ještě uvést, že podle nás je v demokratickém právním státě zcela nepřijatelné, aby si předsedové obou vrcholných soudů mohli skládat velké senáty, respektive rozšířené senáty, „k obrazu svému“. Problematika kreování velkých senátů a rozšířených senátů je však natolik specifická, že se k ní vrátíme v samostatném článku.

ZÁVĚR

Při přidělování věcí platí okřídlená metafora, že ďábel je skryt v detailech. Jak trefně podotýká Tomáš Langášek, „[j]de o to, jak jsou karty před rozdáváním seřazeny, jak jsou hráči rozesazeni kolem stolu, kterým směrem se rozdává a u koho se začíná“.¹⁸⁵ Cílem

¹⁷⁹ Elektronická podatelna byla na Slovensku zavedena na všech okresních a krajských soudech Zákonem o sudnej rade č. 185/2002 Z. z., s účinností od 1. 6. 2002. Tomu předcházela tříletá testovací fáze (srov. STAROŇOVÁ, K. Projekt „Súdny manažment“ ako protikorupčný nástroj. In: E. Sičáková-Beblavá – M. Beblavý (eds). *Jedenást' statočných: prípadové štúdie protikorupčných nástrojov na Slovensku*. Transparency International Slovensko, 2008, s. 215 a 218–219). Zavedení elektronické podatelny na Nejvyšším soudě SR bylo komplikovanější (srov. *Ibidem*, s. 225).

¹⁸⁰ *Ibidem*, s. 215 a 221–222.

¹⁸¹ Srov. postup předsedkyně Městského soudu v Brně popsany výše v části 4.

¹⁸² V čemž české ministerstvo spravedlnosti zcela selhává; viz pozn. pod čarou 113.

¹⁸³ Srov. STAROŇOVÁ, K. Projekt „Súdny manažment“ ako protikorupčný nástroj. In: E. Sičáková-Beblavá – M. Beblavý (eds). *Jedenást' statočných: prípadové štúdie protikorupčných nástrojov na Slovensku*. Transparency International Slovensko, 2008, 2008, s. 226.

¹⁸⁴ Srov. *Ibidem*; a dále odkazy citované v pozn. č. 87–96.

¹⁸⁵ LANGÁŠEK, T. Právo na zákonného soudce v justici v ohrožení??? *Jiné právo*, [online] 15. 4. 2010 [2014-07-31], dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.de/2010/04/tomas-langasek-pravo-na-zakonneho.html>.

rozvrhu práce je nastavit pravidla pro prvotní přidělování i následné přerozdělování spisů, skládání senátů, přidělování soudců do jednotlivých úseků a pro specializaci soudců tak, aby minimalizovala externí i interní korupci a chránila řadové soudce před rozměry soudních funkcionářů. Na jedné straně musí rozvrh práce „*vyloučit] nebo alespoň minimalizovat] možnost manipulace s došlými návrhy na zahájení řízení při jejich rozdělování soudcům a senátům, respektive [...] umožnit] případnou manipulaci a zásah zvenčí zpětně odhalit, prokázat a sankcionovat*“.¹⁸⁶ Tento požadavek plyne z práva na zákonného soudce zakotveného v čl. 38 odst. 1 LZPS.¹⁸⁷ Na druhé straně však musí rozvrh práce rovněž chránit řadového soudce proti potenciální šikaně (respektive nerovnému zacházení) ze strany předsedy soudu. Tento aspekt rozvrhu práce již nevyplývá z Listiny,¹⁸⁸ ale z principu nezávislosti soudce garantovaného čl. 82 odst. 1 Ústavy, který zahrnuje i tzv. interní nezávislost soudce na předsedovi soudu.¹⁸⁹

Dobře nastavený rozvrh práce, který splňuje tyto dva požadavky, posiluje soudcovskou nezávislost a představuje klíčový nástroj pro boj s korupcí soudců. Současná česká právní úprava rozvrhu práce však bohužel nespĺňuje ani jeden z nich. Rozvrh práce byl zákonodárcem dosud považován za interní normu „*technického rázu*“,¹⁹⁰ kterou není třeba detailněji v zákoně o soudech a soudcích upravovat. Ministerstvo spravedlnosti pak na důslednou kontrolu souladnosti rozvrhů práce s Ústavou, Listinou a ZSS zcela rezignovalo. Záleží tak pouze na osvícenosti a férovosti daného předsedy soudu, jestli a do jaké míry klíčovými požadavky při tvorbě rozvrhu práce dostojí. V praxi se však bohužel při tvorbě rozvrhu práce kladl důraz spíše na aspekt rovnoměrnosti zatížení soudců (a ani to ne vždy) a nikoliv na odolnost rozvrhu práce proti potenciálnímu zneužití. Vzhledem k tomu, že chybně nastavený rozvrh práce vybízí ke zneužití, jež posléze negativně ovlivňuje důvěru veřejnosti ve výkon soudní moci, je to smutný obrázek.

Za cenné připomínky děkuji účastníkům workshopu konaného na PrF MU dne 3. 4. 2013. Tento článek vyjadřuje výhradně názory autora a nelze je přičítat institucím, na kterých působí. Všechny případné chyby jdou rovněž jen na jeho vrub. Výzkum, který vedl k těmto výsledkům, získal finanční prostředky ze sedmého rámcového programu (FP7/2007–2013) Evropského společenství na základě grantové dohody č. 303933.

Mgr. David Kosař, LL.M., J.S.D.

Právnická fakulta Masarykovy univerzity
Ústavní soud

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Srov. část 6.

¹⁸⁸ Jak správně poznamenal NSS, právo na zákonného soudce garantované čl. 38 odst. 1 Listiny nespĺvedčí samotnému soudci, ale účastníkům soudního řízení [rozsudek NSS ze dne 19. 9. 2012, sp. zn. 1 As 48/2012-28, bod 12, s odkazem na nález sp. zn. IV. ÚS 956/09 ze dne 22. 10. 2009 (N 225/55 SbNU 105), bod 21].

¹⁸⁹ Srov. část 6.

¹⁹⁰ Byť toto pojetí rozvrhu práce již několikrát vyvrátil nejen Ústavní soud (srov. nálezy citované v pozn. č. 133), ale i Nejvyšší soud (srov. např. rozsudek NS ze dne 21. 5. 2009, sp. zn. 21 Cdo 1542/2008) a Nejvyšší správní soud (srov. např. rozsudek NSS ze dne 19. 9. 2012, sp. zn. 1 As 48/2012-28).

Michal Šejvl

ANTICKÉ A STŘEDOVĚKÉ KOŘENY POJMU PRÁVNÍHO STÁTU

Abstrakt: Článek se zabývá hledáním počátků pojmu právního státu od antiky do vrcholného středověku. Prezentuje koncepce pocházející z legislativních textů, právníké literatury i filozofických děl (zejména Platóna, Aristotela, Cicerona, ale i Jana ze Salisburie a Tomáše Akvinského) v tomto velmi dlouhém období, aby ukázal, že antice i středověku byla vlastní myšlenka omezení arbitrární vlády právem, jinými slovy *vázanosti panovníka* či „státu“ právními pravidly. V závěru pak upozorňuje na zásadní rozdíly mezi antickým a středověkým chápáním vztahu práva a „státu“ na straně jedné a moderním chápáním tohoto vztahu na straně druhé (jde především o to, že moderní době je vlastní odlišování práva od jiných normativních systémů jako je morálka či náboženství, což je antice a středověku cizí, cílem moderního práva je zajistit soužití uvnitř lidské společnosti, nikoli výchova ke ctnosti jako třeba v antice, moderní právo počítá s rovností mezi lidmi na rozdíl od antiky a středověku, smyslem ideje moderního právního státu je ochránit jedince jakožto nositele lidských práv před svolou státu, což opět v antice a středověku chybí, když smyslem právních omezení moci politického společenství či jeho vládcy je spíše zachovat stabilitu společenství). Zároveň se však zdůrazňuje to, že na mnohé antické a středověké myšlenky se navazuje i v moderní době, byť dochází k jejich reinterpetaci v odlišném společenském a politickém kontextu.

Klíčová slova: právní stát, *Rechtsstaat*, rule of law, antické právo, středověké právo, omezená vláda

ÚVOD

Pojem právního státu, který se v novověké Evropě vyvíjel především pod vlivem liberalismu, již jistě zdomácněl nejen v právně-filozofických spisech na právnických fakultách a v soudních síních, ale třeba i v mediálních diskusích. Pokoušet se o nějaké jeho dějiny anebo postihnout všechny možné komponenty či požadavky, které různé koncepce právního státu (formální, materiální, substanciální, sociální atp.) na stát kladou, na několika stranách časopisu rozhodně není ambicí tohoto článku¹ (zvláště když by pořádkový čtenář mohl namítat, že „podstatné náležitosti“ tohoto pojmu se mohou potenciálně kdykoli změnit kvůli určitým soudním rozhodnutím jedné vysoké soudní instance). Přesto se zde chci dějinám pojmu právního státu věnovat, protože obvykle se začíná o právním státě hovořit až v souvislosti s moderní dobou, respektive sleduje se genealogie pojmů jako *rule of law* či *Rechtsstaat*. Např. Luc Heuschling hovoří o Kantovi jako o duchovním otci *Rechtsstaatu* a jím také začíná své dějiny *Rechtsstaatu*.² Jde-li o *rule of law*, konstatuje nejdříve, že tento termín nezaujímá nijak významnou pozici v učení anglických právníků či filozofů v 17. a 18. století, aby pak začal své dějiny pojmu *rule of law* v 17. století představením ideových bojů mezi právníky *common law* a zastánci královského absolutismu.³ Na druhou stranu zde máme třeba Johna Maurice Kellyho, který ve svých dějinách právní teorie od Řeků do současnosti věnuje téměř v každém

¹ Pro přehled dějin tohoto pojmu (nikoli termínu!) v podobě *Rechtsstaatu*, *rule of law* či *État de droit* (abych zmínil jen ty neznámější tradice) viz TAMANAHA, B. Z. *On the Rule of Law. History, Politics, Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, COSTA, P. – ZOLO, D. (eds). *The Rule of Law, History Theory, Criticism*. Dordrecht: Springer, 2007.

² HEUSCHLING, L. *Etat de droit, Rechtsstaat, Rule of Law*. Paris: Dalloz, 2002, s. 35.

³ *Ibidem*, s. 170 nn.

období (tj. od antiky po dnešek) jednu podkapitolu *rule of law*.⁴ Také Brian Tamanaha se pokouší o vývoj ideje *rule of law* od antiky po dnešek a protože jeho „historii“ *rule of law* považují za velmi instruktivní, ale i zjednodušenou, budu s ní v článku často polemizovat. Máme tedy pojem právního státu chápat jako pojem, který má alespoň v hrubých rysech obsah, který by se dal vysledovat „napříč staletími“ nezávisle na tom, zda mu odpovídal nějaký termín *právní stát*, *Rechtsstaat* či *rule of law*? A jestliže ano, v čem se liší moderní koncepce právního státu od svých případných „předchůdců“?

Jestliže dějiny pojmu nemůžeme začít dějinami termínu (pak bychom začínali někdy v 19. století), je třeba hned na počátku vymezit obsah pojmu. Jak tedy budu nadále chápat pojem právního státu, především s ohledem na do velké míry odlišný vývoj dvou velkých koncepcí právního státu – koncepce *Rechtsstaatu* a *rule of law*? Velmi zhruba řečeno, zatímco některé znaky *rule of law* se v Anglii objevují již ve středověku (především podřízenost panovníkovy moci právu) a kontinuálně hrají svou roli do doby, kdy *rule of law* dostane „právně-technický“ význam u Diceyho,⁵ a nakonec až dodnes, německá koncepce *Rechtsstaatu* může být chápána i jako řešení problému, jak se vypořádat s „post-absolutistickým“ policejním státem (který v zásadě v Anglii neznali, protože jeho vzniku zabránily dvě revoluce 17. století namířené proti absolutistickým aspiracím Stuartovců), když je parlamentní demokracie minimálně v první polovině 19. století chápána v Německu jako přinejmenším nedůvěryhodná. Pro účely tohoto článku však zdůrazněme především prvky či znaky, které jsou společné oběma koncepcím, tedy to, že obě postulují podřízenost státní (dříve panovnické) moci právu (ať již státnímu právu či nějakému vyššímu standardu, typicky právu přirozenému).⁶ V následujícím textu se proto budu věnovat dějinám především tohoto podstatného znaku právního státu a jen okrajově budu zmiňovat znaky další jako je respekt k lidským právům (a s ním spojené procesní záruky spravedlivého soudního procesu) či dělba moci (a s ní spojené problémy jako parlamentarismus či soudcovská nezávislost).

Také je třeba zodpovědět otázku, proč je článek zaměřen na možné ideje právního státu objevivší se a rozvinuvší se v době antiky a středověku. Kromě obvyklých odpovědí, které by mohly znít, že „kořeny se zkoumají od svých počátků“, je třeba říci především následující: Je jasné, že hovořit o právním státě v antice a středověku se bude mnoha čtenářům jevit jako nepřipustný anachronismus, jako podsouvání moderních koncepcí časově vzdáleným společnostem, které považovaly za nejdůležitější hodnoty něco dosti jiného než to, co za zásadní hodnoty považují moderní západní společnosti. Autor tohoto článku s těmito výhradami souhlasí v tom smyslu, že rozhodně nechce tvrdit, že by antická či středověká společenská uspořádání (která možná ani nemůžeme považovat za státy v dnešním slova smyslu) byla právními státy. Chce pouze poukázat na to, že

⁴ KELLY, J. M. *A Short History of Western Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1992, s. 42 nn. (*rule of law* u starých Řeků), s. 69 nn. (u Římanů), s. 99 a nn. (v raném středověku), s. 131 nn. (ve vrcholném středověku), s. 176 nn. (v době renesance a reformace) atd.

⁵ DICEY, A. V. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. 6. vydání, London: Macmillan, 1902, s. 179 nn.

⁶ V tomto směru je pro mne podstatným znakem právního státu to, co třeba Van Caenegem vidí jako definici *Rechtsstaatu*: „... stát, kde nejen soukromé osoby (což je zřejmé), ale i nositelé veřejné autority jsou podřízeni obecným právním normám a ústavním normám konkrétně.“ VAN CAENEGEM, R. C. *Legal History: A European Perspective*. London: The Hambledon Press, 1991, s. 186.

mnohé z toho, co považujeme za výtobytky dnešního právního státu (v tomto článku jde především o podřízenost panovnické či „státní“ moci právu), nalezneme již v antickém či středověkém právním a politickém myšlení a že tyto myšlenky působily ještě dlouho do novověku. Právě proto hovoří pouze o „kořenech“ právního státu. Domnívá se, že popírat tyto „kořeny“ a do velké míry i kontinuální vývoj, především na úrovni idejí,⁷ až k současným „rozkošatělým“ koncepcím právního státu, by bylo vlastně rovno tvrzení, že současné koncepte právního státu přinesla až moderní doba, aniž bychom si připouštěli, že my, moderní lidé, nejsme zase tak úžasně vynalézaví a v mnohém navazujeme právě na antické i středověké představy, možná jako oni přísloveční trpaslíci stojící na ramenou obrů. Zásadní rozdíly mezi antickými, středověkými a moderními představami o právem omezené vládě samozřejmě autor nijak nepopírá a podrobněji se jim bude věnovat v závěru tohoto článku.

Konečně je nutné říci, že autorovi nejde ani tak o prezentaci jakéhosi „cvičení z právní historie“ (k čemuž se necítí být povolán, protože se nepovažuje za historika a většina jeho znalostí vychází ze sekundární literatury), jako spíše o vhodnou přípravu k analýze pojmu právního státu. I z tohoto důvodu opomíjí některé otázky (typicky středověké politické teorie ideálního vládce nebo ty ospravedlňující právo na odpor).

1. ANTIKA

Myšlenka, že dobře uspořádané politické zřízení (*polis*, stát) je postaveno na právu a jeho dodržování, není nejspíše produktem moderní doby, ani antiky,⁸ ale reflexi a tematizaci této představy je možné nalézt v evropském myšlení minimálně od antiky klasického období. To by nás mohlo svádět k tomu, že základní prvek v koncepci právního státu, totiž „vláda zákonů“, je zde vlastně odedávna – lze poukázat třeba na praxi antické *polis*, která zákonům podřídila život občana téměř ve všech jeho aspektech, lze uvést to, že právě poslušnost vlastním zákonům považovali Řekové za důležitý prvek své kolektivní identity,⁹ můžeme zmínit třeba athénské řečníka Aeschina, který odlišnost mezi demokracií na jedné straně a autokracií a oligarchií na straně druhé spatřoval v tom, že demokracie je postavena na zákonech, zatímco ostatní dvě formy vlády na rozmarech

⁷ Např. britský teoretik veřejného práva Martin Loughlin tvrdí, že antické myšlenky měly velký vliv na formování britského ústavního myšlení (LOUGHLIN, M. *Sword and Scales. An Examination of the Relationship between Law and Politics*. Oxford-Portland: Hart Publishing, 2000, s. 66) i když si je samozřejmě vědom velkých rozdílů mezi antickými představami o „vládě práva“ oproti těm moderním (Ibidem, s. 183 nn.); britský medievalista Brian Tierney tvrdí, že „*právníká kultura 12. století – díla římských a kanonických právníků, zvláště těch kanonistů, u nichž se náboženské a sekulární ideje protínají – představuje jistý druh líhně, z níž vyrostl složitý les raně moderního ústavního myšlení*“. TIERNEY, B. *Religion, Law, and the Growth of Constitutional Thought 1150–1650*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 1.

⁸ Namátkou lze zmínit např. názor Paula Laurena, že Chammurapiho zákoník stanovil mj. princip, že některé zákony jsou tak zásadní, že se vztahují i na vládce a že slouží jako zábrana zneužití jeho moci. Viz LAUREN, P. G. *The Evolution of International Human Rights: Visions Seen*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 3. vydání, 2011, s. 12. Oproti tomu třeba tradice íránská v zásadě nezná představu zákonů omezujících panovnickou moc, protože „stát“ je chápán jako osobní majetek vládce. K této íránské politické tradici a pokusu o její sladění s islámem a obnovení za vlády seldžuckých Turků vezírem Nezámolmolkem v 11. století viz NEZÁMOLMOLK. *Pojednání o politice*. Praha: Academia 2011, zejména doprovodnou studii z pera Zdeňka Cvrkala.

⁹ HALL, E. *Inventing the Barbarian*. Oxford: Oxford University Press, 1989, s. 198 nn.

či náladách svých vládců.¹⁰ Na filozofické úrovni můžeme hovořit o Platónových *Zákoněch* prosazujících vládu zákonů,¹¹ zákony mají vládnout (jak uvidíme dále) i podle Aristotelovy *Politiky*.¹²

Proto můžeme kořeny koncepce „vlády práva“ nacházet právě u Řeků klasického období. Třeba Edward Harris píše, že Athéňané věřili, že právě demokracie je formou vlády, která splňuje ideál vlády zákona a na podporu svého tvrzení cituje nejen výše zmíněného Aeschina, ale i Euripida, Demosthéna a mnoho pohřebních řečí, které oslavovaly ty, jež svůj život položili za obec.¹³ Podle Christophera Maye jsou Athéňané klasické doby na počátku teoretické reflexe o „vládě práva“ na rozdíl od jiných kultur své doby a v mnohém předznamenávají i současné diskuse o tomto konceptu.¹⁴ Jako přímé předchůdce ideje *rule of law* vidí klasické antické myslitele i Tamanaha, který sice na jedné straně ukazuje, jak Platón i Aristoteles předznamenávají pozdější koncept *rule of law* v tom, že zákony, které jsou v ideálním případě nezměnitelné, tvoří hráz proti demokracii, která se může zvrhnout v tyranidu (jak ostatně výstižněji charakterizovat novověké myšlení o právním státě než tak, že právo bude tvořit zábranu svévoli státu?¹⁵), na druhé straně však také ukazuje, že oba myslitelé si zákony představují jako to, co má zajistit především morální rozvoj občanů státu, nejsou rovnostáři, uznávají přirozenou nerovnost lidí, nerozpracovávají žádnou teorii práva na odpor proti nesprávným zákonům a v posledku uznávají, že obecné zákony nemohou pamatovat na každé lidské chování.¹⁶

Ještě dál jde třeba F. A. Hayek, pro něhož klasické Athény a republikánský Řím jsou ukázkovými případy toho, jak podřízenost obecným zákonům vede ke svobodě. Antická *isonomia* (tedy stav rovnosti, kdy jsou všichni občané *polis* podřízeni stejnému obecnému zákonu) podle něj nesouvisela ani tak s demokracií (jak bývá nejčastěji traktována), ale šlo o starší koncept demokracii předcházející a znamená pro něj především garanci svobody,¹⁷ kterou si ale představuje především jako svobodu ekonomickou – jak athénská demokracie, tak republikánský Řím jsou pro Hayeka především epochami ekonomické svobody v protikladu k císařskému Římu, který již zavádí, řečeno Hayekovou terminologií,

¹⁰ Aeschin. 1.4 – 1.6.

¹¹ Leg. 715: „*Neboť v kterékoli obci je zákon ovládnán a nemá svrchovanou moc, pro takovou obec vidím připravenou zkázu; avšak v které je pánem vládnoucích a vládnoucí jsou otroky zákona, tam spatřuji zdar i všechna dobra, která bohové dali obcím.*“ (Tento i další citáty z Platónových *Zákonů* pocházejí z českého překladu Františka Novotného PLATON. *Zákony*, Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961).

¹² Pol. III, 16, 1287a: „*Tak tedy, kdo káže, aby vládly zákony, káže, jak se zdá, aby vládl jenom Bůh a rozum. Kdo však žádá, aby vládl člověk, přidává ještě zvíře;...*“ (Tato i další citace z Aristotelovy *Politiky* pocházejí z českého překladu Antonína Kříže ARISTOTELĚS. *Politika*, Praha: Petr Rezek, 2009) „*Rozdíl mezi tyranidou a královstvím je v zachovávaní zákonů: pokud byly zákonité a monarchická vláda dobrovolně uznávána, bylo to království, pokud se však vládlo despoticky podle vlastní libosti, byla to tyranida.*“ (Pol. IV, 11, 1295a). Podobně může být jedna z forem demokracie nesprávnou ústavou, protože „*svrchovaným pánem jest obecné množství a nikoli zákon. To se stává tehdy, když rozhoduje hlasování a ne zákon.*“ (Pol. IV, 4, 1292a)

¹³ HARRIS, E. M. *Democracy and the Rule of Law in Classical Athens. Essays in Law, Society and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 41 nn.

¹⁴ MAY, CH. *The Rule of Law: Athenian Antecedents to Contemporary Debates. Hague Journal on the Rule of Law*, č. 4, září 2012, s. 237.

¹⁵ Viz např. Jacques Chevallier, který píše, že ideálem právního státu je především potlačení jakékoli svévole či diskrece ze strany orgánů veřejné moci. CHEVALLIER, J. *L'État de droit*. 2. vydání. Paris: Montchrestien, 1992, s. 68.

¹⁶ TAMANAHA, B. Z., op. cit., s. 7 nn.

¹⁷ HAYEK, F. A. *Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press, 1960, s. 164 nn.

„státní socialismus“ a způsobí tak to, že na svobodu je zapomenuto po zhruba tisíc let, až se znovu zrodí v Anglii 17. století.¹⁸ Pro Hayeka tedy představuje antická *isonomia* jakožto svoboda v podřízenosti zákonu záruku ekonomické svobody, zatímco arbitrární moc je zase příznačná pro plánování, dirigismus a státní socialismus.

Ačkoli i zde mám v úmyslu argumentovat pro jistou kontinuitu mezi klasickou antikou a moderní koncepcí právního státu, musím zároveň upozornit na určitá napětí, která tuto zjednodušeně chápanou kontinuitu narušují, přičemž na mnohé z nich upozornil již Tamanaha, jak bylo ukázáno výše. Především je třeba poukázat na to, co staří Řekové považovali za onen zákon (*nomos*), kterým se měla *polis* řídit. Podle Michaela Gagarina a Paula Woodruffa *nomos* nemá zpočátku ani normativní význam, není tematizována distinkce mezi *nomos* a *fysis* a *nomos* pak označuje dosti různorodé entity jako způsob života, způsob, jakým je provozována hudba či zemědělství, způsob, jak se chovat k ostatním, to, co si lidé obvykle myslí (v opozici k tomu, co je pravda) a konečně i psané zákony v dnešním slova smyslu, na něž byli Řekové obzvláště hrdí, protože byli v jejich očích onou zábranou proti tyranii.¹⁹ Podobně tvrdí třeba David Cohen, že v athénské praxi nalezneme představy, že zákony představují obranu občana proti svévoli státu a že byly postaveny na principech, jako např. žádný zákon nemůže být namířen proti jednotlivci či dokonce *nullum crimen sine lege praevia*.²⁰ Tyto psané *nomoi* byly či měly být do velké míry imunní vůči změnám, v ideálním případě nezměnitelné.²¹ Z uvedené palety významů slova *nomos* dále plyne, že myslitelé jako Platón či Aristoteles samozřejmě jasně nerozlišují mezi zákonem právním, morálním či náboženským v dnešním slova smyslu – vždyť jinak by třeba Platón nevěnoval ve svých *Zákonech* tolik místa třeba tomu, jak mají být organizovány hostiny²² nebo tomu, jaké druhy hudby jsou pro *polis* nevhodnější. Zákon v jejich pojetí má opravdu zajistit nejlepší způsob života – vždyť v *polis* přece nejde o pouhé přežití, nejde jen o to, aby jeden neškodil druhému, ale hlavně o to, aby byl zajištěn život, který je krásný ve ctnosti, jak píše Aristoteles.²³ Právě proto odmítá považovat za obec třeba dočasná spojenectví.²⁴ Obec má být společenstvím dobrého života,

¹⁸ Ibidem, s. 167 nn.

¹⁹ GAGARIN, M. – WOODRUFF, P. Early Greek Legal Thought. In: F. D. Miller – C.-A. Biondi. *A History of the Philosophy of Law from the Ancient Greeks to the Scholastics*. Dordrecht: Springer, 2007, s. 20 nn. Fustel de Coulanges píše, že slovo *nomoi* znamenalo i zpěvy a že Římané říkali svým zákonům i *carmina*. FUSTEL DE COULANGES, N. D. *Antická obec*. Praha: Sofis 1998, s. 192. O různých významech *nomos* píše i František Novotný: U Řeků je *nomos* „netoliko zákon, nýbrž i zásada, pravidlo, obyčej, tradice, společenská dohoda a dokonce i jistý druh hudebních skladeb; v Sokratových výkladech pojmu *nomos* se uplatňuje i etymologická souvislost tohoto jména se slovesem *nemein*, jež znamená jednak „udělovati“, „rozdělovati“, jednak i „pásti“.“ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. Díl třetí*. Praha: Jan Laichter 1949, s. 553. Psaný zákon však nesl i jiná jména, než jen *nomos*, jako např. *rhéttra* (výrok), *grafos* (zápis), *gramma* (zápis, nápis), *heliasma* (rozhodnutí shromáždění), *thesmos* (příkaz), *dogma* (rozhodnutí, soud), *pséfisma* (to odhlasované) atd. K tomu viz VÍTEK, T. Pojetí zákona v archaickém Řecku. In: D. Antalík – J. Starý – T. Vítek (eds). *Zákon a právo v archaických kulturách*. Praha: Hermann a synové, 2010, s. 268.

²⁰ COHEN, D. *Law, Violence, and Community in Classical Athens*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, s. 52 nn.

²¹ Ke snahám autorů zákonů zamezit pokusům o jejich modifikaci viz např. VÍTEK, T. cit. dílo, s. 269 nn. Athénské právo znalo také žalobu za návrh nelegálního zákona, takže předkladatelé zákona byli trestně odpovědní za své návrhy – Ibidem, s. 272.

²² Leg. 775.

²³ „... obec, která se tak opravdu nazývá a nikoli jen pro jméno, má mít péči o ctnost.“ Pol. III, 9, 1280b.

²⁴ Pol. III, 9, 1280a.

což je soběstačný život.²⁵ Jde o krásné skutky a v posledku o přátelství, a nikoli pouze o soužití.²⁶ V tomto se Aristoteles jasně rozchází s pozdější představou společenské smlouvy jakožto jednou ze základních politických teorií, které přispěly k formování moderní koncepce právního státu. Rovněž obec postavená na přátelství se může podobat – budeme-li hledat nějaké moderní ideje, které by byly příbuzné – spíše třeba Hegelově koncepci státu, než státu moderního liberalismu, který ponechává starost o to, jak svůj život učiníme krásným, na nás samotných.

S „vládou práva“ pro Platóna a Aristotela to také není tak jednoduché – připomeňme si notorietu, že podle Platóna mají v ideální obci popsané v jeho *Ústavě* vládnout filozofové a o „vládě zákonů“ hovoří až ve svých *Zákonech* (popisujících „druhou nejlepší“ obec) proto, že lidské slabosti zřejmě neumožňují ustavení ideální obce – jakkoli je tedy ideální, aby vládli filozofové, vláda zákonů je vždy lepší, než vláda těch, kdo filozofy nejsou. Jak to přehledně formuloval třeba Fred Miller, Platón považuje v *Zákonech* za nejlepší ústavu tu, která vede ke ctnostnému životu, což by byla vláda rozumu nad vášněmi. Protože ta však není dosažitelná díky nedokonalým vlastnostem lidské povahy, rozumný zákonodárce se pokusí o vypracování takové ústavy, která se ideální ústavě co nejvíce podobá. Proto vypracuje zákony, jejichž cílem je tento ctnostný život, přičemž tyto zákony se pak budou nejvíce blížit ideální ústavě. Proto je nejlepší dosažitelnou ústavou ta, v níž vládnou zákony.²⁷ Jde-li o Aristotela a „vládu zákonů“, je situace poněkud složitější: Na jedné straně sdílí Aristoteles skepsi svého učitele k tomu, že by zákony mohly vládnout, protože pro svou obecnost nemohou postihnout veškeré eventuality lidského chování, na druhé straně si je však vědom mnoha nevýhod „lidského faktoru“ při aplikaci zákonů a je tedy lepší, aby zákony upravovaly pokud možno vše „a co nejméně ponechávaly rozhodnutí soudcům“.²⁸ Jak ale píše třeba Richard Mulgan, „*Aristotelovo ospravedlnění zákona na rozdíl od Platónova nezávisí na lidské slabosti. Pracuje i s jiným druhem argumentace, která využívá příbuzných pojmů jako rovnost, distribuční spravedlnost a politická vláda.*“²⁹ Proto ve zřízeních, která jsou postavena na rovnosti (demokracie, *politéia*) je nutné vládnout podle zákona (jinak se demokracie zvrhne ve vládu demagogů), aby se jednotliví občané mohli střídat v úloze vládnoucích a ovládaných. „*Tedy nejen lidská omylnost a podplatitelnost, ale také rovnost lidí si vyžaduje zákon. To je důležitá podmínka, neboť znamená, že vláda podle zákona není nezbytně horší než absolutní vláda, a vede tak Aristotela k popisu dvou forem ideální vlády, vlády absolutní a vlády podle zákona.*“³⁰ K vládě absolutní, tedy vládě lidí nadaných v pravdě božskými vlastnostmi, je však Aristoteles spíše skeptický,³¹ takže zbývá „vláda zákona“.

²⁵ „*Jest tedy zjevnou, že obec není společenství místa, ani jen k ochraně proti vzájemnému křivdění, ani pro směnu; ale ať i to tu musí být, má-li to být obec, přece, ani je-li tu to všechno, není to ještě obec, nýbrž obec je společenstvím dobrého žítí jak v domácnostech, tak v rodech, jež má účelem dokonalý a soběstačný život.*“ Pol. III, 9, 1280b.

²⁶ „*Tudíž za účel politického společenství jest třeba pokládat krásné skutky a nikoli pouhé soužití.*“ Ibidem.

²⁷ MILLER, F. D. The Rule of Reason in Plato's Laws. In: J. A. Jacobs (ed.). *Reason, Religion, and Natural Law. From Plato to Spinoza*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 43 nn.

²⁸ *Rhet.* I, 1, 1354a–1354b. (Citace českého překladu Antonína Kříže ARISTOTELES. *Rétorika*. 3. vydání, Praha: Petr Rezek, 2010).

²⁹ MULGAN, R. G. *Aristotelova politická teorie. Úvod do studia politických teorií*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 108.

³⁰ Ibidem, s. 109.

³¹ Viz např. jeho úvahu o výchově v nejlepší obci: „*Kdyby tedy jedni nad druhé vynikali tolik, kolik podle našeho domnění vynikají bozi a héroové nad lidmi, ..., takže by převaha vládnoucích nad ovládanými byla nepochybná*

Jestliže byla praxe řeckých *poleis* i klasická politická filozofie postavena na „vládě zákona“, je také vhodné poznamenat, že řecké obce neznaly žádný sbor profesionálních úředníků ve smyslu moderní byrokracie, protože v zastávání úřadů se střídali jednotliví občané.³² „Vláda zákona“ tedy nemusela stanovovat institucionální meze výkonu stálého správního aparátu,³³ (athénský institut *graphe paranomon* sice byl nástrojem toho, aby rozhodnutí sněmu neodporovalo *nomoi*, ale neměřilo proti nějakým profesionálním byrokratům³⁴) což je podstatný rozdíl oproti dnešní koncepci právního státu – připomeňme si, že koncepcí *Rechtsstaatu* 19. století především svazovaly úřednictvo a byly úzce spojeny s představami o nějaké formě soudní kontroly administrativy.

Hayekova představa o antické svobodě je asi nejkontroverznější, hlavně pokud jde o její ekonomickou stránku. Jak píše Fustel de Coulanges: „Když obec potřebovala peníze, mohla nakázat ženám, aby odevzdaly své šperky, věřitelům, aby jí přenechali své pohledávky, vlastníkům olivovníků, aby jí zadarmo dali olej, který vyrobili“,³⁵ což jsou z moderního hlediska jistě podstatné zásahy do ekonomické svobody. V athénské demokracii můžeme také najít náznaky nějaké sociální politiky – jak píše Bleicken, „zcela nepochybně je sociální aspekt přítomen v poskytování prostředků na obživu rodinným příslušníkům padlých a postiženým“.³⁶ Ale takováto „hospodářská politika“ není podložena nějakou ucelenou koncepcí, nějakou verzí toho, čemu bychom mohli říkat politické ekonomie. Ačkoli tedy můžeme souhlasit s tím, že athénská *isonomia* ve smyslu rovnosti v politických právech nevedla k rozvinutí představ o sociální emancipaci³⁷ nebo o rovnostářské společnosti,³⁸ přesto ji lze jen obtížně ztotožnit s moderní ekonomickou svobodou. Osobní svoboda byla spíše důsledkem politické rovnoprávnosti, než její příčinou, na rozdíl od toho, jak si to nejspíše představoval Hayek.³⁹ Je zároveň velmi kontroverzní

a zřejmá, jest zjevno, že by bylo lépe, aby jedni stále vládli a druzí aby poslouchali. Poněvadž však není snadno připustit to, ..., jest zřejmo, že z mnoha důvodů jest nutno, aby se všichni stejně účastnili střídání ve vládě a v poddanství.“ Pol. VII, 14, 1332b. Aristoteles zde tedy nejen ukazuje svou skepsi k uskutečnitelnosti vlády nejlepších, ale zároveň ukazuje, že je dobré vládu postavit na rovnosti (projevující se mj. ve střídání úřadů).

³² „Pojem občana prostě se neurčí podstatněji žádným jiným znakem než tím, že má účastenství v soudu a ve vládě.“ Pol. III, 1, 1275a.

³³ Byl i v demokratických Athénách existovaly nástroje, jako bylo skládání účtů z úřední činnosti apod. Viz např. BLEICKEN, J. *Athénská demokracie*. Praha: Oikoymenth, 2003, s. 333 nn.

³⁴ Právo demokratických Athén rozlišovalo mezi *nomos* a *pséfisma*, které by se dalo připodobnit k dnešnímu rozlišování mezi zákonem a správním nařízením (viz např. PÍTROVÁ, L. – POMAHAČ, R. *Evropské správní soudnictví*. Praha: C. H. Beck 1998, s. 2.) V trestní žalobě zvané *graphe paranomon* spatřují dnes někteří jednu z prvních forem *judicial review* zajišťující, aby *pséfismata* nebyla v rozporu s *nomoi*. Viz např. SCHWARTZBERG, M. Was the *Graphé Paranomon* a Form of *Judicial Review*? *Cardozo Law Review*, February 2013, Vol. 34, no. 3, s. 1049 nn.

³⁵ FUSTEL DE COULANGES, N. D., op. cit., s. 229.

³⁶ BLEICKEN, J., op. cit., s. 389.

³⁷ BLEICKEN, J., op. cit., s. 351: „Politická praxe, ..., vůbec v Řecku nevycházela z teoretické diskuse, např. o přirozené rovnosti lidí. Chybělo jí tudíž právě to, co v novověku podněcovalo a dále rozvíjelo diskusi o rovnosti, totiž problém sociální emancipace, jenž je pro novověké chápání rovnosti typický. Athéňané neusilovali o dosažení nových břehů, nechtěli odstranit tradiční představy o společenském řádu a nahradit jej novou společností.“

³⁸ „V Athénách nebyla rovnostářská demokracie: politická struktura a sociální zvrstvení stály nezávisle vedle sebe.“ Ibidem, s. 410.

³⁹ Ibidem, s. 375 nn: „Svoboda má tudíž v demokracii dvě stránky: dovoluje jednotlivci, aby volně rozvíjel svoji osobnost, ale zároveň jej svazuje s kolektivem. Aristotelés tento ambivalentní charakter demokratické svobody vyjádřil výstižnou formulací: svoboda, říká, je cílem každé demokracie; ta je definována zaprvé rovností, tj. tím, že se všichni po pořádku střídají v úloze těch, kdo vládou, a těch, kdo je poslouchají, a tím, že usnesení většiny

argumentovat jak ve prospěch toho, že antika znala osobní svobodu v moderním smyslu individuální autonomie,⁴⁰ tak proti tomuto tvrzení (tato argumentace je daleko častější) – např. Fustel de Coulanges píše, že občan byl řecké obci „*podřízen ve všem a bez výhrady*“, „*v člověku nebylo nic nezávislého*“, „*staří tedy neznali svobodu soukromého života, ani svobodu vzdělání, ani svobodu náboženskou*“.⁴¹ I podle moderních liberálů jako třeba Benjamin Constant antická *polis* nezná pojem svobody v moderním smyslu.⁴² Ještě obtížnější je pokusit se zodpovědět otázku, nakolik byla Řekům klasického období vlastní samotná představa svobodné vůle – podle Jean-Pierra Vernanta a Pierra Vidal-Naqueta řecký archaický člověk nezná pojem individuální vůle, protože na něj působí *daimoni*. Minimálně prý pro vůli nemá slovní výraz – adjektivum *hekón*, které většinou překládáme ve významu „volní“, označuje i to, co mají zvířata reagující na vnější podněty.⁴³ Jak moc se to změnilo pro Řeky klasického období, je otázkou – máme třeba Sokratovo *daimonion* (to, co je démonské) chápat jako nějaký člověku vnější element (něco jako „strážný anděl“),⁴⁴ anebo něco jako projev rozumu ve vnitřní duši člověka?⁴⁵ Nezapomeňme také, že centrální prvek Aristotelovy etiky – *eudaimonia* – znamená něco jako mít onoho „dobrého démona“.

Zdůrazněme také, že klasická antika nerozlišovala mezi soukromým a veřejným v moderním smyslu, přičemž toto rozlišování hraje důležitou roli pro moderní koncept právního státu vycházející z liberalismu.⁴⁶ Jak již bylo řečeno výše, Platón i Aristoteles pojednávají o zákonech regulujících často do velkých detailů sféru, kterou dnes považujeme za doménu lidského soukromí či dokonce intimity.⁴⁷ A přesto Aristoteles důsledně

je základem práva; za druhé tím, že každý může žít, jak chce. Napětí mezi různými aspekty svobody – mezi platností vůle většiny a svobodným utvářením vlastního života – Aristotelés zcela neřeší... Individuální svoboda nevyšla nikdy jako politický požadavek. Athéňané – a s nimi i ostatní Řekové – spíše až teprve dodatečně zjistili, že je na světě, a buď ji chválili, nebo kritizovali, vždy podle svého politického smýšlení... Rovnost byla politickou hodnotou, která byla všude v demokratickém uspořádání realizována v institucích, Naproti tomu svoboda, moci žít ‚jak každý chce‘ neměla institucionální zajištění a nebyla konkrétně uchopitelná, Athény neznaly právo na svobodu, které by zřetelně ohraničilo prostor osobní svobody od nároků státu. Tato svoboda nebyla základem nějaké listiny subjektivních práv, byla spíše důsledkem odbourání silné vlády nebo – jak říkali Athéňané – odstranění despotie, které je osvobodilo od poručení a učinilo je politicky svévůli... Představa individuální svobody tudíž nevznikla samostatně, nýbrž byla pevně spjata s prvním aspektem svobody, s rovností. A právě kvůli tomu obě stránky svobody nemohly být ve vzájemném protikladu.“

⁴⁰ Jak to činí Hayek – viz HAYEK, F. A., op. cit., s. 164.

⁴¹ FUSTEL DE COULANGES, N. D., op. cit., s. 229 nn.

⁴² NEMO, P. *Histoire des idées politiques aux Temps modernes et contemporains*. Paris: PUF, 2002, s. 665 nn.

⁴³ VERNANT, J.-P. – VIDAL-NAQUET, P. *Myth and Tragedy in Ancient Greece*. New York: Zone Books, 1990, kapitola „Intimations of the Will in Greek Tragedy“, s. 49 nn.

⁴⁴ Tak např. pro novoplatoniky. Viz MERLAN, P. Řecká filozofie od Platóna k Plótinovi. In: A. H. Armstrong (vyd.). *Filosofie pozdní antiky*. Praha: Oikoymenh, 2002, s. 42 nn.

⁴⁵ Takto o *daimonion* mluví Novotný: „*Novější výklady ‚daimonia‘ se celkem shodují v tom, že to nebyla osobní bytost, nějaký Sokratův genius, ani halucinace nebo utkvělá představa pomatenčova, nýbrž vskutku jen ‚daimonský hlas‘, posuzující Sokratovi prospěšnost nebo nepospěšnost jistého předsevzetí. Nebyl to hlas svědomí v našem smyslu, zvláště ne hlas mravně hodnotící; ... Platónův Sokrates zřejmě nepokládá daimonion za něco vnějšího, nadpřirozeného, za hlas boží, za boží zjevení... Výkladem Platónových míst, ..., docházíme s nejuvěšší pravděpodobností toho, že daimonion není než Sokratův osobitý výraz pro rozumovou úvahu, jež způsobuje, že se člověk rozhoduje proti jistému jednání, a to, ..., ve prospěch nějakého vzdálenějšího dobra.“ NOVOTNÝ, F. op. cit., s. 236 nn.*

⁴⁶ Na jedné straně má být soukromí chráněno před zásahy státu, protože to, jak budeme vést svůj osobní život, je na našem rozhodnutí. Na druhé straně stát není soukromým majetkem, ale nositelem veřejné moci, takže se rozčilujeme, když je stát vnímán vládnoucími jako jejich soukromá „kořist“.

rozlišuje mezi *polis* a *oikos*, tedy obcí a domácností. Domácnosti sice také vládou zákony (tedy *oikonomia* jako pravidla, jimiž se řídí domácnost; jde tedy o jiné zákony než ty, jimiž se řídí *polis*) ale základním vztahem je vztah pána a otroka – vláda pána (*despoteia*) a vláda občanská (*politiké*) není totéž.⁴⁸ Ostatně i v římském právu se přece dospělý syn mohl projevovat ve sféře veřejné (hlasovat na shromážděních, přijímat úřady), ale ve sféře *familiae* byl podřízen moci otcovské. To jasně ukazuje, že *polis* je zde především pro hlavy řeckých rodin (a *patres familiae* římského práva), nikoli pro všechny jedince,⁴⁹ což nás přivádí k dalšímu podstatnému rozdílu mezi novodobými představami o právu a právním státě a jeho antickými předchůdci, a sice k absenci koncepce přirozených práv lidí jakožto práv subjektivních.

Jestliže se nepochybuje o tom, že v klasickém Řecku je kategorie přirozených práv vlastně neznámá (byť je možné, že používali různá slova pro označení různých modalit subjektivního práva ve smyslu Hohfeldov⁵⁰), to, jestli v římském právu měli pojem *ius* jakožto subjektivního přirozeného práva, je předmětem kontroverzí: Jedni tvrdí, že do jisté míry zde můžeme nalézt koncepty přirozeného subjektivního práva či dokonce lidských práv – dovozují to především z vlivu stoické filozofie, která prý vedla k tomu, že římstí právníci klasického období přijímali přirozenou rovnost lidí jako např. Ulpián (např. Tony Honoré vidí Ulpiana jako jednoho ze zakladatelů koncepce lidských práv).⁵¹ Druzí se však snaží ukázat, že tomu tak nebylo – ve vztahu k lidským právům upozorňují na to, že stoici chápali přirozené právo jako řád, kterému se člověk musí podřídít, tedy spíše jako povinnosti člověka, nikoli jako jeho práva.⁵² Nikdo z římských právníků nedovodil, že otroctví by mělo být zrušeno, když je proti přirozenému právu – idea *ius naturale* tedy pro ně nemá tu osvobozující sílu, kterou získala v novověku. Římané samozřejmě také neměli žádné katalogy lidských práv.⁵³

V politickém uspořádání římské republiky je však možné najít některé jiné „kořeny“ ideje právního státu. Např. podle Michala Skřejpka Zákon dvanácti desek zavedl formál-

⁴⁷ Leg. 780: „Kdokoli zamýšlí vyhlášovati obcím zákony, jak mají občané žít a vykonávat věci osobní a společné, ale neuznává potřebu zákonů, pokud by šlo o nucení v soukromém životě, a myslí, že má každý volnost trávití den, jak chce, a že se všechno nemusí dít podle určitého řádu, a nechav soukromý život bez zákonné úpravy, míní, že občané budou sami od sebe ochotni žít v společném a obecním životě podle zákonů, ten nesoudí správně.“

⁴⁸ Pol. I, 7, 1255b.

⁴⁹ To je základ obvyklé moderní kritiky Aristotela, která poukazuje na to, že *polis* nemůže existovat pro všechno obyvatelstvo. Existuje vlastně jen pro bohaté a mocné zabývající se bojem a politikou, kteří mají dostatek času a dobré vzdělání – viz např. ROWE, Ch. Aristotelian Constitutions. In: Ch. Rowe – M. Schofield (eds). *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 388.

⁵⁰ Viz MILLER, F. D. Aristotle's Philosophy of Law, In: F. D. Miller – C.-A. Biondi, op. cit., s. 102 nn.

⁵¹ HONORÉ, T. *Ulpian. Pioneer of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2nd edition, 2002.

⁵² Viz např. Cicero v *De off.* III, 5 píše o přirozeném zákonu, který je „rozum přírody, jenž je zákonem božským i lidským“. Jak tomu rozumět? *Ratio* je překladem řeckého *logos*, což sice znamená doslova *slovo*, ale jde hlavně o řád či smysl. *Natura* je zase překlad řeckého *fysis* a obě slova znamenají nejen přírodu v našem slova smyslu, ale zejména přirozenost, přirozenou povahu věcí; u Aristotela *fysis* znamená i smysl či účel či cíl (*telos*) věci. „Rozum přírody“ je tedy totéž, co řád přirozenosti, řád vložený do přirozeného běhu světa. Božský zákon je to božské, co přežívá v člověku – překladatel Ludvíkovský ve svém překladu Cicerona píše, že jde tedy o „božský prvek spojující mravní řád lidský s řádem vesmírným“. CICERO, M. T. *O povinnostech*. Praha: Svoboda, 1970, s. 16.

⁵³ Pro tuto diskusi o tom, zda římské právo znalo koncept subjektivního práva či zda v něm hledat kořeny koncepce lidských práv viz přehledově INWOOD, B. – MILLER, F. D. Law in Roman Philosophy. In: F. D. Miller – C.-A. Biondi, op. cit., s. 157 nn.

ní rovnost občanů před zákonem⁵⁴ (vůdčí roli v republice nadále fakticky hrály staré šlechtické rodiny a později také nové úřednicko-finanční rodiny ovládající senát), v rozdělení pravomocí mezi magistráty, lidová shromáždění a senát (respektive i kněží) můžeme spatřovat jistý předobraz ideje dělby moci se systémem „brzd a protiváh“⁵⁵ (byť s jistým dominantním postavením senátu, který plnil i pravomoci jakéhosi římského „ústavního soudu“) a magistráti byli ve své činnosti omezeni právem a v některých případech i trestně odpovědní.⁵⁶ Jde-li však o „vládu zákonů“, připomeňme si, že pravidla, která bychom mohli nazývat ústavními či správními, byla z velké části dána obyčejí a mohla se flexibilně přizpůsobovat politickým poměrům, že římské právo neznalo zákaz retroaktivity ani zásadu *nullum crimen sine lege*⁵⁷ a že zmiňovaná rovnost před zákonem mohla být z dnešního pohledu narušována výsadami (*privilegia, iura singularia*) pro některé skupiny obyvatel.⁵⁸

Římská doba přinesla i filozofické myšlenky, které v mnohém můžeme také považovat za ideové kořeny pojmu právního státu, třeba u Marca Tullia Cicerona. Už v jeho vymezení obce ve spise *O věcech veřejných* můžeme číst myšlenku, že obec je postavena na uznání práva,⁵⁹ a dále Cicero píše, že je úkolem státu učinit občany rovnými v právech bez ohledu na intelektuální či ekonomické rozdíly,⁶⁰ že i vládce obce sám musí dodržovat zákon,⁶¹ že dodržování zákonů je také nutné pro zachování stability obce⁶² a že dokonce i sám Řím ve svých velmocenských ambicích má zachovávat smlouvy se svými spojenci, jinak se právu zpronevřuje.⁶³ U Cicerona můžeme najít i myšlenky v lecčems se podobající pozdějším představám o rozdělení moci ve státě,⁶⁴ i když (na rozdíl třeba od Platóna v jeho *Zákonech*) neuvažuje o tom, že by se jednotlivé „moci“ ve státě navzájem omezovaly. Cicero však především proslul tím, že rozpracoval představu přirozeného zákona, který je platný pro všechny lidi, neboť jsou nadáni rozumem,⁶⁵ představu, kterou

⁵⁴ SKŘEJPEK, M. *Prameny římského práva – Fontes iuris romani*. Praha: LexisNexis, 2004, s. 27.

⁵⁵ SKŘEJPEK, M. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha: AVENIRA Stiftung, 2006, s. 27 nn.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 61 nn.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 109 nn.

⁵⁸ *Privilegia* chápaná jako osobní nevýhoda byla sice zakázána již v Zákoně dvanácti desek (Lex XII tab. IX 1), ale pozdější *ius singulare* jako jistá výhoda mohlo být výjimečně přiznáno, pokud to vyžadovala *utilitas*, i když to bylo v rozporu s *ratio iuris* (viz vymezení od Paula v D. I, 3, 16), v klasické době se *ius singulare a privilegium* používala vlastně jako synonyma. K privilegiu a *ius singulare* viz např. KASER, M. M. *Das Römische Privatrecht. Erster Abschnitt. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*. 2. neubearbeitete Auflage. München: C. H. Beck. 1971, s. 211.

⁵⁹ „*Je tedy, řekl Africanus, správa věcí veřejných (res publica) věcí lidu, lid však není jakékoli libovolně shluklé seskupení lidí, nýbrž seskupení sjednocením uznáním práva a společným podílem na užítku (multitudinis iuris consensu et utilitatis communionem sociatus).*“ *De rep.* I, 25 (39) (citováno dle českého překladu J. Janouška CICERO, M. T. *O věcech veřejných*. Praha: Oikoymen, 2010). Jak výstižně píše komentátoři českého vydání tohoto spisu, Aleš Havlíček a Hana Fořtová, „*iuris consensu tedy značí nejen vládu zákona a poslušnost občanů k existujícím zákonům, ale i přijetí universální myšlenky spravedlnosti.*“ *Ibidem*, s. 233.

⁶⁰ *De rep.* I, 32 (49).

⁶¹ *De rep.* I, 34 (52).

⁶² *De rep.* II, 33 (57).

⁶³ *De rep.* III, 29 (41).

⁶⁴ Jde o jeho úvahy o smíšené ústavě římské republiky, v níž je přítomen jak prvek monarchický představovaný konzulátem, nejvyšším římským úřadem, prvek aristokratický představovaný senátem a prvek demokratický představovaný lidovým shromážděním, tedy komiциemi.

⁶⁵ „*Je ale pravým zákonem zdravý rozum, který je ve shodě s přírodou, rozlévající se ve všem, stálý, věčný, který povolává k povinnosti rozkazy, zákazy odvrací od klamu, který však ani poctivým nerozkazuje nebo nezakazuje*

pak rozvinul ve svém spise *O zákonech*, kde mj. tvrdí, že lidé by měli být spíše poslušni věčného přirozeného zákona, když lidský zákon může být produktem třeba tyranovy zvrůle.⁶⁶ Pokud však v *O zákonech* hledáme nějaké bližší vymezení toho, co tento přirozený zákon vlastně znamená, autor se domnívá, že podobně jako Cicero ztotožnil ideální obec se svou zidealizovanou představou římské republiky jeho předků, snaží se ztotožnit i přirozený zákon se zákony této zidealizované republiky – v tomto se dosti liší od Platóna i Aristotela a možná toto může být jedním z důvodů, proč Cicero bývá považován spíše za druhořadého filozofa. „Vláda zákonů“ u Cicerona také nemá stejný význam jako třeba u Platóna v jeho *Zákonech* proto, že Ciceronovi jde spíše o to, aby v obci vládli vynikající státníci, kteří budou „vládu zákonů“ uskutečňovat. Právě „dobří mužové“ (*virī bonī*) nadaní vynikajícími občanskými ctnostmi jsou základem stability Ciceronova ideálního zřízení – ani římstí občané, byť by byli sebemravnější, bez vynikajících mužů, ani tito vynikající mužové dbající na mravy předků bez občanů, nemohou sami zachránit jeho republiku před úpadkem, který je nastíněn v knize šesté *O věcech veřejných*. Jde tak Ciceronovi spíše o „vládu zákonů“ nebo spíše o vládu vynikajících mužů?

Zatímco Ciceronovo dílo spadá do období úpadku římské republiky, kterou se tento konzervativní myslitel marně snažil zachránit, dílo dalšího filozofa, které bývá také někdy spojováno s představou, že vládnout mají zákony, bylo vytvořeno v době úpadku celé římské říše, takže stojí na rozhraní mezi antikou a středověkem. I z díla svatého Augustina se velmi často cituje jeho myšlenka, že pokud se ve státě vládne bez spravedlnosti, není stát ničím jiným než lupičskou bandou.⁶⁷ Politické zřízení světského státu však nestojí v centru Augustinových úvah. V *O boží obci* Augustin překračuje hranice antiky především v tom, že je mu cizí vidět jako ideální politické uspořádání světskou obec: „Augustin pohlíží na světský stát naprosto jinak, nežli antičtí filozofové státu: zatímco antická teorie státu od Platóna přes Aristotela až k Ciceronovi chápala stát jako společnost směřující k morálnímu zdokonalení svých občanů, pro Augustina spravedlnost není zvláštním epitetem státu. Ačkoli se mu nejeví celé politické uspořádání jako korupční a je ochoten uznávat také vynikající činy na poli morálky, které Řím ve svém raném období vykonal, přesto je pro něho mezi bandu loupežníků a státem rozdíl pouze graduální, nikoli principiální... Ve srovnání s platonskou koncepcí státu ona Augustinova znamená ústup od politiky utvářené lidmi. Protože pozemský stát je nevyhnutelně nespravedlivý, odmítá Augustin antický model myšlení, že by státy mohly existovat věčně, kdyby uskutečňovaly pravdu.“⁶⁸ Ale ani pozemská obec (tedy světský stát v protikladu k obci boží) není Augustinovi tak docela lhostejná – mezi základní ctnosti křesťanských císařů (mezi nimiž je Augustinovi drahý zvláště Theodosius) patří vedle pokory před bohem, milosrdnosti či štedrosti právě i spravedlnost⁶⁹ a devatenáctá kniha by se snad

nadarmo, ani ničemy nepohne rozkazy a zákazy. Proti tomuto zákonu se není možno ohradit bez svatokrádeže, ani není dovoleno něco mu upřít, ani ho nelze odmítnout jako celek, ani dokonce nemůžeme být zproštěni tohoto zákona senátem nebo lidem, ani nepotřebujeme vykladače a interpreta Sexta Aelia, ani nebude jiný zákon v Římě, jiný v Athénách a jiný teď a jiný později, nýbrž všechny národy a po všechny doby bude ovládat jeden věčný a neměnný zákon a jediný bude společný jako učitel a velitel všech: bůh.“ De rep. III, 22 (33).

⁶⁶ De leg. III, 23 nn.

⁶⁷ De civ. Dei, IV, 4.

⁶⁸ NEUMANN, U. Augustin. Praha: Volvox Globator, 1999, s. 95.

⁶⁹ De civ. Dei, V, 24.

dala považovat i za politické pojednání, když v ní Augustin píše vlastně o oprávněnosti světské vlády řídící se pozemskými zákony.⁷⁰ Ačkoli i příslušníci obce boží mají dodržovat řád pozemské obce, lidská spravedlnost je nedostatečná pro hlavní cíl boží obce, který spočívá ve věčném životě. Jde spíše o dodržování přirozeného zákona, který má původ v bohu, nikoli o dodržování zákonů obce. I když ale Augustin zdůrazní základní odlišnost mezi nedokonalou pozemskou obcí a obcí boží, pravděpodobně ji nelze interpretovat ve světle pozdějších událostí jako Augustinovo přitakání oddělení světské moci od moci duchovní – jak hezky ukazuje třeba česká teoložka Lenka Karfíková, Augustin ve svých jiných spisech zastává stanovisko, že je povinností římského státu zakročit proti heretickým sektám (konkrétně donatistům, kteří byli za jeho episkopátu v Hippo Regiu v Africe hojně rozšířeni) i za pomoci násilí.⁷¹ Augustina tedy nejspíše není možné řadit mezi ty, jejichž myšlenky by představovaly jisté „kořeny“ koncepce právního státu – myšlenka věčné spásy člověka jej zajímá natolik, že již nevěnoval tolik svého intelektuálního úsilí myslence správného uspořádání pozemského státu, v čemž vlastně předznamenává středověk.

Klasické římské právo rozvíjející se v době císařství však také přineslo koncepcce, které na první pohled stojí v příkrém rozporu s koncepcí právního státu, přičemž na tomto místě uvedme dvě zásady formulované Ulpianem a známé z justiniánských *Digest* jako *quicquid principi placuit legis vigorem habet a princeps legibus solutus*, které budou v budoucnu hrát tak velkou roli v politické filozofii. Přesto bychom tyto zásady měli vidět v dobovém kontextu: Ulpian sám prý rozlišoval, kdy *princeps* jedná vlastně jako zvláštní římský *magistratus* a kdy jedná jako soukromá osoba; pouze v prvním případě máme považovat jeho vůli za zákon.⁷² V pozdním římském právu se také setkáme s vyjádřením představy, že vládce je právu poddán: Jedna z konstitucí Konstantina Velikého stanoví, že císařské reskripty nemohou být *contra ius*, známá konstituce Theodosia II. a Valentiniána III. z roku 429 zvaná *Digna vox* (jež ve středověku také hrála velkou roli a kterou najdeme v *Codexu Iustiniani* – Cod I, 4, 4) říká, že *princeps* je vázán zákony (*legibus alligatum*), protože je to znak jeho *maiestas* jako císaře, a uznává, že císařova *auctoritas* je odvozena od autority práva.

2. STŘEDOVĚK

Jde-li o středověk, Tamanaha uvádí tři zdroje přispívající k rozvoji ideje *rule od law*: germánské obyčejové právo, *Magnu Cartu Libertatum* a boj o nadvládu mezi císařem a papežem.⁷³ Protože jak boj mezi císařstvím a papežstvím, tak *Magna Carta* jsou události vrcholného středověku (cca od 11. století), věnujme se nejdříve germánskému obyčejovému právu, pro které je nejen dle Tamanahy typické, že vládce je podřízen obyčejí,

⁷⁰ zejm. *De civ. Dei*, XIX, 16 nn.

⁷¹ KARFÍKOVÁ, L. Augustin a jeho dvojitý vklad do dějin politického myšlení, In: V. Herold – I. Müller – A. Havlíček. *Dějiny politického myšlení III/1. Politické myšlení raného křesťanství a středověku*. Praha: OIKOYMENH, 2012, s. 74 nn.

⁷² Viz např. NEMO, P. *Histoire des idées politiques dans l'Antiquité et au Moyen Age*. Paris: Quadrige/PUF, 2007, s. 534.

⁷³ TAMANAHA, B. Z., op. cit., s. 15.

a které také v některých případech uznávalo právo na odpor proti vládci, který právo porušuje.⁷⁴ K tomu několik upřesnění: Předně není vůbec jasné, jestli něco takového jako germánské obyčejové právo skutečně existovalo v době nazývané „temnými stoletími“, tedy zhruba od zániku Západořímské říše do 10. či 11. století. Maurizio Lupoi uvádí, že germánské kmeny usazující se na území Římské říše postrádaly společnou kulturní identitu a že šlo spíše o volná uskupení různých skupin bez jednotné vládní vrstvy, které často nebyly ani etnicky jednotné. Možná je spojovalo jakési *germanisches Urrecht* tak drahé německým myslitelům 19. století – to je však pro dobu „temných staletí“ již irelevantní.⁷⁵ Naopak, v jejich obyčejích nalezneme mnoho nejen z indo-evropského základu společného nejen Germánům a Římanům a jiným národům italského, keltského a iberského původu, ale i z tradic cizích indoevropskému prostředí.⁷⁶ Stejně tak v této době na území bývalé západní říše neexistuje stejné římské právo jako dříve – role *prudentes* zanikla již v pozdní říši, stejně jako právnícké vzdělávání, kodifikace může vznikat jen na Východě, kde zůstal systém právníckého vzdělávání zachován. Co spojuje římské i germánské obyvatelstvo, žijící většinou mírumilovně vedle sebe, bylo spíše křesťanství, které přineslo novou soudní a administrativní roli biskupům jakožto *defensorem civitatis*, takže ti v mnohém nahrazovali bývalou císařskou administrativu a produkovali množství legislativy na lokální úrovni, která byla časem inkorporována do královského zákonodárství. Svou roli ve 4. a 5. století sehrává i tzv. „vulgární“ římské právo, které se v mnoha případech mísí se staršími „germánskými“ obyčeji, takže vzniká to, co Lupoi považuje za jakousi první verzi *ius commune* téměř celé západní Evropy, pro níž není důležitý původ nějakého pravidla, ale to, zda umí řešit vzniklý právní problém – vzniká tak něco jako „otevřený právní systém“, který jen obtížně splňuje požadavky, jenž klademe na právní systém moderní s jeho v zásadě jasným rozlišením toho, co považujeme za právní pravidlo a co nikoli.⁷⁷ Legislativa je sice přijímána s jistou nedůvěrou jako zdroj inovace, ale na druhou stranu zákony často většinou převádějí obyčeje či jiné „prameny práva“ do psané podoby, takže rozlišovat mezi zákonem a obyčejem v dnešním slova smyslu je velmi obtížné.⁷⁸

Dovozovat, že takovéto *ius commune* (termín tradičně označující římské právo v interpretaci práva vrcholného středověku, který ale Lupoi používá, aby zdůraznil, že něco jako „společné“ právo existovalo již ve středověku raném) zná bez dalšího podřízenost krále právu je poněkud problematické: Výslovné vyjádření zásady, že právo je nezávislé na osobě krále a že král je podřízen právu, nalezneme ve vizigótských právních památkách, tedy *Lex Romana Visigothorum* (nazývaný také Alarichův breviář podle vizigótského krále Alaricha II., který jej nechal sepsat roku 506) a v *Lex Visigothorum* (zvaném také *Forum Iudicum* či *Liber Iudiciorum*, který nechal sepsat král Chindasuinth v letech 642/643), který také rozlišuje nejen mezi úřadem krále a jeho osobou, ale také mezi královstvím a osobním vlastnictvím krále a zakazuje králi, aby soudil pře, kterých je sám stranou.⁷⁹ Ačkoli se obecně soudí, že Alarichův breviář neměl velký vliv ve vizigótské říši, uznává se

⁷⁴ Ibidem, s. 23 nn.

⁷⁵ LUPOI, M. *The Origins of European Legal Order*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 22.

⁷⁶ Ibidem, s. 16 nn.

⁷⁷ Ibidem, zejm. s. 429 nn.

⁷⁸ Ibidem, s. 406 nn.

⁷⁹ Ibidem, s. 238 nn., s. 246 nn.

jeho vliv v pozdějších staletích v říši franské,⁸⁰ jejíž *praeceptum* vydané mezi léty 558–561 a připisované králi Chlotharovi I. stanovilo, že nejen ve vztahu ke galo-římskému obyvatelstvu ale obecně i vůči Frankům pozbývá platnosti (*auctoritas*) každý zákon či nařízení vydané králem a odporující „starému právnímu pravidlu“ (*antiqui iuris norma*) a v roce 561 nastoupivší král Charibert I. slíbil, že nebude v království zavádět nové zákony a obyčeje a naopak že bude respektovat staré zákony a obyčeje.⁸¹

Přesto se uznává, že třeba *Lex Visigothorum* neměl velký vliv na praktický chod vizi-gótského království⁸² a na rovině praktické se klade spíše důraz na konstantní proces vyjednávání mezi králem a vládnoucími vrstvami, jehož cílem je dosáhnout shody na obsahu jakéhokoli právně relevantního aktu.⁸³ Proto je pro fungování práva v té době důležitý spíše faktický vztah mezi panovníkem a elitami země manifestující se na jedné straně v představách o posvátnosti královské osoby a na druhé straně v představě, že panovník vládne ve shodě se shromážděním zástupců těchto elit (nikoli s lidovým shromážděním, kterému již v „temných staletích“ zůstaly pouze soudní funkce). Jde tedy spíše o vztah určovaný aktuální politickou situací, než nějakým přesně daným pravidlem „veřejného“ práva. Je tak pravděpodobné, že představa, že král je poddán starým obyčejům, se rozvíjí vlastně až v době následující po rozpadu karlovske říše (tedy od 9. a 10. století), kdy dochází k faktickému rozpadu franckého státu (patrně zejména na území dnešní Francie a Německa) a nástupu feudalismu,⁸⁴ a jde o ideologii zastávanou feudálními elitami bránícími se potenciálně rozpínavé královské moci, která vlastně chtěla „jen“ navázat na své dřívější dominantní postavení, typicky za Karlovců. Jak známo, tato feudální ideologie stojí na vzájemných přísahách věrnosti (tedy smlouvě) mezi pánem a jeho vazalem a tedy zná i možnost odstoupení od této smlouvy vazalem, pokud pán porušuje jeho práva, v čemž je možné spatřovat i jeden ze zdrojů práva na odpor. Zatímco pro některé může znamenat existence právního nástroje (práva na odpor) vůči panovníkovi, když ten porušuje právo, jeden z důležitých prvků pozdějšího právního státu,⁸⁵ pro jiné je naopak podstatný fakt, že jde o porušení subjektivních práv pouze jedné společenské vrstvy, takže odmítají spojovat s touto možností počátky ideje právního státu.⁸⁶ V této souvislosti je však třeba poukázat i na fakt, že představa práva na odpor v případě porušení práva se v partikulárním středověkém světě nemusela vůbec omezovat pouze na odpor šlechtický v rámci feudálního vztahu, ale mohla nabývat i charakter odporu měšťanů v případě, že vládce země porušuje jejich zaručené svobody.⁸⁷ Stále však platí to,

⁸⁰ Viz např. RUIZ, T. F. Law, Spanish. In: J. R. Strayer (ed.). *Dictionary of the Middle Ages*, Vol. 7, New York. Charles Scribner's Sons, 1986, s. 520.

⁸¹ SAINT-BONNET, F – SASSIER, Y. *Histoire des institutions avant 1789*. Paris: Montchrestien, 2004, s. 46.

⁸² LUPOI, M., op. cit., s. 246. Přesto se *Liber iudiciorum* používala později pro křesťanské obyvatelstvo muslimského Španělska, v asturském království v 10. století a i přes původní odmítání v Kastilii se stala základem pro kastilské městské právo ve 13. století. Viz RUIZ, T. F., op. cit., s. 521 nn.

⁸³ LUPOI, op. cit., s. 42 nn.

⁸⁴ Pro obecný přehled k počátkům feudalismu a k jeho lokálním, především západoevropským variantám, viz např. NEMO, P. *Histoire des idées politiques dans l'Antiquité et au Moyen Age*, s. 800 nn.

⁸⁵ VAN CAENEGEM, R. C., op. cit., s. 190.

⁸⁶ Francouzská historička Blandine Kriegelová např. odmítá vidět počátky právního státu v možnostech feudálních vztahů, ale naopak zdůrazňuje prvek svévole, který feudální *seigneur* uplatňuje vůči svým poddaným. Viz KRIEGEL, B. *The State and the Rule of Law*. Princeton: Princeton University Press 1995, zejm. s. 19 nn.

⁸⁷ Viz např. privilegia pro město Saint-Omer z roku 1127 a 1128, v němž se flanderský hrabě nejenže podřizuje rozhodnutí městského soudu, ale zároveň výslovně uznává, že měšťané mají právo na odpor, pokud hrabě

že feudalismus představuje spíše jakýsi ideální typ ve smyslu Weberově s mnoha lokálními variantami, který je typický pro Evropu západní a nelze jej bez dalšího přenášet do prostředí Evropy střední či východní.

Jestliže však feudalismus přináší jistou ideologii omezující moc krále, může být pochopitelné, že tato ideologie je jasně formulována a užita v zemi, kde patří panovník na počátku vrcholného středověku fakticky k nejmocnějším (již jen proto, že celou zemi dobyl a pak i dokonce „inventarizoval“ v *Domesday Book*) a feudální systém patří k nejdokonalějším v tom smyslu, že má jasnou hierarchii s králem na vrcholu, je centralizovaný (protože „leník králova leníka je královým leníkem“, na rozdíl třeba od Francie) nezná svobodnou – alodiální – držbu půdy (na rozdíl třeba od českých zemí) a nevedl k faktickému rozpadu království (na rozdíl třeba od Svaté říše římské) ale naopak k posílení svazků mezi panovníkem a šlechtou. Jde samozřejmě o Anglii, kde *Magnu Cartu* můžeme považovat za ukázkou toho, co se stane, když fakticky slabý král začne narušovat feudální řád. Jako zásadní vyjádření toho, že král je sám poddán právu a tedy i jako základ *rule of law* ji takto chápali nejen angličtí právní historikové (třeba klasikové Frederick Pollock a Frederick Maitland),⁸⁸ ale především tamní politická reprezentace, zejména od svého revolučního vystoupení v 17. století,⁸⁹ a je takto chápána v podstatě dodnes.⁹⁰ Ideu, že král je poddán právu pak nalezneme jasně vyjádřenu u Henryho Bractona, který však také uznává, že nápravu porušení práva z panovnickovy strany nelze vynutit právními prostředky.⁹¹ Přesto je třeba poukázat na to, že listina pokoušející se o souhrn de facto šlechtických privilegií není v tehdejší Evropě zase tak výjimečným jevem – lze jmenovat třeba uherskou Zlatou bulu Ondřeje II. (vznikající v právním prostředí, které podobně jako Anglie rozvine svébytnou podobu svého zemského obyčejového práva), z našeho

nebude cítit výsledky městského výkonu spravedlnosti. Viz CAENEGEM, R. C. cit. dílo, s. 61 nn., tedy kapitola „The Boroughs Charter of Saint-Omer od 1127 Granted by William Clito, Count of Flanders“.

⁸⁸ Oba klasikové nejdříve poněkud mírní optimismus čtenáře *Magny Carty*, když připomínají, že listina v mnohém „jen“ kodifikuje již existující právo, které král Jan porušoval, upozorňují, že mnoho z listiny má jasně feudální charakter a výslovně říkají, že se nemáme soustřeďovat pouze na „oslovované články“: „*Události nám v budoucnu ukážou, že některé z těchto oslovovaných klauzulí jsou předčasné, zatímco jiné jsou vágní a můžeme se od nich odchytil. V konečném důsledku různé sliby o daleko méně závažných otázkách – ... – mají nejspíše větší hodnotu... Taková ustanovení mohou být vynucena před královským soudem, který jen těžko může proti králi vynutit třeba to, že nikomu neprodá nebo nepozdrží výkon spravedlnosti, anebo to, že jmenuje soudci pouze ty, kteří znají právo.*“ POLLOCK, F. – MAITLAND, F. W. *History of English Law before the Time of Edward I.*, Vol. I. 2. vydání, Cambridge: Cambridge University Press, 1898, s. 182 nn. Nakonec však uzavírají, že listina „zkrátka znamená, že král je a bude podřízen právu“. Ibidem, s. 184.

⁸⁹ Je třeba připomenout především Edwarda Cokea oslavujícího „starobyrou anglickou ústavu“ včetně *Magny Carty*. Pro přehled jeho politických názorů viz např. NEMO, P. *Histoire des idées politiques aux Temps modernes et contemporains*, s. 264 nn. Pro hlubší analýzu Cokeových názorů na *common law* (jehož součástí je dle něj i *Magna Carta*) jakožto *law of reason* v kontextu vývoje ideje *rule of law* viz např. ALLISON, J. W. F. *The English Historical Constitution. Continuity, Change and European Effects*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 131 nn.

⁹⁰ Viz typicky McKechnie, který o *Magně Cartě* píše: „*Její velký význam nespočívá ani tak v jejich konkrétních ustanoveních, ani v jejich celku, ale v tom, že přijala celý jasně definovaný soubor právních pravidel, který požaduje, aby stál nad vůlí krále, a který takto král Jan přijal. (...) Král tím, že udělil Chartu uznal, že není absolutním panovníkem. (...) O Magně Cartě se tak po pravdě říká, že vyjadřuje ‚vládnutí práva‘ či ‚vládu práva‘ podle fráze, kterou učinil slavnou prof. Dicey.*“ McKECHNIE, W. S. *Magna Carta. A Commentary on the Great Charter of King John with an Historical Introduction*. 2. vydání, Glasgow: James Maclehose and Sons, 1914, s. 123 nn. Pro velmi podobné názory viz i FISHER DREW, K. *Magna Carta*. Westport-London: Greenwood Press, 2004, s. XXXVIII., nebo TURNER, R. V. *Magna Carta. Through the Ages*. Harlow: Pearson, s. 1 nn.

⁹¹ POLLOCK, F. – MAITLAND, F. W., op. cit., s. 193 nn.

prostředí např. tzv. volební kapitulace (poprvé od Jana Lucemburského) které se stanou pravidlem po husitských válkách, z pozdější doby mnohé listiny vydané v Polsku a vedoucí k ustavení jakési „šlechtické demokracie“.⁹² Co však liší *Magnu Cartu* od ostatních listin, je nejen to, že je dodnes součástí anglického ústavního práva, ale především to, že privilegia garantovaná původně šlechticům, měšťům (zejména Londýnu) a církví byla postupně rozšířena na celé svobodné mužské obyvatelstvo země.⁹³

Jestliže se však při svém pohledu na listiny svobod zaměříme na to, že šlo o soubory privilegií a jestliže si uvědomíme, že privilegia (tedy vlastně „soukromé zákony“) znamenaly často vynětí z moci obecného práva (nejspíše podobně jako ve starém Římě), mohou se nám tyto listiny jevit v jiném světle: Nikoli jako projevy „vlády práva“, ale naopak jako její popření, uvědomíme-li si, že tíž feudálové, kteří požadují potvrzení svých „odvěkých svobod“ zároveň znevolňují zemědělské obyvatelstvo a zavádějí „špatné zvyky“. Pouze fakt zmíněný u *Magny Carty*, tedy to, že jsou tato privilegia postupně v budoucnosti rozšiřována na další svobodné lidi, může tyto listiny vidět jako určitý zdroj změny či inovace na cestě k pozdější skutečné „vládě práva“.

Třetím zdrojem ideje *rule of law* je dle Tamanahy ideový boj mezi císařem a papežem, který podle něj přispěl k tomu, že světská moc uznala, že je podřízena vyššímu právu – právu přirozenému či božímu.⁹⁴ Ačkoli lze velmi dobře souhlasit s tím, že tento boj opravdu vedl k vyjasnění vztahu mezi vládcem a právem a tedy přispěl k představě, že král je právu podřízen, domnívám se, že se tak dělo mnohem komplikovanějším způsobem, než tvrdí Tamanaha. Dnes se nám může zdát, že v ideologických i právních sporech od 11. století se střetávají na jedné straně boloňští doktoři (a jejich následovníci) v podstatě podporující císařskou moc (a tedy stojící na straně „moderního“, v zásadě „absolutistického“ státu) a kanonisté argumentující ve prospěch papeže, kteří obhajují „středověké“ myšlenky. To je však velmi zjednodušené, protože na obou stranách se objevují veskrze moderní odpovědi na otázku vztahu vládců a práva v těsném sousedství myšlenek, které lze z dnešního pohledu označit za „středověké“.⁹⁵ Např. jedna z konstitucí přijatých Fridrichem Barbarossou na známém sněmu v Roncaglii roku 1158 pod vlivem boloňských doktorů stanoví, že vládce má veškerou jurisdikci a veškerou donucovací moc, od níž odvozují svou moc všichni soudci, kterým tudíž nepřisluší jakkoli zpochybňovat zákony, které vládce již přijal. To je již užití principu *princeps legibus solutus* nikoli však v tom smyslu, že by moc vládců byla neomezená, ale v tom smyslu, že může volně tvořit a rušit zákony, právě proto, že je nad nimi. Zároveň však tentýž císař na sněmu

⁹² Lze uvést třeba ustanovení Radomské konstituce (*Nihil novi*) z roku 1505 či *Articuli Henriciani* z roku 1573. Pro jejich roli ve fungování polského státu viz např. KVĚTINA, J. *Šlechtická demokracie. Parlamentarismus v polsko-litevském státě v 16.–17. století*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011.

⁹³ Jak píše stručně o *Magně Cartě* třeba Turner, „(...) ochrana, kterou poskytovala, se zvětšila během dvou století následujících po roce 1215, když soudními rozhodnutími a parlamentními zákony byla rozšířena na všechny Angličany“. Viz TURNER, R. V. *Magna Carta*. In: J. R. Strayer (ed.). *Dictionary of the Middle Ages*, Vol. 8, New York: Charles Scribner's Sons, 1986, s. 42. Pro podrobný vývoj tohoto rozšíření práv zaručených *Magnou Cartou* viz TURNER, R. V. *Magna Carta. Through the Ages*, s. 80 nn.

⁹⁴ TAMANAHA, B. Z., op. cit., s. 19 nn.

⁹⁵ V následujícím textu vycházím především z PENNINGTON, K. *Politics in Western Jurisprudence*. In: A. Padovani – P. G. Stein (eds). *The Jurist's Philosophy of Law from Rome to the Seventeenth Century*. Dordrecht: Springer, 2007, s. 157 nn. a PENNINGTON, K. *Law, legislative authority and theories of government, 1150–1300*. In: J. H. Burns (ed.). *The Cambridge History of Medieval Political Thought, c. 350–c. 1450*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, s. 424 nn.

zdůrazňuje, že jeho zákony získají souhlas lidu tím, že je lid bude užívat jako obyčejové právo, že zákony musí být spravedlivé, užitečné, nesmí požadovat nemožné apod. V zásadě totéž ale tvrdí i Gratianus ve svém Dekretu (*Concordia discordantium canonum*) vydaném někdy před rokem 1140, tedy zhruba ve stejné době. „Otec kanonického práva“ tedy klade na zákony zhruba stejné požadavky jako jeho odpůrci z řad císařských doktorů? Šlo tedy opravdu o nějaký zásadní ideologický či právní střet? Pennington staví k ronkalskému zákonodárství do kontrastu Clarendonské konstituce anglického krále Jindřicha II. z roku 1164, v nichž král žádá shromážděné barony a biskupy o to, aby uznali jeho prerogativy a svobody; nenárokují si tedy legislativní pravomoc. Ale je tento protiklad zásadní, uvážíme-li, že v tomtéž anglickém království třeba již u Fitz Neala v jeho *Dialogus de scaccario* (1177–79) nalezneme obhajobu teze, že král je odpovědný pouze bohu a stojí tedy nad lidskými zákony, a u Ranulpha de Glanvill v jeho *Tractatus de legibus et consuetudinibus Angliae* (1187–89) nalezneme citovat výše zmíněnou zásadu *quod principi placuit* atd.⁹⁶ Máme tedy chápat ronkalské konstituce jako předzvěst moderního zákonodárství a moderního státu, anebo jako typicky středověkou záležitost, anebo Clarendonské konstituce jako předzvěst *rule of law*?

Tato ambivalence pak provází dle mého názoru téměř všechny další středověké diskuse. Třeba se v nich často zdůrazňuje, že panovník si při zákonodárství nesmí počínat svévolně a má tedy dodržovat příkazy přirozeného či božího práva, ale tyto příkazy jsou natolik obecné či dokonce nejasné, že je jen velmi obtížné představit si, že by znamenaly nějakou reálnou zábranu panovníkovy svévole – když k tomu navíc připočteme fakt, že často neexistuje mechanismus kontrolující královu možnou svévoli ve smyslu zásady *princeps non est sub lege fori, est tamen sub lege coeli*. Přesto se většina právních autorit ve 12. století shodne na tom, že vladař nemůže za normálních okolností zasahovat do vlastnických práv svých poddaných, které mají svůj základ v přirozeném právu či v *ius gentium*, což se v zásadě nezmění až někdy do 17. století. Zároveň také nikdo z právníků netvrdí, že by vládce mohl jednat svévolně či vydávat svévolné zákony.

Na počátku 13. století nejdříve kanonisté „objevují“ zdroj autority zákona ve vůli vládce – jeden z největších papežů středověku Innocenc III. (1198–1216) přichází s tezí, že papež má *plenitudo potestatis* uvnitř církve, protože jeho moc pochází od boha, a proto může zasahovat i do otázek, které byly dříve vyhrazeny pouze bohu a jeho právu, typicky otázek manželství a přísahy. Kanonista Laurentius Hispanus (cca 1190–1248) použije tento názor ke zdůraznění toho, že jak moc papeže, tak světských vládců pochází od boha a že lidské právo má svůj zdroj ve vůli vládce. Je také prvním právníkem, který zdůrazňoval to, že neexistuje vztah mezi zdrojem práva a obsahem práva – zásada, že zákony, které mají nespravedlivý obsah, jsou neplatné a nicotné, tak ustupuje do pozadí. Innocencem III. se inspiruje i další kanonista Hostiensis (cca 1200–1271) který opět zdůrazní boží původ císařské i papežské moci, přičemž papežská moc má podle něj zvláštní postavení – papež je božím vikářem, a proto cokoli udělá, je v souladu s právem za předpokladu, že se neprohřešuje proti víře. Protože autorita císaře i papeže pochází od boha, jsou světské i kanonické právo pro Hostiensa v podstatě právem božím – císař je *lex animata*, živoucím zákonem, podobně jako papež. Ale pouze papež je na rozdíl

⁹⁶ Viz VAN CAENEGEM, R. C. *Law, History, the Low Countries and Europe*. London: Hambledon Press, 1994, s. 64.

od císaře vikářem božím. Jeho moc je *potestas absoluta et ordinata*, což je termín, který je později užít i pro popis světské moci – dnes bychom řekli pro popis suverenity. To na první pohled vypadá jako jasné předznamenání moderního panovnického absolutismu. Všimněme si také, že tato exaltace vůle vládce je poprvé formulována kanonisty v rámci toho, čemu se někdy říká „papežská revoluce“, nikoli romanisty.

Přesto ani Laurentius či Hostiensis neobhajují tezi, že by vládce mohl vydávat zákony, jak se mu zlíbí. Právníci té doby zásadu *princeps legibus solutus* především interpretují v tom smyslu, že se vládce sám musí právu dobrovolně podřídit. Zásada *quod principi placuit vigorem legis habet* je zase užita ke zdůraznění moci vládce vydávat zákony, které mají zdroj v jeho vůli. Vládce také musí nejen respektovat vlastnická práva svých poddaných, jak bylo řečeno výše, ale také nemůže svévolně zcizovat části své země, protože on ji nevlastní jako soukromá osoba, ale pouze ji spravuje z titulu svého úřadu – země je součástí *bonum publicum*. Během 13. a 14. století se pak ustavuje zásada *rex in regno suo imperator est* – je to opět Innocenc III., který první kategoricky prohlásí, že králové jsou nezávislí ve své moci na císaři, a již v polovině 13. století je tato zásada užívána se samozřejmostí jako klíče, ačkoli nadále pokračují diskuse o nezávislosti králů na císařské moci a o okruhu jejich prerogativ. Také feudální vztahy vzniklé vlastně jako vztahy faktické povahy v raném středověku se stávají vztahy regulovanými právem. Zásady kanonického, římského a feudálního práva se spojují v *ius commune*, které bude dohromady zabraňovat svévoli ze strany vládce. A právníci rozvíjející *ius commune* ve svých dobrozdáních (*konsilia*, odtud označení konsiliátoři) pro soudce či vládce či v komentářích především během 13. až 15. století zdůrazní také to, že ať již má jakkoli vládce *potestas absoluta*, musí respektovat procesní pravidla *ius commune*.

Tyto zásady a pravidla, která zde chápu jako jisté předznamenání budoucí koncepce právního státu, však rozhodně nekončí se středověkem. Jmenujme třeba francouzské autory nazývané *Antiquaires*, kteří se inspirovali nejen římským právem, ale i francouzským obyčejovým právem, přičemž obojí poprvé zkoumají vědecky z humanistických pozic v opozici k ahistoričnosti předchozí scholastiky a stávají se tak představiteli *mos gallicu*.⁹⁷ Např. Jacques Cujas (1522–1590), kterého známe spíše pod jménem Cujacius, asi nejvýznamnější francouzský právník své doby, píše, že rozum a obecné dobro jsou základními kameny, na nichž stojí společnost, že nemůže být lidu bez práva, že lid musí souhlasit se zákony, aby byly platné, a že král je podřízen zákonům, což jsou teze, s nimiž by souhlasil snad každý středověký kanonista či romanista. Sousloví jako *potestas absoluta*, *legibus solutus* či *plenitudo potestatis* se používají nadále, někdy však získávají nový význam, někdy si podržují svůj význam starý, takže nemůžeme jednoduše říci, že jakýsi středověký „konstitucionalismus“ byl nahrazen moderním absolutismem. Třeba Alberico Gentili v traktátu z roku 1605 opakuje tyto zásady středověkých právníků, ale dodává k nim, že vládce může kohokoli zbavit subjektivního práva i bez příčiny, čímž z nich dovozuje zřetelně absolutistické konsekvence. Naproti tomu Jean Bodin, kterého jsme si navykli vnímat jako teoretika absolutistické suverenity (ale kterého lze chápat i jako pokračovatele *Antiquaires*), sice píše, že vládcova *maiestas* (termín, který má podle Bodina stejný význam jako jeho termín suverenity) nemůže být omezována právem, tu

⁹⁷ K těmto autorům přehledově NEMO, P. *Histoire des idées politiques aux Temps modernes et contemporains*, s. 171 nn.

však interpretuje jako moc vydávat a rušit zákony, tedy podobně jako středověcí právníci interpretovali zásadu *princeps legibus solutus* (slovo *absolutní* je ostatně odvozeno od *ab solutus*). Vládcova moc také není absolutní v tom smyslu, že by stál nad všemi zákony, ale musí dodržovat boží právo, přirozené právo a *ius gentium*, což je opět názor, pro nějž nacházíme oporu ve středověku. Kromě toho musí vládce ctít *status regni*, tedy to právo, od něhož odvozuje své vlastní suverénní postavení, v Bodinově případě šlo o *Lex Salica*, který se stává součástí *lois fondamentales du royaume*. Stejně tak nemůže vládce silou své moci zasahovat do vlastnických práv či do smluvních vztahů svých poddaných, ke zdůvodnění čehož Bodin cituje známého romanistu Accursia. Proto nelze Bodina interpretovat jako obhájce neomezené arbitrární moci panovníka, ale spíše jako pokračovatele středověkého *ius commune* – Kenneth Pennington ostatně tvrdí, že Bodinův přínos spíše spočívá v rozvinutí a systematickém uspořádání starší materie v rámci konceptu suverenity, než v nějaké novosti na úrovni materie samotné.⁹⁸ Detailní zpracování Bodinovy koncepce státní suverenity a jeho absolutismus (ať jím již myslíme cokoli) však již přesahuje období, jemuž je věnován tento článek.

Přesto je nutné si uvědomit, že omezení panovnické moci, která se vyvinula ve středověku, působí i v novověku a zasahují až do moderní doby. Dobrým příkladem může být Německo, jehož *ius publicum Imperii Romano-Germanici* představuje hráz moci císaře až hluboko do 18. století, než především působení univerzit v Halle (založené pozdějším prvním pruským králem Fridrichem I.) a Göttingen (založené hannoverským kurfiřtem a anglickým králem Jiřím II.) de facto ukončí zájem učenců o tento obor, protože místo konceptů pocházejících z *ius commune* dávají učenci z těchto univerzit přednost práci s právními texty vyprodukovanými orgány říše, tedy císařem a sněmy.⁹⁹ V tomto veřejném právu Říše se mísí jak středověké římské právo, tak dokumenty zákonného charakteru, které byly vyprodukovány říšskými orgány, tedy především císařem (z nichž nejvýznamnějším je jistě Zlatá bula Karla IV. z roku 1356) a říšskými sněmy. Na jedné straně nelze bez dalšího tvrdit, že římské právo (v jeho středověké interpretaci autorů *ius commune*, tak jak bylo prezentováno výše) přineslo slovník, zásady či maximy, které jsou předzvěstí konceptu právního státu – např. Paul Laband či Otto von Gierke tvrdili, že právě recepc

⁹⁸ PENNINGTON, K. *Politics in Western Jurisprudence*, s. 210. Můžeme však citovat i názory, podle nichž je Bodin inovativní nikoli nutně v obsahu, ale v metodě: Např. podle Juliana Franklina humanisté provedli v právní vědě metodologickou „revoluci“ svým důrazem na filologii tím, že se snažili číst římskoprávní dědictví v kontextu klasické vzdělanosti (a odhalovat tedy to, co bylo v římském právu podmíněno konkrétními okolnostmi v životě římského státu) a byl to právě Jean Bodin, který plně rozvinul představu rekonstrukce právní vědy v kontextu univerzální historie, kterou lze zkoumat kriticky komparativními metodami (To je patrně především v jeho spise *Methodus ad facilem historiarum cognitionem* z roku 1566). Bodin pak ve svých *Six livres de la Republique* z roku 1576 systematicky prozkoumal za použití historických příkladů různé formy vládnutí, aby pak na základě tohoto zkoumání ustavil svou teorii suverenity jako neodvozenou pouze z římského práva v interpretaci *ius commune*, ale jako obecně platnou teorii. Viz FRANKLIN, J. H. *Jean Bodin and the Sixteenth-Century Revolution in the Methodology of Law and History*. New York: Columbia University Press, 1963, zejm. s. 59 nn.

⁹⁹ K intelektuálnímu vlivu těchto univerzit v Německu viz STOLLEIS, M. *Histoire du droit public en Allemagne. Droit public impérialet science de la police 1600–1800*. Paris: PUF, 1998, s. 447 nn. Zdůrazněme i politické působení těchto univerzit, protože mohlo také přispět k jejich odklonu od *ius publicum Imperii*. Jisté není náhodou, že pruský král by bez argumentů učenců z Halle nemohl rozvinout představu Pruska jako de facto suverénního státu na habsburském římském císaři a že anglickému králi také pramálo záleželo na tom, aby učenci v Göttingen argumentovali ve prospěch Habsburků.

římského práva umožnila nastolit absolutismus (chápaný jako antiteze představy právního státu).¹⁰⁰ Na druhé straně německý právní historik Michael Stolleis tvrdí, že konceptuální dědictví *ius commune* přetrvávalo a že závaznost přirozeného práva, božského práva a práva národů spolu s *leges fundamentales* Říše a představou smíšené ústavy přináší až do konce 18. století právní jistotu i ochranu práv jedince:¹⁰¹ „Dokud respekt k Božímu slovu, přirozenému právu a právu národů, k základním zákonům a tradicím Říše zůstává v zásadě nedotčen, tato doktrína slouží také k ochraně práv jednotlivce. Jinými slovy, činí tak nadbytečným rozvoj zvláštní doktríny právního státu. Teprve tehdy, když jsou tyto eticko-právní vazby uvolněny – nejdříve autorita *ius divinum* hlásaného teologií, později autorita přirozeného práva – je třeba, abychom tuto ochranu zajistili, obrátit se k formálním a sekularizovaným pravidlům právního státu.“¹⁰² Toto uvolnění vazeb spojuje Stolleis především s procesem sekularizace, vlastně v souladu s tím, jak je tento proces traktován Böckenfördem.¹⁰³ Každopádně je dle mého názoru možné argumentovat, že v právním prostoru Říše existuje jistá kontinuita omezení panovnické moci (nejen císaře, ale i jednotlivých zeměpánů) od středověku i přes absolutistické období (které zejména po třicetileté válce nabývá podobu státu policejního, aniž bychom zde tento problematický pojem hlouběji rozebírali), která umožňuje (byť za velmi odlišných historických podmínek a z velmi odlišných ideologických pozic) vznik a rozvoj specificky německé podoby *Rechtsstaatu*. Jak píše opět Stolleis, „domnělý protiklad policejního státu a právního státu, který byl tak oblíbený v pozdější době (v 19. století, pozn. autora), neexistoval v této podobě (tedy tak, jak si ho představovalo 19. století, pozn. autora) v Německu nikdy“.¹⁰⁴ Ukázat, jestli a jak omezení panovnické moci přetrvala středověk i následný novověký absolutismus a policejní stát, však již také přesahuje historický rámec tohoto článku.

Vraťme se však ještě do středověku, konkrétně k filozofům, u nichž můžeme také hledat myšlenky právem omezené moci vládce. Nejspíše prvním středověkým spisem, jehož hlavním tématem jsou otázky státu a práva, je *Policraticus* Jana ze Salisburie napsaný někdy kolem roku 1159. Velká část spisu má charakter tzv. zrcadla princů (*specula principum*), což je žánr, jehož kořeny můžeme najít již v antice (u Isokrata a Xenofóna) a který zažil svou renesanci v době karolinské (Smaragdus ze St. Mihiel, Jonáš z Orleáns či Hinkmar z Remeše). Tato „zrcadla“ v podstatě prezentovala autorův názor na to, jak by měl vypadat ideální vladař, jak by se měl chovat a především jakými ctnostmi by měl oplývat. V páté knize tak nalezneme Janovu představu o ideálním státě – stát (který Jan nazývá po Ciceronově vzoru *res publica*) je přirovnáván k lidskému tělu, kde srdcem je senát (či spíše královská rada, *curia regis*), oči, uši a jazyk jsou soudci a vládci provincií, ruce jsou vojáci a úředníci, žaludek a střeva berní úředníci a pokladníci, nohy sedláci a obchodníci. Král je pak samozřejmě hlavou a je poddán bohu, jehož moc na zemi vykonává. Duší státu jsou kněží, což ukazuje, že jsou v jistém smyslu důležitější než král – zatímco tělo je smrtelné, duše nikoli. Zde se také ukazuje, že Jan stojí (vzhledem k jeho

¹⁰⁰ Ibidem, s. 81 nn.

¹⁰¹ STOLLEIS, M. Rechtsstaat. In: A. Erler – E. Kaufmann (ed.). *Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte*, Band IV. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1986, col. 367 nn.

¹⁰² STOLLEIS, M. *Histoire du droit public en Allemagne*, s. 269.

¹⁰³ Ibidem, především s. 409 nn.

¹⁰⁴ Ibidem, s. 593.

životní kariéře celkem pochopitelně) na straně reformního papežství 12. století a zastává názor, že panovnická moc je nástrojem moci církevní a církevní autorita mu uděluje panovnický úřad – panovník je sluhou kněží. Děje se tak z toho důvodu, že třeba trestání a světská vláda vůbec, při níž se musí často sáhnout k násilí, jsou nevhodné pro posvěcené ruce kněží. Podle Jana je nutné, aby vládce vykonával své povinnosti odpovědně a každý, kdo z panovnickovy vůle bude vykonávat nějaký úřad, tak má činit pod přísahou k dodržování zákonů. Jan tak staví zákony země nad vůli jedince, a to bez ohledu na to, zda jde o poddaného, úředníka či dokonce krále. Nejvyšším úkolem vladaře je totiž být sluhou zákona, kterým nemyslí pouze zákon lidský, ale především zákon boží. Lidský zákon pak nechápe pouze jako výsledky zákonodárné činnosti (kterou panovník může vykonávat také), ale i jako obyčejové právo, které nesmí být nikým za žádných okolností porušeno (např. ani voják nesmí uposlechnout rozkaz zavraždit nevinné či nesmí znesvěcovat křesťanské chrámy). Ve druhé kapitole čtvrté knihy Jan zvláště směřuje i známou zásadu *quod principi placuit legis vigorem habet* s vladařovou podřízeností zákonu, a to sice tak, že v momentu, kdy přestane dodržovat zákony, přestává být vladařem a pak to, co se mu „zlíbí“, již zákonem být nemůže, protože již není vladařem a stát přichází o svou hlavu.

Především v *Polycraticus* VIII, 17 se dočteme, jak se z dobrého krále stává tyran: „*Tyran, ..., je ten, kdo utlačuje lid vládou založenou na síle, zatímco ten, kdo vládne podle zákonů, je vladařem. Zákon je dar Božím, model spravedlnosti, standard spravedlnosti, obraz Boží vůle, ochránce blaha, svazek jednoty a solidarity mezi lidmi, pravidlo určující povinnosti, zábrana proti neřestem, trest násilí a každého zločinu. Zákon je napadán silou nebo podvodem a ničen buď zuřivostí lva, nebo podrýván lstmi hada. Jakkoli se tak stane, je jasné, že je tím napadána milost Boží a že je to Bůh sám, kdo je vyzýván k boji: Vladař bojuje za práva a svobodu lidu, tyran nemyslí na nic jiného, než aby zákony znicotnil a lid porobil v otroctví. Tak je princ obrazem božského, tyran, naproti tomu, obrazem troufalosti jeho Protivníka, dokonce podlosti Lucifera... Vladař jako obraz Boží má být milován, uctíván a ctěn; tyran, obraz troufalosti, má být dokonce zabit... Nejsou to jen králové, kdo praktikují tyranii; mezi soukromými osobami je množství tyranů, když moc, kterou mají, obrácejí k nějakému zakázanému objektu...“* V osmnácté kapitole se však dočteme, že i tyranové jsou sluhové boží, a sice v tom smyslu, že jsou na nás sesláni jako boží trest za naše hříchy, což Jan dokazuje mnoha příklady ze Starého zákona – v tomto je jeho pozice velmi podobná Augustinově, který vůbec pozemskou vládu chápe jako trest za lidské hříchy. Tam však také nalézá příklady toho, kdy byl tyran zabit (např. Judita zabíjející Holoferna), když v kapitole dvacáté tvrdí, že je po právu a slavným činem tyrana zabit, podmínkou však je, že ten, kdo tyrana zabije, mu nesmí být zavázán slibem věrnosti (čímž jsou z právoplatné vraždy tyrana vyloučeni vlastně všichni královi leníci), nesmí se tím porušovat pravidla spravedlnosti, náboženství či cti a nesmí se tak učinit jedem, který je považován za zvláště zákeřný způsob zabití.¹⁰⁵ Tímto se Jan od Augustina již

¹⁰⁵ Z toho je patrné, že Jan není bezvýhradným zastáncem tyranicidy, ale že u něj najdeme mnoho výhrad, kvalifikací a snad i protřečení, pokud jde o to, kdo a za jakých okolností může zabití tyrana provést. To, jak problém obhajoby tyranicidy u Jana chápat, je proto předmětem diskusí do současné doby. K tomu viz např. ROUSE, R. H. – ROUSE, M. A. John of Salisbury and the Doctrine of Tyrannicide. *Speculum*, roč. 42, č. 4, říjen 1967, s. 693–709.

velmi vzdaluje, když ten považoval za legitimní postavit se vládci pouze v případě, když jednotlivce nutí k vyznávání jiného náboženství než křesťanství.

Zvláště Janovy odvážné myšlenky o tyranicidě jsou ve zřetelném napětí s tehdejší učením církve, které (v návaznosti na interpretaci známé pasáže z Pavlova Listu Římanům) v zásadě učí poslušnosti vládci. Nejspíše také nejde o nějaké právo na odpor, které má „lid“ proti svému vládci; spíše o trest boží za tyranovy hříchy, který může vykonat i člověk, ale který vykoná zcela jistě bůh, pokud by to člověk nedokázal (jak se píše ve dvacáté první kapitole osmé knihy). Díky Janovu zdůrazňování podřízenosti moci vladaře zákonům však můžeme jeho myšlenky chápat jako jeden z kořenů pozdější ideje právního státu.

I u zřejmě největšího středověkého myslitele Tomáše Akvinského můžeme najít myšlenky, že panovnická moc má být podřízena zákonům. Akvinský se zřetelně odlišuje třeba od Augustina především v tom, že díky recepci mnoha Aristotelových myšlenek i pojmových rozlišení pro něj nabývá na hodnotě i pozemská obec. Vládce je stejně jako všechna ostatní jsoucna podřízen věčnému zákonu, jako člověk je podřízen přirozenému zákonu a protože jeho vláda je odvozena od božího řízení, jak píše Akvinský ve spisu *O vládě*,¹⁰⁶ má být podřízen i zákonu božímu. Jak se to však má s jeho podřízeností zákonu lidskému, když on sám je autorem tohoto zákona? (Protože zákon „není nic jiného, než nějaké zařízení rozumu k obecnému dobru, prohlášené od toho, jenž pečuje o obec“.¹⁰⁷) Akvinský si je dobře vědom zásady *princeps legibus solutus*, kterou i cituje, ale také pravděpodobně zná její středověké interpretace uvedené výše. Proto Akvinský dovozuje, že vládce není podřízen svému zákonu, co se týče jeho moci donucovací (*vis coactiva*), ale je mu podřízen, pokud jde o moc řídicí (*vis directiva*) zákona, a to z vlastní vůle, dobrovolně a nenucen, pouze s ohledem na boží soud.¹⁰⁸ V tomto se tedy Akvinský nijak neliší od právníků vrcholného středověku, kteří z jistého úhlu pohledu „pouze“ aktualizovali výše zmíněnou konstituci *Digna vox*.

I Akvinského tedy můžeme chápat jako jednoho z předchůdců myšlenky, že zákon váže i vládce jako jeho tvůrce (byť jej k tomu nikdo nemůže nutit) a možná můžeme spekulovat i o tom, že znal rozdělení mocí (viz jeho úvahy o legitimitě svržení tyrana opírající se o veřejnou autoritu odlišnou od monarchy).¹⁰⁹ Když ještě k tomu vezmeme v úvahu recepci jeho myšlenek v období tzv. druhé scholastiky (tedy recepci a rozvíjení Akvinského myšlenek, kterou započal v Salamance dominikán Francisco de Vitoria a pokračovali

¹⁰⁶ *De regno* II, 3.

¹⁰⁷ *Summa theol.* I–II, q. 90.

¹⁰⁸ *Summa theol.* I–II, q. 96.

¹⁰⁹ *De regno* I, 7: „Bylo by to nebezpečné pro společnost a pro její vládcy, kdyby se podle osobního mínění pokoušeli o zabítí vládců, třebaže tyranů; často se totiž takovým nebezpečím vystavovali zlí a nikoli dobří; obyčejně také panování králů tísni zlé neméně než tyranie, ... Spíše by tedy z podobného záměru hrozilo nebezpečí ze ztráty dobrého krále, než prospěch z odstranění tyrana. Ukazuje se tedy, že proti ukrutnostem tyranů nelze vystupovat na základě osobního přesvědčení, ale veřejné autority. Za prvé, pokud má nějaká společnost právo ustavit si krále, není nespravedlivé, že ho může rovněž svrhnout nebo omezit, jestliže on tyransky zneužívá královské vlády. A nelze usuzovat, že se taková společnost dopouští svržením krále nevěrností, dokonce i když se mu předtím navždy podřídila. Zasloužil si totiž to, aby s ním poddaní nedodrželi smlouvu, když ve správě společnosti nepostupoval věrně, jak to vyžaduje královský úřad.“ (Citováno dle českého překladu BAHOUNEK, J. *Politické myšlení sv. Tomáše*. Brno: Masarykova univerzita, 1995.) Stanislav Sousedík tvrdí, že Akvinský rozlišuje mezi mocí zákonodárnou, soudní a výkonnou, z nichž dvě poslední jsou závislé na té první. Viz SOUSEDÍK, S. Tomáš Akvinský, In: V. Herold – I. Müller – A. Havlíček, op. cit., s. 534 nn.

v ní další myslitelé jako jezuité Francisco de Suarez či Roberto Bellarmino), můžeme ho považovat nejen za předchůdce novověkého učení o dělbě moci či o právu na odpor, ale třeba i myšlenky společenské smlouvy, byť s jedním velkým omezením, které platí nejen pro něj, ale i pro jeho již zmíněné pokračovatele z řad katolických myslitelů: Pro Akvinského i pro učence nové scholastiky dochází ke vzniku společnosti smlouvou z důvodů lidské přirozenosti pocházející od boha, který je tak konečným „zdrojem“ ideje smlouvy, nikoli ze svobodného racionálního rozhodnutí lidí bez ohledu na nějaký věčný zákon, jak si to bude později představovat Hobbes.

ZÁVĚR

Z výše uvedeného je snad patrné, že představa, podle níž je politické společenství (či jeho vládce) vázáno právem, se nerodí až někdy v evropském novověku, ale její kořeny můžeme hledat již v antickém či středověkém myšlení a někdy i v praxi těchto politických společenství. Je však třeba také říci, že tato právní omezení moci obce či panovníka měla nejspíše jiný význam než moderní představa, že stát je vázán vlastním právem. Tento rozdíl je možná důvodem, proč se často zdráháme v těchto společnostech hledat kořeny ideje právního státu. Zde bych chtěl na závěr zmínit jen některé, které považuji za nejdůležitější.

Především je třeba opět zdůraznit to, že právem či zákony se rozumí něco dosti jiného než v moderní době, kdy právo chápeme do velké míry jako produkt státní moci a snažíme se také o zachování hranice mezi právem, morálkou či náboženstvím. Pro antické a v mnohém i pro středověké myslitele toto ostré rozlišování mezi právem a ostatními společenskými pravidly prostě neplatí. S tím souvisí druhý zásadní rozdíl, který zde musí být zmíněn: Pro antické myslitele je konečným cílem zákonů učinit lidi ctnostnými, u středověkých myslitelů jde zase o to, že pozemský život, který se odehrává v politickém společenství, je do velké míry pouze druhořadý, srovnáme-li jej s životem věčným – zákony nám mohou zajistit život na tomto světě, a proto mají být dodržovány, ale pouze víra v boha a dodržování jeho zákona nám může otevřít cestu k věčnému životu. V obou případech je zřejmé, že konečným cílem dodržování zákonů je něco velmi jiného, než v moderním liberálním státě, který ponechává na nás samotných, jaké ctnosti si zvolíme ve svém životě, a tak vlastně nemá jiný úkol, než zajistit naše soužití zde na tomto světě. Za třetí je zřejmé, že antické ani středověké pojetí práva nestojí na nějaké představě rovnosti lidí (byť antika může uznávat rovnost občanů před zákonem, která však může být narušena privilegií), naopak je postaveno na zásadních nerovnostech, které jsou chápány jako přirozené (byť křesťanství hovoří o rovnosti, která se však nemá realizovat zde, ale až po smrti).¹¹⁰ Za čtvrté, a to je možná klíčové pro ty, kdo odmítají hledat kořeny ideje právního státu dříve než v novověku, v antice i středověku není hlavním důvodem právního omezení moci obce či vládce to, že by tímto omezením měl být chráněn jedinec jako nositel nezczizitelných lidských práv, protože jde spíše o ochranu stability společnosti

¹¹⁰ Nizozemský historik Johann Huizinga to píše výstižně: „*Omnes namque homines natura aequale sumus. To se opakovalo v nejrůznějších podobách a s nejrůznějším důrazem, aniž existoval úmysl nerovnost také pravdu zmírnit. Neboť pro středověkého člověka leželo jádro myšlenky v blízké rovnosti ve smrti, nikoli v beznadějně vzdálené rovnosti v životě.*“ HUIZINGA, J. *Podzim středověku*. H+H: Jinočany, 1999, s. 99 nn.

jako takové. Konečně, za páté, je zřejmé, že antika ani středověk příliš nerozpracovaly institucionální prostředky, pomocí nichž by šlo vynutit, aby politické společenství či jeho vládcí opravdu dodržovali právo (byť v athénském právu můžeme nalézt jistého předchůdce správního či dokonce ústavního soudnictví ve výše zmíněném institutu *graphe paranomon*, o římském senátu lze uvažovat i jako o jistém „ústavním soudu“ a nejen římské právo zná trestní odpovědnost úředníků; Platón ve svých *Zákonech* pracuje s představou, že jednotlivé úřady v obci by se měly navzájem kontrolovat, což vzdáleně připomíná dnešní dělbu moci, středověcí konsiliátoři znali procesní pravidla, kterými se musí řídit i vládce apod.).

Zde zmíněné antické a středověké kořeny ideje právního státu však mají dle mého názoru ten význam, že se na ně navazuje v pozdější době, i když v jiném společenském i politickém kontextu dochází k jejich reinterpretaci. Mohly by se třeba moderní představy o demokracii rozvíjet v naší evropské či západní kultuře tak, jak se rozvíjely, když by nestály třeba na úvahách středověkých kanonistů interpretujících zásadu *quod omnes tangit ad omnibus approbetur*, kterou převzali ze soukromého římského práva a použili v novém kontextu? Trvali bychom na stálosti a rigiditě ústavních pravidel, kdybychom za sebou neměli historii antických v ideálním případě nezměnitelných *nomoi* či středověkých *leges fundamentales*? Psali bychom katalogy univerzálních lidských práv, když by za námi nestály dějiny v podstatě feudálních listin privilegií? Lze chápat třeba současný republikanismus takového Philipa Pettita či Richarda Bellamyho, kteří mnohdy odkazují na Cicerona, aniž bychom si připouštěli tyto antické a středověké kořeny? A nespochívá nakonec vývoj lidského myšlení především v tom, že jsou staré myšlenky neustále reinterpretovány a zasazovány do nových kontextů?

Tento článek je jedním z výstupů grantového projektu Grantové agentury ČR „Diskursivní pojmy v právu“, č. P408/12/2579.

JUDr. Michal Šejvl, Ph.D.

Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.

Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni

Luboš Tichý

SOCIÁLNÍ DIALOG: PRIVATIZACE EVROPSKÉHO PRACOVNÍHO ZÁKONODÁRSTVÍ?

Abstrakt: Sociální partneři, tj. zástupci zaměstnanců na straně jedné a orgánů EU, Komise a Rady na straně druhé, hrají v rámci evropského pracovního právního zákonodárství velmi významnou úlohu, obdobně jako v rovině tarifních či kolektivních smluv v zákonodárstvích členských států. Mluví se především o flexibilizaci pracovního zákonodárství. V rovině evropské však jde o zcela mimořádný fenomén, neboť s ohledem na v článku prokazovanou normativní povahu sociálními partnery uzavřených dohod dochází k pozoruhodnému jevu: sociální partneři (představitelé zaměstnanců a zaměstnavatelů v tzv. sociálním dialogu) se stávají zákonodárci a v důsledku toho dochází k jakési privatizaci legislativní činnosti EU (viz čl. 155 SFEU). Článek se zabývá nejen povahou uvedených dohod, které zkoumá v kontextu celé sociální politiky EU a pojmu sociálního státu, ale i otázkami údajného deficitu demokratické legitimity, a reprezentativnosti sociálních partnerů – základními slabými místy tohoto tzv. paralelního zákonodárství. Dovojuje možnou, i když omezenou právní ochranu proti porušením evropského práva dohodami a zabývá se též jejich prováděním, za které odpovídá členský stát. Konečně se navrhuje překonání nedostatku spočívajícího v chybění procesních pravidel při přijímání dohod sociálních partnerů.

Klíčová slova: sociální dialog, „privatizace“ legislativy EU, dohoda jako sekundární pramen práva s normativním účinkem

ÚVOD

Myšlenka Jacquesa Delorse zapojit sociální partnery do legislativního procesu tehdejšího Evropského hospodářského společenství se ujala a pozitivně rozvinula. Jak známo, v Maastrichtu byla Sociální dohoda přijata většinou tehdejších členských států a její text pak byl Amsterodamskou smlouvou zahrnut do Smlouvy o Evropském společenství. Sociální dialog jako na evropské úrovni relativně nový pojem výrazným způsobem obohatil nejen v té době vznikající evropskou sociální politiku, ale svým způsobem představuje určitou revoluční změnu legislativního procesu nejen v jeho samotné proceduře, ale především v jeho charakteru. Sociální partneři hrají v rámci evropského pracovního-sociálního zákonodárství velmi významnou úlohu, obdobně jako ji v rovině tarifních, či kolektivních smluv v současné době hrají i v zákonodárství členských států.¹ Mluví se o flexibilizaci pracovního zákonodárství.² Je ovšem možné soudit, že nejde jenom

¹ Viz k tomu REBHAIN, Robert. Die Zukunft der Kollektivautonomie im Europa – Tarifautonomie. In: *Rechtsvergleich*. FS Gamillscheg; BIRK, Rudolf. Die Tarifautonomie in rechtsvergleichender Sicht. *Recht der Arbeit* (RdA) 1995, s. 71. Kolektivní smlouvy existují ve všech členských státech EU, mají však rozdílný význam, strukturu i právní účinky. Omezují se v současnosti jen na území členského státu. Transnacionální kolektivní smlouvy, které by měly mít význam pro přeshraniční hospodářské oblasti, neexistují, neboť pro ně nebyly vytvořeny právní předpoklady (viz RIEBLE – KOLBE. Von sozialen Dialog zum europäischen Kollektivvertrag?, *EuZA*, 2008, s. 453 nn.). V několika členských státech mají přímý normativní dopad na pracovní smlouvy. V mnoha státech jsou závazné bezprostředně vůči zaměstnancům. Ve Skandinávii, Nizozemí, Polsku a jiných členských státech může být tento účinek vyloučen pro odborářsky neorganizované zaměstnance. Jenom na odboráře se kolektivní smlouvy vztahují v Německu a Portugalsku (viz REBHAIN, Robert. Die Zukunft der Kollektivautonomie. In: *Europa-Tarifautonomie im Rechtsvergleich*, s. 8 nn.).

² Srov. REBHAIN, op. cit. v pozn. č. 1, s. 25, jenž mluví též o modifikaci legislativního procesu (viz též REBHAIN,

o flexibilizaci samotnou, ale že se pracovní a sociální zákonodárství typově, tedy svým charakterem od jiných sfér unijní zákonodárné činnosti odlišuje.³ Ačkoliv se to tak na první pohled nejeví, bylo by možné tvrdit, že se normotvorná činnost ze značné části přesouvá z pravomoci tradičního zákonodárce a dostává se pod kontrolu samotných aktérů, respektive jejich zástupců na pracovním a sociálním kolbišti (trhu). Jsou to představitelé zaměstnanců a zaměstnavatelů, kteří na základě svých dohod určují charakter právního prostředí. Jejich akty mají přímo či zprostředkovaně normotvorný charakter a normativní význam.⁴ S určitou nadsázkou, ale možná i bez ní lze tedy v důsledku tohoto jevu mluvit o jakési privatizaci této oblasti legislativy. Tuto tezi a tento jev se pokusíme blíže rozebrat v dimenzích tradičního chápání pojmů sociální unie a sociálního státu, a to i na pozadí základních zásad a hodnot ovládajících unijní právo a Evropskou unii jako celek (ad II.).

Tzv. sociální dialog, jenž výše zmíněnou revoluci způsobuje, je slovy SFEU „dohoda sociálních partnerů“, respektive „smluvní vztahy“ mezi nimi (pokud nebude výslovně zmíněn pojem smluvní vztahy, pak platí pro oba pojmy zkratka „dohoda“). Tento pojem zmíněný v čl. 155 SFEU má několik významů. Mimo jiné jím může být akt, který je podnětem k rozhodnutí Rady⁵ ve smyslu čl. 155 odst. 2 věty druhé, nebo akt jako produkt souhlasné vůle sociálních partnerů ve smyslu aktu zákonodárného či to může být nepojmenovaný akt vycházející z pojmu smluvní vztahy,⁶ který ovšem, má-li podobu dohody, může mít obdobnou funkci jako dohoda sociálních partnerů ve formálním slova smyslu. Podnětem k určitým otázkám či problémům však může být již to, že je každý z těchto pojmů bez bližšího vymezení „upraven“ pouhým zakotvením (uvedením) v textu Smlouvy, např. v materiálech (sděleních) Evropské komise. Těch je z tohoto důvodu hned celá řada.⁷ Mohou vznikat i proto, že též samotný sociální dialog mezi sociálními partnery a Komisí je v čl. 154 SFEU upraven jen velmi stručně. Sociální dialog je součástí zákonodárného procesu, ale jeho úpravy se lze do značné míry pouze domýšlet a tento fakt představuje další zdroj problémů. Jak je již z těchto náznaků zřejmé, může mít normativní význam jak rozhodnutí Rady z podnětu dohody sociálních partnerů, tak i samotná dohoda a navíc i nepojmenovaná smlouva sociálních partnerů, jež je zahrnuta pod pojem smluvních vztahů těchto partnerů. Jinou otázkou je vztah samotné dohody sociálních partnerů a rozhodnutí Rady ve smyslu čl. 155 odst. 2 SFEU. I to je určitý problém. Reprezentativnost sociálních partnerů, jejich postavení v uvedeném zákonodárném

Robert. In: Schwarze, *EUV/AEUV*, s. 1688 a EICHENHOFER, Eberhard. In: Streinz, *EUV/AEUV*. 3. vyd., Mnichov 2012, s. 1135. Poměrně výstižné je označení tohoto způsobu jako korporativní legislativní model (PIAZOLO, Kathrin, *Sozialer Dialog nach der Abkommen über die Sozialpolitik und den Vertrag Amsterdam*. Frankfurt 1999, s. 164).

³ Viz dohody sociálních partnerů obsažené ve směrnici 1996/34/ES o rodičovské dovolené, která byla nahrazena směrnicí 2010/18/EU, směrnice o práci na částečný úvazek 1997/81/ES, jež byla novelizována směrnicí 98/23/ES, směrnice o pracovních vztazích na dobu určitou 1999/70/ES a směrnice o pracovních poměrech v námořní plavbě 1999/63/ES novelizována směrnicí 2009/13.

⁴ Viz blíže ad 2.1.

⁵ Viz ARNOLD, Sylvia. *Der soziale Dialog nach Art. 139 EG*, která je správně nepovažuje za nový typ právního aktu, s. 256. V praxi se výlučně používá směrnice.

⁶ Viz k tomu čl. 155 SFEU a ZEPPENFELD, Dagmar. *Der soziale Dialog in Europa*, 2004, s. 82 nn., hlavně však HÖLAND (HÖLAND, Armin. *Partnerschaftliche Setzung und Durchführung in der Europäischen Gemeinschaft*, *ZIAS*, 1995, s. 923, 438).

⁷ Viz např. KOM (93) 600, KOM (96)448 apod. Viz další příklady ad 2.3.

procesu, otázka postavení zaměstnanců (pracovníků) v těchto úpravách, vynucování dohod členskými státy a další související otázky s sebou přinášejí celou řadu otázek, jejichž řešením se zabýváme ad 2.

1. VÝCHODISKA

1.1 Sociální unie

Evropská unie je nepochybně ovlivněna hodnotami svých členských států, mimo jiné též modelem sociálního státu.

Perspektivy evropské sociální integrace jsou poznamenány názory několika teoretiků, především pak jejich předním představitelem E. Deutschem, který konečný stav definoval jako zařízení na území Společenství, jehož instituce vyvíjejí činnosti, které by měly zajistit „mírovou proměnu jeho populace“.⁸ Transnacionalismus poněkud přeformuloval mezinárodní vztahy a jejich aktéry. Zakladatel neofunkcionalismu a otec evropské integrační teorie Ernst Haas považoval sociální rozměr Evropy za základní.⁹ Sociální konstruktivismus jakožto nová teorie evropské integrace je též zaměřen na vzájemné vztahy založené na sociální perspektivě. I sociální konstruktivisté považují sociální aktéry za závislé na tom, do jaké míry se sociální politika uskutečňuje v interakci s materiální základnou společenské reality.

Sociální politikou EU v dnešní podobě je třeba chápat soubor úprav, které mají za cíl zlepšit pracovní a životní podmínky občanů prostřednictvím veřejných opatření.¹⁰ Tím je dáno již vzájemné působení mezi hospodářskou a sociální politikou. Evropské hospodářské společenství bylo koncipováno jako hospodářská unie, brzy se však začalo věnovat též sociálně politickým tématům. Od počátku v SEHS existovala¹¹ zvláštní kapitola s titulem „Sociální politika“ (nyní od čl. 151 SFEU). Je však na první pohled zřejmé, že od skutečné sociální unie (ve smyslu sociálního státu ad 2.) je EU dodnes relativně dost vzdálena.¹² Je tomu tak proto, že v rozporu s tímto ideálem sociálního uspořádání existují mezi sociálními pořádky členských států značné rozdíly. Harmonizace národních sociálních práv tedy není jednoduchým úkolem. Zatímco některé členské státy chápou příslušné působnosti jako paralelní k základním svobodám a chtějí je rozšiřovat, jiné členské státy v sociální politice spatřují pouhá „doprovodná“ opatření činěná ve prospěch vnitřního trhu. Proto je sociální politika často otázkou kompromisů. V jejím současném uspořádání jde tudíž především o rozdělení kompetencí mezi Unii a členské státy.

Legální rámec definovaný pro sociální rozměr integrace EU byl původně ve srovnání s rámcem pro ekonomický rozměr integrace slabší. Následný posun je však zřejmý. Je evidentní, že vývoj základních smluv v podobě stálého rozšiřování cílů sociální politiky

⁸ DEUTSCH, Karl Wolfgang. *The Analysis of International Relations*, 1971.

⁹ Citováno podle SCHIEK, Dagmar. Re-embedding Economic and Social Constitutionalism: Normative perspectives for the EU. In: Schiek – Liebert – Schneider (eds). *European Economic and Social Constitutionalism after the Treaty of Lisbon*. Cambridge, 2011, s. 17, 21 nn.

¹⁰ Srov. CLASSEN, Claus Dieter. In: Oppermann – Classen – Nettesheim. *Europarecht*, 4. vyd., s. 533.

¹¹ V primárním právu je zřetelný posun od Maastrichtské smlouvy (viz Classen v pozn. č. 10, s. 535).

¹² Srov. FRENZ, Walter. *Handbuch Europarecht*, díl 6., Institutionen und Politiken, 2011, s. 1093.

zahrnul i normativní úpravu pro případy usmířování sociálních a ekonomických cílů ve snaze dosahování hlubší integrace EU. V současné době tak můžeme mluvit o konstitucionalismu zakotveném¹³ především v sociální dimenzi.

Z tohoto hlediska pak budeme posuzovat i ostatní aspekty konstitucionalismu, jež budou uvedeny dále.

1.2 Sociální stát

Jiným měřítkem existence a fungování sociální politiky, zejména v některých jejích aspektech, je pojem sociálního státu, jenž vyvolává vzpomínku na pojem sociálního ideálu Kahna-Freuda traktovaný v jeho díle *Das soziale Ideal des Reichsarbeitsgerichts*.¹⁴ Tento pojem a přístup k němu byl základem judikatury Ústavního soudu Spolkové republiky Německo a vychází z něj i Habermas,¹⁵ jenž sociální ideál definoval jako implicitní obraz společnosti o sobě samé, která jej praktikuje prostřednictvím aplikace příslušných zákonů. Pojem sociálního ideálu, na který se soudci odvolávají ve své vizi společnosti, zahrnuje deskriptivní prvky, jako např. fungování současné společnosti, stejně jako prvky normativní, tj. požadavky, jak by měla být společnost sociálně konstituována. V některých státech je sociální politika chápána v tomto ideálním smyslu. V jiných státech to tak výslovně není, jako např. ve Velké Británii, kde však existuje celá řada významných teorií a nadto i soudní praxe, která se touto otázkou zabývá¹⁶ (opět Kahn Freund, lord Denning), nebo v USA, kde významnou úlohu sehrál Karl Llewellyn.¹⁷ Hlediskem pro míru sociálního státu jsou některá kritéria (ideály), jako např. regulace trhu ve smyslu záruky obecných zájmů, podpora veřejného sektoru proti univerzálním pravidlům trhu či veřejná podpora sociálního blahobytu v jeho klasických funkcích a jiné.

Smluvní (tarifní) autonomie je určitou moderní „úchylkou“ sociálního státu,¹⁸ neboť jak již bylo zmíněno o modelu sociální Unie, nositeli „zákonodárství“ mohou být též sociální partneři. Je tedy možný určitý pokles sociálních standardů právě v důsledku tohoto jevu, který je zase projevem liberální politiky státu, jenž se vzdává určitých svých pravomocí. To může vést i k opuštění určitých trendů a neaplikaci základních hodnot, které jsou pro sociální politiku tohoto státu podstatné.

Z hlediska našeho zaměření je relevantní překonávání strukturální nerovnosti na trhu úpravou vyjednávací moci jednotlivých subjektů označovaných jako sociální partneři. Obdobně jako na národní úrovni získávají postavení i v legislativním procesu Unie. Jednak korigují evropské zákonodárství v sociálním dialogu s Evropskou komisí, jednak se stávají autonomními zákonodárci ve smyslu čl. 155 SFEU, a to dokonce jako autonomní legislátoři normativních právních aktů (viz 2.1).

¹³ Srov. SCHIEK, op. cit. v pozn. č. 9, s. 17, 43.

¹⁴ Viz KAHN-FREUND, Otto. *Das Soziale Ideal des Reichsarbeitsgerichts*. In: *Arbeitsrecht und Politik*, Reprint 1966, s. 149–210.

¹⁵ HABERMAS, Jürgen. *Between Facts and Norms*, 1992, s. 392.

¹⁶ *Justice, Lord Denning and the Constitution*, 1981.

¹⁷ Srov. LEWELLYN, Karl. *Some Realism about Realism – Responding to Dean Pound*. *Harvard Law Review*. 1931, s. 1222, 1243–1244.

¹⁸ Srov. k tomu KOSTEČKA, Jan. *Kolektivní smlouva jako pravotvorná lex contractus a některé teoretické otázky s tím spojené*. *Právník*. 1997, s. 869 nn.

1.3 Minimální standard či harmonizace

Je možné zastávat názor, že nedostatek harmonizace v sociální oblasti EU v důsledku omezených kompetencí přenesených na EU, je překonatelný prostřednictvím čl. 352 SFEU (čl. 308 SES). Při přijímání opatření podle této flexibilní klausule je ovšem zapotřebí jednomyslnosti. Dalším problémem je, že jakákoliv činnost EU se „protíná“ se sociálními systémy členských států, které především vymezují speciální postavení sociálních partnerů. K tomu přistupuje okolnost, že opatření v sociální oblasti se dotýkají vlastně kohokoliv, tedy nejen každé fyzické, ale i právnické osoby, a to na rozdíl od jiných politik EU, které se týkají jenom některých sektorů, a tedy určitých, v těchto sektorech vymezených osob. Proto není žádným překvapením, že opatření EU v sociální oblasti včetně rozsudků soudů představují jakýsi „zářez“ do vnitřní politiky členských států.

Evropská integrace přestala být idealistickou aspirací, protože se stala realitou, jejíž omezení založená na kogentních ustanoveních práva jsou pocíťována v ekonomické a sociální oblasti, jakož i v osobních životech občanů.

Praxe ESD nás přesvědčuje o tom, že je zřejmě zapotřebí změnit základní přístupy k fungování evropského práva, zejména pak v sociální sféře. Jde o doktrínu nepřímého účinku. Na jedné straně to umožňuje použít domácí techniky interpretace, avšak v jiných případech legislativa členských států hraje při implementaci evropského práva epizodní roli (teorie omezené přednosti).

Konstituční stránka EU je otázkou vývoje. Je však možné dovozovat, že nepřímý účinek může mít i sociální charakter.¹⁹

Působení unijního sociálního práva naráží především na zvyklosti a praktiky jednotlivých členských států. Stejně tak je však třeba brát v úvahu i otázku hospodářské konkurenceschopnosti.²⁰ První problém se týká míry vlivu evropského práva a jeho struktury, posléze jmenovaný problém se týká působnosti ostatních opatření EU.

V důsledku paralelního zákonodárství²¹ může vznikat situace několika sociálně právních režimů. Dále to může mít vliv na úroveň sociálních práv zejména při uskutečňování směrnic (viz čl. 153 odst. 3 SFEU), tím spíše pak při uskutečňování autonomních dohod sociálních partnerů, respektive jejich smluvních vztahů (viz ad 2.7.).

Zvláštní postavení má v tomto kontextu princip subsidiarity. Svým způsobem můžeme mluvit o jakési zvláštní, rozmělněné formě tohoto principu v zájmu sociálně politických hodnot,²² neboť oblast sociální politiky EU je konstituována specifickým způsobem. Samotný formát úpravy této politiky, jak je zakotven v čl. 151, je svébytný a charakteristický. Je z toho patrné, že její koncepce je od jiných politik EU odlišná. Její cíle, jež směřují k dosažení měřítek sociálního státu, nemusejí totiž být, alespoň v krátkodobější perspektivě, v souladu s dosahováním hledisek vnitřního trhu. Hodnoty, jež jsou cíli

¹⁹ Srov. LIEBERT, Ulrike. Reconciling market with Social Europe? The EU under the Lisbon Treaty. In: Schiek – Liebert – Schneider. *European Economic and Social Constitutionalism after the Treaty of Lisbon*. Cambridge, 2011, s. 79 nn.

²⁰ SCHIEK, Dagmar. Is there a Social Ideal of the European Court of Justice? In: Neergaard – Nielsen – Rosberry (eds). *The Role of Courts in Developing European Social Model*. DJOF Publishing, 2010, s. 63, 118 nn., SEMMELMANN, Constanze. *Social Policy Goals on the Interpretation of Article 81 EC*. Nomos, 2009.

²¹ Srov. SCHIEK, op. cit. v pozn. č. 9, s. 17, 42.

²² K tomu viz REBHAHN, Robert – REINER, Michael. In: Schwarze. *EUV/AEUV*, s. 1678, kteří fungování tohoto principu v evropské sociální politice označují jako modifikované.

sociální politiky (zaměstnanost, zlepšování životních a pracovních podmínek, sociální ochrana, sociální dialog, rozvoj lidských zdrojů, trvale vysoká zaměstnanost a boj proti sociálnímu vyloučení) a určující podmínky, za nichž tyto cíle mají být dosaženy (rozmanitost vnitrostátních zvyklostí, potřeba konkurenceschopnosti), nejsou ve vzájemném souladu a při svém uskutečňování mohou působit dokonce odstředivě. Proto např. sledování principu subsidiarity nemusí vždy s ohledem na některé cíle vést k podpoře vnitřního trhu jako celku.

Existence dohod a smluvních vztahů nastoluje dvě zásadní otázky, jež mohou míru těchto základních hodnot svým způsobem podstatně ovlivnit.

Předně to je otázka reprezentativnosti sociálních partnerů (viz 2.3), s níž vlastně v určitém protikladu souvisí též otázka jednotné úpravy či různých úprav v rámci jednotlivých sektorů. Sociální dialog přinášející specifické zákonodárství má význam i pro otázku subsidiarity, která může být zásadním způsobem potlačována.²³

2. KLÍČOVÉ FAKTORY A JEJICH PROBLÉMY

2.1 Pojem a povaha dohody, smluvního vztahu a autonomní dohody sociálních partnerů, normativní význam

Je zřejmé, že již čl. 154 odst. 4 SFEU vychází z relevantní struktury pracovně právních a sociálně právních koncepcí členských států, které preferují úpravu obsaženou v kolektivních dohodách oproti úpravě přijaté v řádném zákonodárném procesu. Toto ustanovení je proto určitým doplňkem čl. 27 a Listiny základních práv EU, které obsahuje právo na kolektivní vyjednávání a kolektivní dohody jako základní lidské právo. To je platforma autonomie, tedy autonomie stran kolektivních dohod s působností vůči zákonodárci. Z tarifní autonomie uznané v členských státech plyne proto též oprávnění autonomní úpravy speciálních pracovněprávních otázek.

Sociálními partnery jsou sociální partneři v členských státech; v České republice členové tripartity. Jestliže tyto subjekty nárokují vůči členskému státu právo transponovat směrnice kolektivní smlouvou, musí členský stát tomuto přání vyhovět a tento nárok uspokojit. Transpozice směrnice prostřednictvím sociálních partnerů zajišťuje, že pravidla předvídaná ve směrnici mají v členském státě.

Kolektivní smlouva, jež je transpozicí směrnice, pak nastupuje na místo, které má v legislativě členského státu zákon. Členský stát je povinen zajistit včasnou a obecně závaznou transpozici směrnice prostřednictvím kolektivních sociálních partnerů. Adresátem směrnice je a zůstává však členský stát. Transpozicí pověření sociální partneři jsou zavázáni vnitrostátně, nikoliv však vůči EU. Garantem řádné transpozice zůstává členský stát.

Pojem „smluvní vztahy“ je širší než pojem „dohoda“, ačkoliv i takový vztah musí být dohodnut. Smluvní vztahy tedy znamenají souhrn úmluv dosažených autonomně mezi sociálními stranami na unijní úrovni včetně těch, které se týkají vzájemných vztahů. Týkají se např. informací, konzultací, smírčích řízení. Vztahy představují rámec výsledků

²³ Ibidem.

vyjednávání. Dohody jsou naproti tomu právní jednání s normativním významem, jejichž „provádění“, tedy normativní transpozice pro zaměstnance a zaměstnavatele je upraveno v čl. 155 odst. 2. Prostřednictvím čl. 155 odst. 2 je zhodnocována a posílena ve své účinnosti. Dohody mohou mít formu doporučení nebo rámcových úmluv, které pak musí být realizovány prostřednictvím sociálních partnerů v členských státech. Dosud je v nich spatřován základní kámen pro nový model úpravy kolektivních pracovních vztahů, což je ještě významnější, nový model pracovní právního zákonodárství na evropské úrovni.²⁴

Charakteristický rys sociálního dialogu vyplývá ze vzájemného propojení dohod sociálních partnerů a jejich provádění na unijní, respektive úrovni členských států. Dohoda sociálních partnerů je vytvořena autonomně sociálními partnery a musí být v tomto znění členskými státy transponována do jejich právních aktů.

Produktem sociálního dialogu je dohoda, která svou působností překračuje samotný vztah jejich smluvních stran. Platí, že čl. 155 SFEU představuje delegaci zákonodárné moci, kterou jak Unie, tak členské státy přenášejí na sociální partnery. Nevytvářejí sice vlastní kolektivně smluvní řád normativního působení vůči zaměstnavatelům a zaměstnancům; dohoda sociálních partnerů je však více než obligační vztah mezi stranami, neboť ve své podstatě je závazným dokumentem orientovaným na zákonodárnou činnost, tedy normativní smlouvou. Tuto normativní smlouvu je třeba podle čl. 155 odst. 2 transponovat, a to nejprve do práva Unie, a dále do práva členských států. Dohoda sociálních partnerů dosahuje mimořádné právní působnosti, která vykazuje znaky samostatného autonomního pramenu unijního práva.

Již shora jsme uvedli, že úprava obsažená v čl. 155 SFEU zahrnuje tři typy dohod či ujednání sociálních partnerů. Každý z nich má svůj vlastní právní režim. V prvním případě máme co do činění s dohodami uzavřenými sociálními partnery na úrovni Unie. Takové dohody se týkají záležitostí obsažených v čl. 153 SFEU a jsou prováděny rozhodnutími Rady na návrh Komise, a to na základě společné žádosti smluvních stran, jak to předvídá čl. 155 odst. 2 věta druhá SFEU. Označme tuto dohodu jako dohodu typu A.

V druhém případě máme co do činění s dohodou uzavřenou na úrovni Unie (dohoda typu B), která se realizuje nikoliv pomocí rozhodnutí orgánů Unie, nýbrž podle stávajících postupů a zvyklostí sociálních partnerů a členských států, jak to předvídá čl. 155 odst. 2 věta první SFEU.

Konečně jde o již uvedenou nepojmenovanou smlouvu zahrnutou pod pojem smluvní vztahy²⁵ sociálních partnerů ve smyslu čl. 155 odst. 1 SFEU (dohoda typu C).

Mluvíme-li o možné privatizaci sociálního evropského zákonodárství, jsme si vědomi toho, že všechny tyto tři typy dohod či smluv sociálních partnerů (typ A–C) mohou mít přímo či zprostředkovaně, a tedy nepřímou, určité normativní účinky. Proto mluvíme o sociálních partnerech – stranách těchto dohod jako o možných soukromých zákonodárcích.

²⁴ Viz FUCHS, Maximilian – MARHOLD, Franz. *Europäisches Arbeitsrecht*. Wien, 2006, s. 203.

²⁵ Srov. k tomu KREBBER, Sebastian. In: Callies – Ruffert (eds). *EUV/AEUV. Komentář k čl. 155, 2. vyd.*, 2002, s. 1629. Nejde tedy o to, že by dohoda byla jakousi podkategorií smluvního vztahu (jak se domnívá Dagmar Zeppenfeld, op. cit. pozn. č. 6, s. 81).

Jak jsme uvedli již v úvodu, přiznáváme dohodě sociálních partnerů normativní účinek. Tím se ovšem dostáváme do opozice k převládajícímu mínění.²⁶

Abychom však předešli nedorozumění, je v první řadě žádoucí vysvětlit, co normativním účinkem rozumíme. Je jím vlastnost spočívající v tom, že pravidlo obsažené v dohodě sociálních partnerů (stanovící práva a povinnosti), zavazuje osoby, jimž je adresováno. Normativní účinek může být přímý či nepřímý (zprostředkovaný). V prvním případě mohou adresáti práv tato práva přímo uplatňovat (vynucovat, realizovat) a adresáti povinností mohou být donucováni k jejich plnění. V případě nepřímého účinku je k realizaci práv a povinností zapotřebí, aby bylo obecným zákonodárcem učiněno ještě další obecně závazné opatření, jež z proklamovaných (právně zakotvených) práv a povinností činí stanovením dalších předpokladů (podmínek vynucování) nároky, za kterých mohou být realizovány.

Z tohoto hlediska je možné konstatovat, že dohody A–C mají přímé či nepřímé normativní účinky.

Dohody typu A, jež jsou promulgovány směrnicí,²⁷ působí stejně jako směrnice sama. To znamená, že zpravidla mohou mít pouze nepřímé normativní účinky, ledaže nejsou řádně provedeny (implementovány) a pak mohou být přímo použitelné (respektive mít nepřímé účinky).

Dohody typu B (podle čl. 155 odst. 2 věty první SFEU) mohou mít v závislosti na „stávajících postupech a zvyklostech sociálních partnerů a členských států“ jak přímé, tak i nepřímé normativní účinky. Tento režim je třeba dovodit i v případě nepojmenovaných dohod (dohody typu C – smluvní vztahy ve smyslu čl. 155 odst. 1 SFEU).

Na podporu argumentace, že dohody nemají normativní význam, se uvádějí příliš jednoduché a povrchní argumenty. Uvádí se např., že doba pro evropský systém kolektivních smluv není ještě zralá,²⁸ a to bez bližšího odůvodnění. Lichá jsou tvrzení, že primární právo, tedy zakládací smlouvy, o normativní povaze mlčí.²⁹ Primárním právem v čl. 155 a 153 SFEU byla totiž normotvorná pravomoc výslovně delegována na sociální partnery. Obdobně jako tarifní smlouvy mají i dohody normativní význam. Přitom u tarifních smluv se to předpokládá a pochopitelně nikdo proti tomu nic nenamítá. Zapomíná se však, že na unijní úrovni jsou dohody tarifními smlouvami evropské dimenze představujícími specifický pramen unijního sekundárního práva. Jejich zaměření vůči třetím osobám a tedy nikoliv jenom vůči signatářům (sociálním partnerům) se výslovně uvádí jako jeden z hlavních účelů těchto dohod. Konec konců i první příspěvek zásadního charakteru v tomto ohledu pocházející od Birka nazývá tyto dohody supranacionálním (nadmárodním) právem.³⁰

Jak vidno, jsou dohody typu A a B postaveny na roveň sekundárnímu zákonodárství EU. Evidentně však na ně nelze aplikovat některé zásady, respektive doktríny vyvinuté

²⁶ Pro příklad této většiny viz ARNOLD, pozn. č. 6, s. 257. BIRK, Rolf. Vereinbarungen der Sozialpartner im Rahmen des sozialen Dialogs und ihre Durchführung. *EuZW*, 15/1997, 453, ovšem sociální partnery považoval za zákonodárce („funktionálně“) již v roce 1997.

²⁷ Viz příklady směrnic v pozn. 2.

²⁸ RIEBLE, Volker – KOLBE, Sebastian. Vom sozialen Dialog zum europäischen Kollektivvertrag? *EuZA*, Bd. 1, 2008, s. 475.

²⁹ Viz k tomu EIFENHOFER, op. cit. v pozn. č. 2, s. 1639.

³⁰ BIRK, Rolf. Vereinbarungen der Sozialpartner im Rahmen des sozialen Dialogs und ihre Durchführung, *EUZW*, 15, 1997, s. 453 nn.

ESD, jež jsou aplikovány na vlastní sekundární právní akty. ESD zastává názor, že u nich doktrínu přímého ani nepřímého účinku nelze používat.³¹ To je ovšem sporné, protože by obdobně jako tuzemské (tarifní) smlouvy měly umožňovat konečným beneficiářům, tedy zaměstnancům a zaměstnavatelům, opírat o ně svoje konkrétní právní nároky. Tato otázka, vyžadující důkladnou analýzu, však není předmětem tohoto příspěvku.

Není vyloučeno, aby mezi sociálními partnery figurovali též zástupci sociálních partnerů z jiných států, respektive aby se tito sociální partneři k dohodám ve smyslu čl. 155 SFEU připojili.³² Těchto jurisdikcí třetích států se však netýká režim „koordinace“ (další vyjednávání, provádění prostřednictvím členských států). Nejsou-li příslušná opatření činěna ve třetích státech, hrozí vznik nerovnovážných právních vztahů.

2.2 Soulad dohod s unijním právem

Mluvíme-li o třech právních režimech těchto tří typů dohod, jsme si vědomi skutečnosti, že výše zmíněná autonomní „soukromá“ normotvorba má své meze, které vyplývají z její povahy. Sociální partneři jsou totiž sekundárními legislatory, na něž byla tato zákonodárná pravomoc delegována zakládací smlouvou (SFEU).³³ Již z tohoto důvodu se předpokládá soulad těchto dohod s primárním právem včetně jeho základních principů, jakými jsou především zákaz diskriminace a základní sociální práva.

Logicky se však klade otázka míry, tedy otázka měřítek tohoto souladu. V případě dohod typu A Höland uvádí, že jejich kontrolu je třeba omezovat na otázky právnosti a účelnosti.³⁴

S požadavkem právnosti je třeba plně souhlasit. Dohoda je vtělena do aktu sekundárního práva, a proto nutně musí být v souladu s primárním právem.³⁵ Sotva však lze souhlasit s druhým kritériem, za které považuje účelnost³⁶ této autonomní úpravy. Není totiž rozumného důvodu, aby na „autonomní“ normotvorbu byly kladeny vyšší požadavky než na legislativní činnost unijních orgánů při vydávání aktů sekundární normotvorby, ledaže by bylo hledisko účelnosti redukováno na filtr zabraňující zdvojování zákonodárství, k němuž by mohlo dojít tím, že by byla navrhována úprava totožná s úpravou již existující.

Paralelní úpravy, které mohou v důsledku autonomie sociálních partnerů vznikat, by měly sledovat základní cíle EU a být v souladu s konkrétními právními pravidly, byť jejich vznik se vždy nemusí jevit souladným s hlediskem účelnosti. Diferenciace úpravy podle jednotlivých sektorů (branží) není na škodu, jestliže se tak sociální partneři dohodnou a jestliže jednotlivé úpravy sledují základní cíle EU.

Tam, kde se dostávají zásady, respektive základní pravidla unijního práva do rozporu s ustanoveními kolektivních dohod, je nutno vykládat zásadu subsidiarity zcela jedno-

³¹ Viz k tomu rozsudek ESD, C-149/10.

³² Viz BIRK, op. cit. pozn. č. 25, s. 456.

³³ Srov. čl. 155 SFEU.

³⁴ Srov. HÖLAND, Armin. *Partnerschaftliche Setzung und Durchführung in der Europäischen Gemeinschaft*. ZIAS, 1995, s. 423 nn.

³⁵ Srov. EICHENHOFER, op. cit. pozn. č. 2, s. 1639.

³⁶ Souhlasně ARNOLD, op. cit. v pozn. č. 5, s. 257.

Proto je povinností orgánů EU vyzvat členský stát, aby vyjednal se sociálními partnery změnu takové dohody.

Na rozdíl od Rebhahna⁴² považujeme dohody typu B, jež jsou uzavírané na úrovni Unie, avšak prováděné sociálními partnery, za právní akty unijního práva, jež mohou, ale nemusí upravovat oblasti podle čl. 153 SFEU. Vztahují se proto na ně stejná měřítka jako na dohody typu A.

V případě inominálních dohod (typ C) je situace složitější. Jde o produkt autonomního zákonodárství ve smyslu dohod normativní povahy, jež však netvoří součást unijního práva. Jedná se o soukromoprávní dohody podléhající (byť s možnými normativními účinky) režimu nařízení Řím I a jurisdikci podle nařízení Brusel I. I tyto dohody musejí být v souladu s primárním a dokonce i se sekundárním právem EU, jakož i se základními principy unijního práva.

Je zřejmé, že vedle dohod typu A–C mohou existovat obdobné úpravy v členských státech, a to jak na základě právních aktů, tak i právních úkonů, tedy kolektivních smluv. Pak zřejmě platí zásada přímé aplikovatelnosti a přednosti sekundárního práva EU, do něhož dohody typu A a B náležejí.

2.3 Deficit demokratické legitimace a reprezentativnost sociálních partnerů

V prvé řadě je třeba rozlišovat deficit demokratické legitimace na straně jedné a případné nedostatky v legitimaci sociálních partnerů jako stran dohody vůči neorganizovaným, respektive nezastoupeným příslušníkům obou stran na straně druhé. Někde se tyto dva aspekty, respektive problémy směšují.⁴³

O deficitu demokratické legitimace je třeba uvažovat v souvislosti s podílem jednotlivých orgánů Unie na sociálním dialogu a především na provedení dohody typu A. Je zřejmé, že řízení o provedení nevyžaduje účast Evropského parlamentu. I když si Evropská komise vyžaduje slyšení v Evropském parlamentu, respektive jeho názor, účast této instituce předepsána není. Nedomníváme se však, že by nezapojení Evropského parlamentu do této velmi specifické formy zákonodárné činnosti představovalo závažný nedostatek.⁴⁴ Je tomu tak proto, že se jedná o specifickou autonomní formu zákonodárství, při které, jak ještě dále uvidíme, jsou provádějící orgány EU zněním dohody vázány. Přezkoumávat lze pouze jejich soulad s primárním evropským právem, což je především posláním Komise jako strážkyně Smluv, nikoliv však Evropského parlamentu. Účast Rady je přitom nezbytná, neboť jsou to členské státy, které jsou pak primárně odpovědné za implementaci obsahu příslušného rozhodnutí, do něhož je dohoda inkorporována. Strany, kterých se to týká, by měly být též signatáři dohody.

⁴² Srov. REBHAHN, op. cit. v pozn. č. 22, s. 1689 a BIRK, Rolf. Vereinbarungen der Sozialpartner im Rahmen des sozialen Dialogs und ihre Durchführung. *EuZW*, 15, 1997, s. 453, 456, jež dohody přiřazuje pod „národní právo“.

⁴³ Srov. ZEPPENFELD, op. cit. pozn. č. 6, s. 129.

⁴⁴ Chybějící účast parlamentu v tomto řízení není na závadu. Jeho účast chybí i v jiných řízeních. Toto řízení je specifické a o reprezentativnost je zde postaráno. Srov. k tomu Arnold v pozn. č. 5, 257. Závažnost tohoto problému můžeme vidět i z hlediska národního zákonodárství. V těchto případech se vesměs účast parlamentu nevyžaduje. Měřeno tímto hlediskem se i nezbytnost účasti parlamentu na evropské úrovni jeví být poněkud malichernou.

Tím se dostáváme k druhému problému, kterým je reprezentativnost sociálních partnerů. Snad každý autor považuje se k tomuto problému vyjádřit, ale ani tyto názory, ani stanovisko soudu (SPS) nejsou obzvláště přesvědčivé.⁴⁵ Reprezentativnost se totiž sice zdůrazňuje, avšak tento pojem až na poukaz na konkrétní situaci či poměry nejsou zvláště konkretizovány.

Podle odst. 24 oznámení Komise KOM (93) 600 v konečném znění spočívají kritéria reprezentativnosti sociálních partnerů ve smyslu tehdejšího čl. 118b (nyní čl. 155 odst. 1 SFEU) v tom, že sociální partneři musí být organizováni na evropské úrovni a přesahovat jedno průmyslové odvětví a sestávat z organizací, které jsou integrální, uznávanou součástí struktury sociálních partnerů členského státu s pravomocí uzavírat smlouvy se zástupci členských států a mít odpovídající strukturu k tomu, aby zabezpečily účinnou účast v procesu konzultací. Tato kritéria byla užší verzí souboru kritérií navrhovanou Komisí UNICE, CEEP a ETUC (příloha k oznámení KOM (93) 600 v konečném znění).

Evropský parlament navrhl určité změny návrhu Komise, které se týkaly dvou aspektů, totiž, že příslušné odborové organizace jsou složeny z jiných organizací zastupujících zaměstnavatele a zaměstnance s členstvím, které je dobrovolné na národní a evropské úrovni a dále, že mají mandát svých členů zastupovat je v unijním kontextu.

Ze Syntézy příspěvku sociálních partnerů⁴⁶ (plyne, že v této věci nebylo dosaženo dohody. Komise pouze dále potvrdila uvedená tři kritéria, která se ovšem stala předmětem další kritiky,⁴⁷ neboť soudí, že UNICE, CEE a ETUC jsou sice nejreprezentativnější ze všech organizací, ale stále nezastupují většinu zaměstnavatelů a zaměstnanců.

Soud prvního stupně v citovaném rozhodnutí (S-135/96 EAMPE) sdělil určitá kritéria reprezentativnosti na straně zaměstnavatelů. Vzdor tomu existuje celá řada nevyřešených otázek, jako např. zda dohoda může být závazná pro sektor veřejných zaměstnanců, jestliže organizace – sociální partneři nezastupují zaměstnavatele tohoto sektoru.

Jasný vzor ohledně reprezentativnosti sociálních partnerů jako stran dohod neobsahuje ani sdělení Komise.⁴⁸ Zdůrazňuje jenom „subjektivní“ hodnocení případ od případu. Tento přístup postrádá prvotní kritérium, tj. obecné zásady objektivního hodnocení (posuzování) této vlastnosti sociálních partnerů.

Reprezentativnost by měla být zajištěna především samotným průběhem, respektive formou řízení o uzavírání dohody. Vedle právnosti je to druhý aspekt, na který by měla Komise v případě dohod typu A dohlížet.⁴⁹ Tento účel měl být zajišťován starostí o informovanost. Jinak řečeno, řízení o uzavírání dohody by mělo být přístupné každému, kdo

⁴⁵ K tomu srov. EICHENHOFER, op. cit. v pozn. č. 2, s. 1638. Viz rozsudek Soudu prvního stupně C-135/96 EAPME, Sb. SD 1998, II-2338, marg. č. 90, 93. Též REBHAIN, op. cit. pozn. č. 22, s. 1689.

⁴⁶ The future of the Social Dialogue, Synthesis of the Social Partners Contribution, Brusel 1997.

⁴⁷ Viz BLANPAIN a zejména BETEN. The democratic deficit of participatory democracy in Community Social policy, 1998, *EL Rev.*, s. 32.

⁴⁸ Srov. sdělení Komise v pozn. č. 35, 9 a dále sdělení Komise z 20. 5. 1998 KOM (1998), 322 a v příloze seznam evropských organizací sociálních partnerů. Ve sdělení Komise z 26. 6. 2002 (KOM 2002 341) se např. na straně 22 pojednává o zintenzivnění sociálního dialogu a posílení pozice zúčastněných. Přitom se jen velmi obecně poukazuje na nutnost účinného spolupůsobení na strukturu evropského sociálního dialogu. Tak jako obvykle i k tomuto sdělení je připojen seznam evropských organizací sociálních partnerů, které jsou podle soudobé úpravy v čl. 154 konzultovány.

⁴⁹ Sporný může být tento problém u dohod typu B a C, neboť zde není dána kontrola orgány EU.

o to projeví kvalifikovaný zájem. Proto je relevantní řádné oznámení o daném řízení včetně lhůt pro přihlášení se do něj.⁵⁰ Tím by mohlo být předcházeno případným sporům o neplatnost příslušného rozhodnutí (směrnice), kterým se dohoda provádí. Kdo je smluvní stranou takové dohody, rozhodují strany, respektive Komise v případě předcházejícího dialogu podle čl. 154. Tyto subjekty by měly předmět budoucí dohody dát na vědomí a umožnit všem, kterých se může taková úprava být jen potenciálně dotknout, zúčastnit se sociálního dialogu a být i signatáři dohody. Při řádné úpravě takového postupu by bylo možné ty potenciální účastníky, kteří neprojeví zájem, vyloučit z budoucího řízení o neplatnost právního aktu.

2.4 Nejasnosti v řízení a právní ochrana

Stále platí to, co uvádí Deinert,⁵¹ že totiž evropské kolektivní smluvní právo je do značné míry právem nepsaným. Jak je zřejmé, primární právo vytváří jenom základní rámec, přičemž chybí podrobnější úprava zejména procesněprávního charakteru. Výhodou je určitá flexibilita pro další vývoj, nevýhodou značná nejistota, která ani praxí evidentně nebyla odstraněna.

Ne zcela jasné jsou definice samotných subjektů sociálního dialogu, tj. sociálních partnerů. Především je nejasné, a to i při porovnání definic Evropského parlamentu a Komise, zda vedle střešových svazů mohou jako sociální partneři vystupovat i národní svazy nebo jednotliví zaměstnavatelé a zaměstnanci.⁵² Mnohdy je dále nejasné, koho jednotlivé národní či nadnárodní organizace zastupují.⁵³

Obdobně jako v případě problematiky reprezentativního zastoupení platí i v tomto případě, neboť i zde se jedná o tuto kategorii, maximální otevřenost přístupu ke všem, kteří se legitimně chtějí procesu sociálního dialogu podle čl. 154 SFEU zúčastnit. Je pak věcí Komise, jakým způsobem tento proces uspořádá.

Je otázkou, za jakých okolností lze absenci některého z dotčených subjektů považovat za zásadní procesní vadu zakládající důvod neplatnosti případné směrnice, pokud by byla napadena u evropských soudů. Bohužel ani z existující judikatury to není zřejmé.

Opět jako v případě reprezentativnosti je žádoucí, aby všichni potenciální účastníci dialogu měli možnost se k věci vyjádřit a být též přítomni slyšení předvídanému SFEU.

Dále se mohou vyskytnout problémy s přechodem od slyšení k vyjednávacímu procesu podle čl. 154 odst. 4 SFEU. Je otázkou, zda to jsou sociální partneři, kteří rozhodují o okruhu osob, jež se jako sociální partneři vyjednávání zúčastní. Tento proces upraven není. I zde by bylo zapotřebí výslovné úpravy.

Opět se totiž klade otázka reprezentativnosti, řádného procesu a hlasování apod.

Další otázkou je, co se stane, jestliže sice k dohodě dojde, avšak ne všichni sociální partneři jsou pak ochotni ji předložit Komisi podle čl. 155 odst. 1. Je zřejmé, že v takovém případě půjde o spor mezi signatáři smlouvy, jež musí rozhodnout samotní sociální

⁵⁰ Viz k tomu rozsudek v pozn. č. 29, s. 88 an.

⁵¹ DEINERT, Olaf. *Der europäische Kollektivvertrag: Rechtsstatsächliche und rechtsdogmatische Grundlagen einer gemeineuropäischen Kollektivvertragsautonomie*. Nomos, 1999, s. 480.

⁵² Srov. k tomu HÓLAND, op. cit. v pozn. 30, s. 447.

⁵³ Srov. k tomu HÓLAND, op. cit. v pozn. 30, s. 450.

partneři, případně příslušný soud nebo arbitrážní orgány podle jejich předchozí úmluvy. Není-li dohoda Komisi předložena, je Komise povinna provést slyšení a sociální dialog podle čl. 154 SFEU.

Otázka právní ochrany se v literatuře příliš nediskutuje. Proto je třeba alespoň ve stručnosti nastínit dva možné případy, které mohou být aktuální.

V úvahu přicházejí řízení o neplatnost právního aktu podle čl. 263 SFEU (ex čl. 230 SES) a řízení o žalobě na nečinnost podle čl. 265 SFEU (ex čl. 232 SES).

V prvním případě lze za podmínek čl. 263 odst. 1 a 2 SFEU uvažovat možnost žaloby na neplatnost ohledně všech tří typů dohod.

Relevantní je především se ptát, zda dohody mohou být předmětem přezkumu z hlediska legality a dále kdo má aktivní legitimaci.

Pro otázku způsobilosti přezkumu platnosti (v řízení podle čl. 263 SFEU) je rozhodující, jakou povahu dohoda má. V tomto případě je třeba oddělit u dohody typu A promulgační směrnici vydanou Radou a samotnou dohodu, která byla směrnicí promulgována. Je třeba uvažovat, zda jsou dohody aktem „jiných subjektů Unie“, jak stanoví čl. 263 odst. 1 SFEU. Pozoruhodné je, že se k tomuto problému zatím podle našich znalostí nikdo nevyjádřil, a to včetně ESD, jenž neměl žádnou příležitost v tomto řízení rozhodovat. Pozoruhodné je dále, že na rozdíl od jiných označení se v tomto případě používá relativně velmi neostrého a širokého termínu „subjekt“. To kontrastuje ve srovnání s označeními „orgán“, „instituce“ a „organizace“, která jsou jinak vázána k samotné Unii jako mezinárodní organizaci. Jazykovým a systematickým výkladem tedy lze dovést, že zákonodárce měl na mysli jinou entitu, kterou chtěl právě tímto neurčitým výrazem označit. Z důvodů zájmu a významu, tedy teleologickým výkladem, neboť sociální partneři mají velmi významné postavení coby „normotvůrci“ v oblasti tak důležité, jakou je sociální politika, lze dospět k závěru, že dohoda sociálních partnerů je právním aktem „jiných subjektů Unie“ ve smyslu čl. 263 odst. 1 SFEU a že tedy může být předmětem přezkoumání z hlediska legality v řízení o neplatnosti právního aktu.

Jak bylo shora naznačeno, druhou, otázkou je, zda sociální partneři mají aktivní legitimaci k žalobě na neplatnost ve smyslu čl. 263 odst. 4 SFEU. Žalobce musí podle tohoto ustanovení být v postavení, že je mu dotčený akt určen nebo se jej „osobně a bezprostředně dotýká“. Ve smyslu dosavadní judikatury ESD lze dovést, že např. sociální partneři, kteří byli opomenuti, respektive členové sociálních partnerů, kteří jsou zahrnuti do působnosti dohody, mohou být v tomto řízení žalobci. To se týká dohody sociálních partnerů všech typů (A–C).

Důvodem neplatnosti může být porušení formálních pravidel (v úvahu snad přichází porušení postupu podle čl. 154 odst. 4, respektive 155 odst. 2) či zneužití pravomoci Rady ve smyslu vybočení z rámce sociální politiky nebo rozpor s primárním právem apod.

Druhá možnost ochrany spočívá v řízení o nečinnosti podle čl. 265 SFEU. Tady je situace podstatně jednodušší než v případě řízení o neplatnost. Použitelnost tohoto řízení je však podstatně menší. Lze je použít pro případ řízení podle čl. 154 SFEU, respektive konkrétně pro nečinnost při zahájení nebo pokračování v tomto řízení.

Konkrétní důvod k žalobě může nastat při porušení čl. 154 odst. 4 SFEU, informují-li sociální partneři Komisi o svém úmyslu zahájit postup podle čl. 155. Pokud je Komise pasivní a nepředloží návrh k promulgaci rozhodnutí Radou podle čl. 155 odst. 2 SFEU

v relevantní dobu, mohou sociální partneři, a to buď jako signatáři dohody či jednotlivě, podat žalobu na nečinnost u ESD. Relevantní dobou je 9 měsíců. Ačkoliv Rada nemá pro svá rozhodnutí stanoven časový limit, obdobná doba, tj. 9 měsíců, je dobou přiměřenou k tomu, aby Rada vydala promulgační směrnici anebo návrh Komise zamítla. V takovém případě lze, za předpokladu splnění dalších podmínek (zejména upomínky ke konání), Radu žalovat.

2.5 Provádění dohod sociálními partnery

V případě dohod typu B a C jsou za provádění odpovědni samotní sociální partneři, tj. signatáři těchto dohod. Při provádění mezi těmito dvěma typy není rozdíl, i když první z nich tvoří součást sekundárního unijního práva. Jde o „soukromoprávní“ smlouvy, jejichž prosazování je věcí jejich signatářů.

Jinak tomu však je u dohody typu A. Zde vyvstává celá řada problémů. První věc je otázka věcné a především osobní působnosti dohody. Jde o to, koho dohoda váže a kdo tak v případě provádění směrnice a tedy i dohody prostřednictvím zákona členského státu, spadá do její působnosti.

Z čl. 153 odst. 3 SFEU vyplývá, že stát může sociální partnery pověřit prováděním této směrnice. Zde je zřejmý základní rys, který je pro tento druh legislativního procesu typický a který je vlastně pro implementaci legislativních opatření charakteristický. Stát může na sociální partnery za předpokladu, že jsou k tomu způsobilí, přenést povinnost provádění směrnice.⁵⁴

To předpokládá společnou žádost sociálních partnerů. Je pak věcí zákonodárství členského státu, jakým způsobem bude tento sekundární akt unijního práva uskutečňován.

Jedním z nástrojů provádění směrnic, ale i dohod podle čl. 155 SFEU, jsou kolektivní (tarifní) smlouvy sociálních partnerů v jednotlivých členských státech. Podstatné je, že za toto provádění vůči EU odpovídá daný členský stát, který, i když se jedná o výjimku z režimu implementace směrnic (nikoliv zákonem, ale „normativní“ smlouvou sociálních partnerů), nakonec tato opatření musí vynucovat.

Při transpozici dohody sociálních partnerů členskými státy jsou jejími adresáty právě zase sociální partneři. Způsob a povinnost se řídí podle práva každého členského státu. V těchto otázkách však existuje celá řada nejasností, které plynou zejména z toho, že význam a dosah kolektivní autonomie je v jednotlivých členských státech velmi rozdílným způsobem upravena. Čl. 155 odst. 2 je třeba vykládat tak, že dohoda sociálních partnerů může být uskutečněna nejen přímo sociálními partnery, ale též zákonodárným aktem členského státu, neboť tak lze dosáhnout jeho obecné závaznosti, tedy i včetně všech sociálních partnerů.

K transpozici na unijní úrovni (viz 2.1) je pro dohody sociálních partnerů zapotřebí řádný legislativní proces.

V českém právním řádu by to znamenalo sankcionovat sociální partnery na základě soudních řízení proti nim vedených. Stát sám není oprávněn do kolektivních smluv zasahovat, obdobně jako je tomu u orgánů EU na úrovni unijní.

⁵⁴ Viz REBHANN, Reiner, op. cit. v pozn. č. 22, s. 1683.

2.6 Odpovědnost za provádění

Sdělení Komise z roku 2002⁵⁵ zdůrazňuje zvláštní odpovědnost sociálních partnerů – autorů dohod za jejich implementaci. Toto východisko, tedy schopnost realizovat (provádět) směrnice sociální politiky podle čl. 153 odst. 3 SFEU a dohody všech typů podle čl. 155 SFEU, je předpokladem pro participaci sociálních partnerů na zákonodárství EU a jeho provádění, neboť i dohody typu B a C jsou svým způsobem implementačními nástroji sociální politiky a sociálního zákonodárství.

Vůči EU mají odpovědnost za provádění dohod členské státy.

Deleguje-li stát provádění na sociální partnery, je jeho věcí, jakým způsobem toto provádění kontroluje a vynucuje.

ZÁVĚRY

Je zřejmé, že v důsledku vývoje sociální politiky od Maastrichtské smlouvy po dnešek se významným způsobem rozvinula autonomní činnost soukromých subjektů. Ty se významným způsobem podílejí nejen na legislativním procesu, ale i na procesu implementace sociálního zákonodárství EU.

Kolektivní dohody sociálních partnerů mají značný význam, protože mimo jiné mají normativní působení.

Již z principu právního státu, respektive právní unie plyne, že s ohledem na právě řečený význam kolektivních dohod by bylo žádoucí upravit způsob a proces jejich vznikání, tedy legislativní proces. V rámci této úpravy by mělo být stanoveno, kteří sociální partneři mohou navrhnout sociální dohodu a mohou se stát jejími stranami, a dále obsahuje pravidlo o osobní působnosti takových dohod. Kromě toho by měla být v takovémto předpisu obsaženém v sekundárním pramenu práva další pravidla vymezující podrobnější „technické“ předpoklady pro tento legislativní proces.

Za současného stavu je žádoucí, aby sociální partneři v každé kolektivní dohodě přesně stanovili i její osobní působnost.

prof. JUDr. Luboš Tichý, CSc.

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

⁵⁵ Viz pozn. 48.

Martin Faix

OD PRÁVA NA SEBAURČENIE K UNILATERÁLNEJ SECESII?

Abstrakt: Koncept sebaurčenia národov je hodný odbornej pozornosti z viacerých dôvodov. Vo svojich začiatkoch predstavoval politický cieľ, z ktorého sa postupne vyvinul jeden zo základných kameňov systému medzinárodného práva, normatívne zakotvený v Charte OSN, či ďalších dôležitých dokumentoch, napríklad v Paktach z roku 1966. Napriek tomuto pozoruhodnému vývoju a významu zásady sebaurčenia ako pravidla s účinkom erga omnes však jej obsah a rozsah aplikácie mimo obdobie dekolonizácie ostávajú nejasné. V súčasných diskusiách o legalnosti odštiepeneckých tendencií v Európe, či už v prípade Krymu, Katalánska či Škótska, právo na sebaurčenie pôsobí nielen ako ich živná pôda, ale je používané často ako hlavný argument, o ktorý sa legalita týchto snáh opiera. Je tak zrejmé, že zásadným sa stáva hľadanie riešenia rozporu zásady sebaurčenia a zásady územnej celistvosti. Kým časť súčasnej doktríny medzinárodného práva kladie dôraz na zásadu územnej celistvosti štátu a obmedzuje preto realizáciu zásady sebaurčenia na jeho vnútornú dimenziu, tj. v rámci existujúceho štátneho útvaru, iná časť odborníkov považuje v prípade existencie zvláštnych okolností za možnú i unilaterálnu secesiu. Tento príspevok predostrie argumenty v prospech kompromisného riešenia, ktoré nepodporuje exkluzivitu či subordináciu medzi oboma kľúčovými zásadami, ale naopak požaduje a stavia na ich vzájomnej koordinácii.

Kľúčová slova: sebaurčenie, územná celistvosť, vznik štátu, secese, Krym, Škótsko, Katalánsko

ÚVOD

Koncept sebaurčenia národov je pozoruhodným konceptom hneď z niekoľkých dôvodov. Je charakteristický prirodzenosťou svojho vývoja od myšlienky stelesnenej v podobe politického cieľa po jeho nespochybniteľné ukotvenie v medzinárodnom práve, zároveň je ale i predmetom kontinuálnych obmien pohľadu na jeho obsah a rozsah.¹ V neposlednej rade je i argumentom, o ktorý sa v súčasnosti opierajú snahy stále väčšieho počtu regiónov v Európe, ktoré sa pokúšajú o odštiepenie od materských štátov v snahe

¹ K problematike nn.zásady sebaurčenia z domácej literatúry pozri napríklad BALAŠ, Vladimír. Právo na sebaurčenie. *Právnik*. 1997, roč. 136, č. 2, s. 142–168; veľmi stručne potom DAVID, Vladislav – BUREŠ, Pavel – FAIX, Martin – SLADKÝ, Pavel – SVAČEK, Ondřej. *Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*. 2. aktualiz. a přeprac. vyd. Praha: Leges, 2011, s. 84; MALENOVSKÝ, Jiří. *Mezinárodní právo veřejné: jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. 5., podstatně upr. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 115 a nasl., predovšetkým s. 124–127. Zo zahraničnej literatúry pozri napríklad: THÜRER, Daniel – BURRI, Thomas. Self-Determination. In: Rüdiger Wolfrum. *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Vol. IX. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 113 nn.; OETER, Stefan. Self-Determination. In Simma, Bruno at all [ed.]: *The Charter of the United Nations*. Oxford: University Press; München, 2012 Vol. 1, s. 313–334; TOMUSCHAT, Christian. Secession and Self-Determination. In: Marcelo G. Kohen. *Secession: international law perspectives*. New York: Cambridge University Press, 2006, s. 23–46; CASSESE, Antonio. *Self-determination of peoples: a legal reappraisal*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, 396 s.; SHAW, Malcolm N. Self-determination, human rights, and the attribution of territory. FASTENRATH, Ulrich et al. *From bilateralism to community interest: Essays in honour of Judge Bruno Simma*. New York: Oxford University Press, 2011, s. 590–608; SHELTON, Dinah. Self-determination in regional human rights law. *American journal of international law*. 2011, roč. 105, č. 1, s. 60–81; GORNIG, Gilbert-Hanno. *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker eine Problemschau*. Berlin: Duncker & Humblot, 2013; BIANCHINI, Stefano. *Self-determination and sovereignty in Europe*. Ravenna: Longo, 2013; STERIO, Milena. *The right to self-determination under international law*. London: Routledge, 2013; MAMMADOV, Müschfig. *Die Sezessionskonflikte im postsowjetischen Raum und das Selbstbestimmungsrecht der Völker*. Berlin: wvb Wissenschaftlicher Verlag Berlin, 2012.

realizovať vznik ich vlastných štátnych útvarov. K príkladom patrí odčlenenie Krymu od Ukrajiny, snahy Katalánska o vyhlásenie nezávislosti, či plánované škótske referendum o samostatnosti. Aspekty práva na sebaurčenie sú tak mimoriadne relevantnou problematikou i z pohľadu súčasného diania v medzinárodnom spoločenstve. Kapitola v úvode predstaví vývoj konceptu sebaurčenia a jeho súčasné ukotvenie v najdôležitejších dokumentoch medzinárodného práva. Následne sa zameria na dve zásadné otázky, ktoré vyvstali s koncom dekolonizácie, a to samotná použiteľnosť zásady sebaurčenia mimo dekolonizačný kontext a jej rozsah, respektive modalita realizácie. Hlavná pozornosť bude v tejto stati venovaná otázke, či výkon práva na sebaurčenie je realizovaný výlučne v rámci existujúcich hraníc štátu (vnútorné sebaurčenie), alebo môže viesť, vstupujúc tak v konflikt so zásadou zachovávanía územnej celistvosti, i k teritoriálnym zmenám existujúcich štátov (externé sebaurčenie) v podobe unilaterálnej secesie, tj. odtrhnutia od materského štátu jednostranným vyhlásením nezávislosti.

1. KONCEPT SEBAURČENIA A JEHO (NESPORNÉ) NORMATÍVNE ZAKOTVENIE V MEDZINÁRODNOM PRÁVE

Koncept sebaurčenia národov vo svojich počiatkoch predstavoval politický cieľ, ktorému sa normatívneho zakotvenia v medzinárodnom práve dostalo až oveľa neskôr, pričom v súčasnosti predstavuje „jednu zo základných zásad medzinárodného práva“.² Myšlienka sebaurčenia tiež nikdy nebola vnímaná staticky, ale bola vždy ovplyvnená súdobými predstavami o zmysle, úlohách a funkciách štátu, ale i predstavami o fungovaní a zmysle medzinárodného spoločenstva. Dôkazom toho je chápanie konceptu sebaurčenia napríklad v kontexte dekolonizačného procesu, ktorý bol, ako bude nižšie vysvetlené, nielen impulzom pre normatívne zakotvenie myšlienky práva na sebaurčenia, ale napokon sa stal vlastne i jeho limitom. Napriek dynamickému charakteru, pre ktorý je imanentná i určitá nestabilita, sa koncept sebaurčenia vyvinul do jedného z nosných inštitútov medzinárodného práva.

Moderný koncept sebaurčenia má svoj politický pôvod v Deklarácii nezávislosti Spojených štátov amerických (4. júl 1776), či v myšlienkach francúzskej revolúcie.³ Ďalšie obdobie, tj. 19. storočie a začiatok 20. storočia, priniesli interpretáciu a presadzovanie sebaurčenia ako zásady, z ktorej vyplýva právo každého národa na vytvorenie samostatného, nezávislého a národnostne homogénneho štátu. Príkladom praktickej realizácie tejto myšlienky bol vznik celej rady štátov na troskách Rakúsko – Uhorska, Osmanskej ríše či cárskeho Ruska po skončení prvej svetovej vojny. Proces vývoja sebaurčenia ovplyvnila i sovietska doktrína. Socialistické hnutie a októbrová revolúcia sa s touto stotožnili, avšak leninské a stalinistické chápanie bolo charakteristické utilitaristickým prístupom, tj. právo na sebaurčenie ako kolektívne právo malo existovať len v prípadoch, kedy slúžilo ako zámieňka pre triedny boj proti útlaku buržoázie a v prospech (socialisticky chápanej) spravodlivosti.⁴ Zdôrazňovaná bola tzv. externá dimenzia, keď

² ICJ, *Case Concerning East Timor (Portugal v. Australia) (Judgment)*, ICJ Reports 1995, s. 102, odst. 29.

³ Samotná myšlienka sebaurčenia sprevádza ľudstvo od jeho počiatkov a v Európe ho môžeme nespochybniteľne vystopovať napríklad už koncom 16. storočia v kontexte boja Holandska proti španielskej nadvláde (BALAŠ, op. cit., s. 143–144).

sebaurčenie malo poskytovať právo na odrhnutie utlačovaných národov a poskytnúť im tak možnosť určiť vlastný politický osud v rámci medzinárodného spoločenstva.⁵ To platilo i pre národy koloniálnych štátov, ktoré sa ho mohli dovolávať voči imperialistickým koloniálnym mocnostiam.

Ďalším mílnikom vývoja bolo zakotvenie zásady sebaurčenia do *Štrnástich bodov* prezidenta Spojených štátov amerických Woodrowa Wilsona. Použitie pojmu „mílnik“ je v tomto prípade príhodné. Wilson ideu sebaurčenia (on sám v tej dobe používal výraz *self-government*) rozvíjal dlhodobo. I keď pri pohľade na premeny jeho názorov v čase môžeme konštatovať určitú nesúrodosť, faktom ostáva, že patril medzi prvých, ktorí sa pokúšali ju presadiť v medzinárodných vzťahoch a dať jej určitý obsah.⁶ Vyjadrením jeho liberálnej politickej filozofie odmietajúcej podporu pokračovania veľkých európskych impérií sa stalo práve *Štrnásť bodov* z 8. januára 1918 priamo nadväzujúcich na jeho prejav pre americkým senátom dňa 2. januára 1917. Tento dokument, respektive jeho obsah, sa stal po skončení prvej svetovej vojny základom pre jednania s Centrálnymi mocnosťami. Wilsonovu koncepciu sebaurčenia postretli snahy o dezinterpretáciu, či dokonca diskreditáciu, ktoré ju posúvali do extrémnych polôh v zmysle neobmedzeného práva akejkoľvek etnickej skupiny na politickú nezávislosť. Parížske zmluvy tak nakoniec myšlienku sebaurčenia nerealizovali dôsledne, ale i tak sa stala súčasťou komplexných povojnových dohôd zaručujúcich ochranu menšín v nacionalizmom rozvrátenej Európe.

Rovnako mandátny systém Spoločnosti národov (čl. 20 Paktu Spoločnosti národov)⁷ bol skôr kompromisným riešením. Idea sebaurčenia v Pakte SN normatívne ani myšlienkovy zakotvená nebola, a nemožno teda hovoriť o sebaurčení ako právnom koncepte. Po prvej svetovej vojne však zažil prerod z nástroja revolučných nacionalistických hnutí 19. storočia k politickému cieľu, ktorý sa stal predmetom medzinárodných vzťahov a i medzinárodnoprávneho diskurzu.⁸ Túto premenu a zároveň charakter potvrdzuje medzinárodným právnikom dobre známy spor o Aalandské ostrovy, v ktorom predstavitelia ostrovov patriacich pod Fínsko formálne žiadali o pripojenie k Švédsku. Medzinárodný výbor právnikov (*International Committee of Jurists*) i Výbor spravodajcov (*Committee of Rapporteurs*), ktoré sa otázkou Aalandských ostrovov zaoberali, explicitne potvrdili, že koncept sebaurčenia národov bol medzivojnovom období len politickým a nie právnym konceptom.⁹ Podotknime len, že Aalandské ostrovy, ktoré boli do

⁴ THÜRER – BURRI, *Self-determination*, op. cit., s. 114, odst. 3; RAIČ, David. *Statehood and the law of self-determination*. The Hague: Kluwer Law International, 2002, 495 s. (s. 184–188).

⁵ CASSESE, Antonio. *Self-determination of peoples: a legal reappraisal*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 117.

⁶ RAIČ, op. cit., s. 177–184. K Wilsonovskému chápaniu konceptu sebaurčenia pozri tiež: BALAŠ, op. cit., s. 146–148; CASSESE, op. cit., s. 19–23; WHELAN, Anthony. *Wilsonian Self-Determination and the Versailles Settlement*. *International and Comparative Law Quarterly*. 1994, č. 43, s. 99–116.

⁷ Ďalej len Pakt SN.

⁸ Pozri HOBZA, Antonín. *Úvod do mezinárodního práva mírového*, část I., Praha 1933, s. 74.

⁹ Medzinárodný výbor právnikov o.i. uviedol: „Aj keď zohráva zásada sebaurčenia významnú úlohu v modernom politickom myslení, predovšetkým v období po Veľkej vojne, neexistuje o nej v Pakte spoločnosti národov žiadna zmienka. Uznanie tejto zásady v určitom počte medzinárodných zmlúv nemôže byť chápané ako dostatočné k tomu, aby mohla byť chápaná za pravidlo rovnocenné s pozitívnymi pravidlami medzinárodného práva.“ (Report Of the International Committee of Jurists entrusted by the Council of the League of Nations

roku 1809 súčasťou Švédska, neskôr Ruska a až od roku 1917 Fínska, práve na odporúčanie týchto ustanovizní k Švédsku nakoniec pripojené neboli, keďže podľa názoru oboch uvedených grémií bola ďalekosiahla kultúrna a politická autonómia, priznaná Aalandským ostrovom na základe fínskeho zákona zo 7. mája 1920, dostatočnou garanciou pre zachovanie a udržanie kultúrnych tradícií, jazyka a majetku aalandských obyvateľov.¹⁰

Zmenu vo vnímaní postavenia a charakteru zásady sebaurčenia ale priniesla druhá svetová vojna a normatívne zakotvenie do Charty OSN. Už počas vojny sa Veľká Británia a USA zhodli v spoločnom prehlásení, v tzv. *Atlantickej charte*¹¹, že nie sú žetelné „*žiadne územné zmeny, ktoré by neboli v súlade so slobodne vyjadrenou vôľou ľudí žijúcich na dotknutých územiach*“,¹² a že rešpektujú „*právo všetkých ľudí zvoliť si formu vlády, pod ktorou budú žiť*“.¹³ Tieto ustanovenia Atlantickej charty ako výraz miesta, ktoré si v medzinárodných vzťahoch myšlienka sebaurčenia vydobyla, výrazne ovplyvnili prácu na konferencii v San Franciscu v roku 1945. Otcovia Charty OSN inkorporovali zásadu sebaurčenia do tohto základného dokumentu nového povojnového usporiadania sveta.

Čl. 1 ods. 2 Charty OSN tak stanoví, že medzi ciele Organizácie patrí „*rozvíjať medzi národmi priateľské vzťahy založené na úcte k zásade rovnoprávnosti a sebaurčenia národov, ako aj robiť každé iné vhodné opatrenia na posilnenie svetového mieru*“. Okrem toho čl. 55, tj. ustanovenie Kapitoly IX Charty OSN týkajúcej sa medzinárodnej hospodárskej a sociálnej spolupráce, uvádza ciele OSN v oblasti hospodárstva, kultúry, vzdelávania a ľudských práv, pričom ich dosiahnutie považuje za „*potrebné pre mierové a priateľské styky medzi národmi, založené na úcte k zásade rovnoprávnosti a sebaurčenia národov*“.¹⁴ Ustanovenia Charty OSN týkajúce sa sebaurčenia boli výsledkom kompromisu,¹⁵ čo môžeme považovať za akýsi primárny zdroj rozporov, ktoré sú s týmto konceptom spájané dodnes. Na jednej strane sa totiž podarilo presadiť jeho explicitné zakotvenie a završenie prerodu z politického na právny koncept, na druhej strane ale cenou za tento ústupok bola skutočnosť, že obsah ostal Chartou OSN nešpecifikovaný a následnou praxou sa posunul predovšetkým do podoby nástroja i argumentu dekolonizačného procesu.

Neurčitosť obsahu, ktorú prinieslo zakotvenie zásady sebaurčenia v Charte OSN ako dôsledok vyššie spomenutého kompromisu, sa stala zdrojom pochybností aj o normatív-

with the task of giving an advisory opinio upon the legal aspects of the Aaland Islands question, League of Nations Official Journal, Special Supplement No. 3, s. 5–6 (October 1920) a The Report of the Committee of Rapporteurs [16 April 1921] League of Nations Council Doc B7/21/68/106[VII]), s. 22–23, THÜRER/BURRI, Self-determination, op. cit., s. 114, odst. 4.

¹⁰ The Report of the Committee of Rapporteurs [16 April 1921] League of Nations Council Doc. B7/21/68/106 [VII]), s. 5.

¹¹ Atlantická charta (14. august 1941).

¹² Zásada č. 2 Atlantickej charty (1941).

¹³ Zásada č. 3 Atlantickej charty (1941).

¹⁴ Ďalšími ustanoveniami Charty OSN, ktoré sa implicitne vzťahujú na koncept sebaurčenia, sú čl. 73 a čl. 76(b) Charty OSN.

¹⁵ Prvý návrh Charty OSN ale explicitne termín „sebaurčenie“ zámerne nikdy neuvádzal, čo bolo výsledkom vedomej snahy predovšetkým koloniálnych mocností. Sovietsky zväz ale, v zmysle už vyššie spomenutého začlenenia sebaurčenia do socialistickej ideológie, naopak trval na jeho explicitnom normatívnom zakotvení. Kompromisom sa stalo práve jeho zakotvenie ako jedného z cieľov OSN podľa čl. 1 ods. 2 Charty OSN. OETER, Stefan, op. cit., s. 319, odst. 6.

nej kvalite tejto zásady. Prvým signifikantným pokusom o odpoveď na tento nedostatok a zároveň príspevkom OSN k jeho odstráneniu sa stala *Deklarácia Valného zhromaždenia OSN o poskytnutí nezávislosti koloniálnym krajinám a národom*.¹⁶ Podľa tejto rezolúcie, ktorá je považovaná časťou doktríny medzinárodného práva za právny základ dekolonizačného procesu, majú všetky národy právo na sebaurčenie.¹⁷

Prerod konceptu sebaurčenia na normu zakotvenú v pozitívnom medzinárodnom práve bol konsolidovaný¹⁸ jej včlenením do oboch medzinárodných ľudskoprávných paktov v podobe spoločného článku 1 *Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach* (1966) a *Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach* (1966).¹⁹ Zásade sebaurčenia tak bola daná podoba a charakter základného práva. Jeho zaradenie do Paktov je prekvapujúce v tom zmysle, že sa na rozdiel od ostatných tam zakotvených práv nejedná o právo individuálne, ale kolektívne. Určité vysvetlenie je možné vidieť v postoji Sovietskeho zväzu i štátov tretieho sveta, ktoré argumentovali predovšetkým tým, že jeho realizácia je prirodzenou podmienkou pre realizáciu všetkých ostatných práv.²⁰

Právo národov na sebaurčenie je považované tiež za súčasť obyčajového medzinárodného práva a je mu prisudzovaný charakter kogentnej normy, respektive normy s pôsobnosťou *erga omnes*.²¹ Za odraz *opinio iuris* v tomto kontexte je možné považovať jednak multilaterálne zmluvy (predovšetkým napríklad oba *Pakty [1966]*), ako aj celú radu právnych aktov medzinárodných organizácií.

¹⁶ *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, UNGA Res. 1514 [XV] zo 14. decembra 1960, UN Doc. A/RES/1514[XV]. Kvôli aktívnej roli Valného zhromaždenia v procese vývoja práva na sebaurčenie označuje Ch. Tomuschat toto právo ako „a child of the General Assembly“ (TOMUSCHAT, Christian. *Secession and Self-Determination*. In: Marcelo G. Kohen. *Secession: international law perspectives*. New York: Cambridge University Press, 2006, s. 37).

¹⁷ K dekolonizačnému kontextu práva na sebaurčenie pozri nižšie.

¹⁸ OETER, op. cit., s. 322, odst. 15.

¹⁹ Čl. 1 MPOPP a MPHSP stanoví:

„(1) Všetky národy majú právo na sebaurčenie. Na základe tohto práva slobodne určujú svoj politický štatút a slobodne uskutočňujú svoj hospodárskych, sociálny a kultúrny vývoj.

(2) Všetky národy môžu pre svoje vlastné ciele slobodne disponovať svojim prírodným bohatstvom a zdrojmi bez ujmy na akýchkoľvek záväzkoch vyplývajúcich z medzinárodnej hospodárskej spolupráce, založenej na vzájomnej výhodnosti a medzinárodnom práve. V žiadnom prípade nesmie byť národ zbavený svojich vlastných prostriedkov životnej existencie.

(3) Štáty, zmluvné strany paktu, včítane tých štátov, ktoré sú zodpovedné za správu nesamosprávnych a poručenských území, budú podporovať uskutočnenie práva na sebaurčenie a budú toto právo rešpektovať v súlade s ustanoveniami Charty Organizácie Spojených národov.“

²⁰ OETER, op. cit., s. 322, odst. 16.

²¹ SHAW, op. cit., s. 599; DOEHRING, Karl. *Deutsche Gesellschaft für Völkerrecht: Das Selbstbestimmungsrecht der Völker als Grundsatz des Völkerrechts*. Karlsruhe: Mueller, 1974, s. 18 a nasl.; HERDEGEN, Matthias. *Völkerrecht*. 9. vyd. München: Beck, 2010, odst. 36; BUREŠ, Pavel, FAIX, Martin, SVAČEK, Ondřej. *Vznik a uznání státu.: Aktuální pohled mezinárodního práva*. Praha: Leges, 2013, s. 70; pozri ale tiež názory MSD: ICJ, *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, Advisory Opinion, 21.06.1971, ICJ Reports 1971, odst. 52 nn.; ICJ, *Western Sahara*, Advisory Opinion, 16.10.1975, ICJ Reports 2004, odst. 54 nn. (podobne ako v prípade Juhozápadnej Afriky aj v tomto prípade sa síce MSD extenzívne vyjadril k právu na sebaurčenie, avšak nie k jeho charakteru ako kogentnej normy); ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, 09.07.2004, ICJ Reports 2004, odst. 155; ICJ, *Case Concerning East Timor*, Judgment, 30.06.1995, ICJ Reports 1995, s. 102, odst. 29 (tu hovorí súd o norme s charakterom *erga omnes*).

2. PRÁVO NA SEBAURČENIE NÁRODOV A JEHO (SPORNÉ) UPLATŇOVANIE MIMO KOLONIÁLNY KONTEXT

Zaradenie do *Paktov (1966)* a aktívna úloha Valného zhromaždenia OSN pri rozvíjaní problematiky seaurčenia priniesla so sebou určitý paradox. Na jednej strane, ako už bolo vyššie uvedené, došlo ku konsolidácii normatívneho ukotvenia tejto zásady, na druhej strane došlo k jej výraznému posunu a zakotveniu do kontextu dekolonizačného procesu. Takýto posun síce zodpovedal už napríklad Wilsonovskej koncepcii a nejednalo sa teda o jediný impulz, avšak do určitej miery o impulz rozhodujúci. Kým čl. 1 MPOPP a MPHSPK dekolonizačný kontext neimplikujú priamo, ťažko to už tvrdiť o *Deklarácii Valného zhromaždenia OSN o poskytnutí nezávislosti koloniálnym krajinám a národom* (1960), ktorá bola schválená šesť rokov pred prijatím Paktov. Trochu povrchne vyjadrené sa dá konštatovať, že seaurčenie bolo v tomto období chápané ako iný výraz pre dekolonizáciu – všetky národy mali právo na seaurčenie a všetky kolónie mali právo sa vymaniť z područia koloniálnej mocnosti, osamostatniť sa.²² Týmto chápaním práve dekolonizačný proces priniesol celkom prirodzene prehlbovanie rozporu a napätia medzi zásadou seaurčenia na jednej strane a zásadou teritoriálnej integrity na strane druhej. Silný dôraz na koncept seaurčenia a stále intenzívnejšie odmietanie koloniálnych štruktúr, ktoré sa snažila časť štátov udržať aspoň dočasne v podobe rôznych prechodných dohôd za účelom dosiahnutia „civilizačného pokroku“ koloniálnych území, bol zároveň nevyhnutným a zároveň praktickým výsledkom celého procesu. Prirodzeným dôsledkom dekolonizácie bol totiž kvantitatívny nárast počtu štátov, ktoré ako noví členovia OSN vo Valnom zhromaždení, okrem iného s ohľadom na svoju koloniálnu minulosť, pochopiteľne túto zásadu ďalej podporovali a presadzovali.

S postupným koncom éry dekolonizácie však vyvstala otázka, ktorá je dodnes predmetom odbornej diskusie, a to otázka uplatňovania a rozsahu práva na seaurčenie mimo dekolonizačný proces.²³

Zásadu seaurčenia upravuje pomerne podrobne jednohlasne prijatá *Deklarácia zásad medzinárodného práva týkajúcich sa priateľských vzťahov a spolupráce medzi štátmi* zo dňa 24. októbra 1970.²⁴ Podľa zásady č. 5 tejto Deklarácie „zásada rovných práv a seaurčenia národov zakotvená v Charte OSN“ znamená právo všetkých národov „slobodne a bez vonkajšieho ovplyvňovania určiť svoj politický status a usilovať o svoj

²² BORGES, Christopher J. From Kosovo to Catalonia: Separatism and Integration in Europe. *Goettingen Journal of International Law*. 2010, roč. 2, č. 3, s. 997–1033 (1004).

²³ S problematikou práva na seaurčenie je imanentne spätá ešte otázka nositeľa tohoto práva, tj. problém definície pojmu „národ“. Tento aspekt je však z pohľadu zamerania tejto štúdie relevantný len nepriamo, a preto mu nebude venovaná bližšia pozornosť. Pozri ale napríklad: OETER, op. cit., s. 325–327, odst. 23–27; BALÁŠ, op. cit., s. 159–165.

²⁴ GA Res. 2625 (XXV), UN Doc. A/RES/25/2625 (ďalej len *Deklarácia* alebo *Deklarácia zásad medzinárodného práva*). Na tomto mieste je vhodné podotknúť, že časť náuky medzinárodného práva a tiež napríklad Medzinárodný súdny dvor presadzujú názor, že v *Deklarácii zásad medzinárodného práva* obsiahnuté zásady nemajú len charakter interpretačných vodítok konkretizujúcich zásady obsiahnuté v čl. 2 Charty OSN, ale indikujú *opinio juris* v zmysle občajového medzinárodného práva. Pozri napríklad: ICJ, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. USA)*, Judgment (Merits), 27.06.1986, ICJ Reports, odst. 191 nn.; ICJ, *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion (ďalej len *Kosovo, Advisory Opinion*), 22.07.2010, odst. 80.

hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj“. Každý štát má tiež povinnosť „rešpektovať toto právo v súlade s ustanoveniami Charty“. Z Deklarácie nie je možné vyčítať, že by Valné zhromaždenie chcelo obmedziť aplikáciu zásady sebaurčenia na dekolonizačný proces a nie je teda možné uspokojivo tvrdiť, že po jeho ukončení sa stala obsoletnou. K rozšíreniu pôsobnosti zásady sebaurčenia mimo kontext dekolonizácie prispelo samotné Valné zhromaždenie OSN, napríklad uznaním práva na sebaurčenie Palestíncov a obyvateľov Južnej Afriky,²⁵ i keď je nutné podotknúť, že takýto postup sa stretol s nesúhlasom celej rady štátov.²⁶ Okrem toho zásada sebaurčenia bola zakotvená do čl. 20 ods. 1²⁷ do *Africkej charty ľudských práv a práv národov* (1986),²⁸ či do *Záverového aktu Helsinskej konferencie* (1975).²⁹ Taktiež Medzinárodný súdny dvor rozšíril pôsobnosť zásady sebaurčenia mimo dekolonizačný kontext, a to predovšetkým svojím posudkom veci *Legality stavby múru na okupovanom palestínskom území*, v ktorom priznal právo na sebaurčenie Palestíncom.³⁰ Mnoho teda hovorí v prospech myšlienky, že zásada sebaurčenia sa po ukončení dekolonizačného procesu nestala obecnou *lex supervacua*, ale skôr *lex obscura*,³¹ tj. zásadou s nejasným obsahom.

3. PRÁVO NA SECESIU AKO SÚČASŤ PRÁVA NA SEBAURČENIE?

Ak by sme súhlasili s existenciou a predovšetkým použiteľnosťou práva na sebaurčenie mimo koloniálny kontext, potom sa prirodzene kladie otázka jeho rozsahu či obsahu, a predovšetkým otázka, či môže predstavovať právny základ pre secesiu, tj. proces, v rámci ktorého určitá skupina usiluje o oddelenie sa od štátu, ku ktorému patrí, a následné vytvorenie štátu nového.³²

²⁵ Pozri napríklad rezolúciu Valného zhromaždenia UN GA Res. 48/94 z 20. decembra 1993.

²⁶ Medzi ďalšie rezolúcie VS OSN k právu na sebaurčenie, ktoré ho chápali ako idúc nad rámec dekolonizačného kontextu, môžeme zaradiť napríklad rezolúcie: UN GA Res. 37/42 z 03.12.1982, UN GA Res. 38/16 z 22.11.1983, UN GA Res. 45/131 z 14.12.1990, UN GA Res. 55/85 z 04.12.2000.

²⁷ Toto ustanovenie znie: „All peoples shall have the right to existence. They shall have the unquestionable and inalienable right to self-determination. They shall freely determine their political status and shall pursue their economic and social development according to the policy they have freely chosen.“

²⁸ *Africká (Banjalská) charta ľudských práv a práv národov*, prijatá 27.06.1981, vstúpila do platnosti 21.10.2986, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 Rev. 5.

²⁹ *Záverový akt Helsinskej konferencie* zo dňa 01.08.1975, zásada č. 8 „Rovné práva a sebaurčenie národov: Na základe zásady rovných práv a práva národov na sebaurčenie majú všetky národy vždy právo určovať si v plnej slobode, kedy a ako si to prajú, svoj vnútorný i vonkajší politický štát bez zásahov zvonku a realizovať svoj politický, hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj podľa vlastného uváženia.“

³⁰ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2004, s. 182, odst. 118. Thüerer a Burri tiež odkazujú na výstupy Badinterovej komisie, ktorá právo na sebaurčenie aplikovala v procese rozpadu Juhoslávie (THÜRENER/BURRI, *Self-determination*, op. cit., s. 121–22, odst. 34). Prehľad a stručnú analýzu judikatúry MSD relevantnej v kontexte zásady sebaurčenia ponúka napríklad OETER, op. cit., s. 323–325, odst. 17–22.

³¹ Tento pojem použil James Crawford, podľa jeho názoru: „no one is very clear as to what it [self-determination] means, at least outside the colonial context“, CRAWFORD, James. *Right of Self-Determination in International Law: Its Development and Future*. In: Philip Alston (ed.). *Peoples' Rights*. Oxford University Press, 2001, s. 10.

³² S pojmom secesie síce medzinárodné právo pracuje, jeho legálna, respektive obecná uznávaná definícia však v medzinárodnom práve chýba. Definičnými znakmi secesie sú jej jednostrannosť, tj. neexistencia súhlasu zo strany materského štátu, a úkon jednostranného vyhlásenia nezávislosti, po ktorom nasleduje snaha o naplnenie štátnosti smerom dovnútra (efektívnym výkonom štátnej moci), ako aj navonok (nadviazaním

Zo znenia spoločného čl. 1 oboch *Paktov (1966)*, relevantných ustanovení *Deklarácie o dekolonizácii 1514 (1960)*, ako aj *Zásady č. 5 Deklarácie zásad medzinárodného práva (1970)* vyplýva, že obsahom práva na sebaurčenie národov je právo slobodne a bez externého zásahu rozhodovať o svojom politickom postavení a vlastnom hospodárskom, sociálnom a kultúrnom vývoji. Takýto výklad by však bol bezbrehým, nezodpovedajúcim praxi a tiež by nereflektoval skutočnosť, že napriek jej nespornému významu nie je možné zásadu sebaurčenia vnímať absolútne a zároveň izolovane od ostatných základných zásad medzinárodného práva. Predovšetkým je nutné hľadať rovnováhu medzi spôsobmi realizácie práva na sebaurčenie a zásadami teritoriálnej integrity a zvrchovanosti. Už samotná *Deklarácia zásad medzinárodného práva (1970)* síce konštatuje, že „*vznik suverénneho a nezávislého štátu, spojenie alebo integrácia s nezávislým štátom, alebo vznik akéhokoľvek politického postavenia národa učiného na základe jeho slobodného rozhodnutia, predstavuje spôsoby realizácie práva na sebaurčenie*“,³³ avšak zároveň kladie dôraz na zachovanie územnej celistvosti. Potvrdenie práva na sebaurčenie by nemalo ospravedlňovať či povzbudzovať akékoľvek jednanie, ktoré by viedlo k úplnému alebo čiastočnému rozpadu či rozbitiu územnej celistvosti alebo jednoty zvrchovaného a nezávislého štátu.³⁴ Podobne i *Záverečný akt Helsinskej konferencie* zdôraznil, že štáty síce majú povinnosť rešpektovať rovné práva národov a ich právo na sebaurčenie, avšak jednajúc vždy v súlade s cieľmi a zásadami Charty OSN a príslušnými normami medzinárodného práva vrátane tých, ktoré sa vzťahujú k územnej celistvosti štátu.³⁵

vztahov s členmi medzinárodného spoločenstva). Z doktrínálnych názorov k problematike definície secesie môžeme odkázať na Haverlanda („*separation of part of the territory of a State carried out by the resident population with the aim of creating a new independent State or acceding to another existing State [...] in the absence of the consent of the previous sovereign*“, HAVERLAND, Christine. Secession. In: Rudolph Bernhardt (ed.), *Encyclopaedia PIL*, Vol. IV, Amsterdam 2000, s. 354), ale pozri tiež: THÜRER, Daniel a BURRI, Thomas. Secession. In: WOLFRUM, Rüdiger (ed.). *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2009, odst. 1 nn. (dostupné online na: <http://opil.ouplaw.com/home/epil>); z českej literatúry pozri: BUREŠ/FAIX/SVAČEK, op. cit., s. 67 nn. Podobnú definíciu nájdeme v rozsudku Najvyššieho súdu Kanady k problematike možného odštiepenia provincie Quebec, v ktorom tento súd pod pojmom secesia rozumie „*effort of a group or section of a state to withdraw itself from the political and constitutional authority of that state, with a view to achieving statehood for a new territorial unit on the international plane*“ (Supreme Court of Canada, *Reference re Secession of Quebec*, 20 August 1998. In: *ILM* 37 [1998], s. 1363, odst. 83). Ako právny základ secesie je diskutované samostatné právo na secesiu často označované ako *nápravná secesia*. Keďže však nápravná secesia tvorí samostatnú kategóriu nezávislú na práve na sebaurčenie, nebude predmetom skúmania tejto kapitoly. K problematike nápravnej secesie pozri ale napríklad: BUREŠ – FAIX – SVAČEK, op. cit., s. 73–81; ďalej tiež IČJ, Kosovo, op. cit., odst. 83; DUGARD, John. *The Secession of States and Their Recognition in the Wake of Kosovo*. Recueil des cours – Collected courses of The Hague Academy of International Law. Vol. 357. The Hague, 2013, s. 212.

³³ Zásada č. 5, Deklarácia zásad medzinárodného práva (1970).

³⁴ Zásada č. 5, Deklarácia zásad medzinárodného práva (1970):

„*Nothing in the foregoing paragraphs shall be construed as authorizing or encouraging any action which would dismember or impair, totally or in part, the territorial integrity or political unity of sovereign and independent States conducting themselves in compliance with the principle of equal rights and self-determination of peoples as described above and thus possessed of a government representing the whole people belonging to the territory without distinction as to race, creed or colour.*

Every State shall refrain from any action aimed at the partial or total disruption of the national unity and territorial integrity of any other State or country.“

³⁵ Záverečný akt Helsinskej konferencie (1975), Zásada č. VIII, odst. 1.

3.1 Zásada teritoriálnej integrity

Pre dokumenty, akými sú *Deklarácia zásad medzinárodného práva (1970)* či *Záverečný akt Helsinskej konferencie (1975)*, je prirodzená veľká miera kompromisu, ktorá bola nutná pri hľadaní ich formulácií, čo sa často odrazilo v lepšom prípade v obecnosti textu, v horšom v protikladnosti ich obsahu. To platí i v prípade zásady sebaurčenia, keď oba dokumenty na jednej strane umožňujú (*Deklarácia zásad medzinárodného práva* tak činí explicitne) ako jeden zo spôsobov jej realizácie odtrhnutie od existujúceho štátu, na druhej strane zdôrazňujú zásadu teritoriálnej integrity.³⁶ *Vladimír Balaš* v tejto súvislosti konštatuje, že Valné zhromaždenie sa zachovalo ako „chytrá horákyně“, keď síce obe zásady zdôraznilo, nijak ale možnosti riešenia konfliktov vznikajúcich ich uplatňovaním nenaznačilo.³⁷ A môžeme s *Vladimírom Balašom* ďalej len súhlasiť, že na (jednoznačné) rozuzlenie tohto konfliktu by potreboval i v obore kvalifikovaný právnik „*dobrozdání děda Vševeda nebo alespoň kouzelného dědečka*“.³⁸ Dôvodom je fakt, že zásada teritoriálnej integrity, tj. povinnosť rešpektovať nenarušiteľnosť územia štátu v zmysle jeho celistvosti, je jedným z najdôležitejších elementov zvrchovanej rovnosti štátov, ktorý predstavuje základný pilier celého systému medzinárodného práva. Výrazom tohto mimoriadneho postavenia je zakotvenie územnej celistvosti (a teda i nenarušiteľnosti hraníc štátneho územia) do čl. 2 odst. 4 Charty OSN, ale i výskyt v ďalších dokumentoch, ako napríklad v zakladajúcich dokumentoch Ligy arabských štátov,³⁹ Organizácie amerických štátov⁴⁰ či Organizácie africkej jednoty/Africkej únie,⁴¹ respektive zakotvenie v obyčajovom medzinárodnom práve.

3.2 (Ne)riešiteľný konflikt: zásada sebaurčenia národov vs. zásada územnej celistvosti

V snahe o objasnenie rozsahu práva na sebaurčenie a zároveň hľadania riešenia konfliktu rozporu so zásadami teritoriálnej integrity a zvrchovanej rovnosti štátov sa doktrína⁴² i prax medzinárodného práva sústreďujú na rozlišovanie a analýzu dvoch spôsobov realizácie sebaurčenia – interného a externého. Toto rozlišovanie je založené na otázke, či výkon práva na sebaurčenie vedie k teritoriálnym zmenám štátu (externé sebaurčenie), alebo je realizovaný výlučne v rámci existujúcich hraníc štátu (vnútorné sebaurčenie).

Kým vonkajšia dimenzia práva na sebaurčenie zahrnuje možnosti ako vytvorenie vlastného nezávislého štátu, alebo pričlenenie k štátu inému, vnútorná dimenzia sa

³⁶ *Miroslav Potočný* vo svojom článku k *Deklarácii zásad medzinárodného práva (1970)* túto tézu potvrdzuje v tom zmysle, že o formulácii pasáží týkajúcich sa zásady sebaurčenia hovorí ako o „*obťažnom kompromise*“ dohodnutom až v samotnom závere jednaní Valného zhromaždenia OSN (pozri POTOČNÝ, Miroslav. Deklarácie zásad mezinárodního práva týkajících se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy. *Časopis pro mezinárodní právo*. 1971, XV, č. 1, s. 7).

³⁷ BALAŠ, op. cit., s. 156.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Pakt Ligy arabských štátov (1945), čl. 5.

⁴⁰ Charta Organizácie amerických štátov (1948), čl. 1, 13, 28, 29.

⁴¹ Charta Organizácie africkej jednoty (1963), preambula, čl. 2 a 3.

⁴² Pozri napríklad OETER, op. cit., s. 327–329, odst. 28–32; THÜRER/BURRI, Self-determination, op. cit., s. 121, odst. 33 nn.; KOSKENNIEMI, Martti. National self-determination today: Problems of legal theory and practice. *International and Comparative Law Quarterly*. 1994, Vol. 43, issue 2, s. 241–269.

dotýka predovšetkým možnosti slobodne určovať štátnopolitické usporiadanie *v rámci* existujúcich hraníc, napríklad v podobe autonómie, či vytvorenie federácie, podobne ako to bolo v prípade prerodu Československa na federálny štát. Medzinárodný súdny dvor potvrdil vo svojom poradnom posudku k Západnej Sahare, že realizácia práva na sebaurčenie neznamená nevyhnutne vytvorenie nového štátu.⁴³

Prevažujúci názor v doktríne medzinárodného práva uprednostňuje internú formu sebaurčenia, a tým zásadu územnej celistvosti. To sa na prvý pohľad môže z hľadiska právneho postavenia oboch zásad zdať nesprávne, keďže právo na sebaurčenie má v medzinárodnom práve postavenie kogentnej normy, kým zásada teritoriálnej integrity takéto postavenie nemá. V dôsledku toho by v prípade konfliktu muselo prevážiť právo na sebaurčenie.⁴⁴ Takýto pohľad by bol ale príliš formalistický a ignoroval by postavenie zásady územnej celistvosti ako hodnoty zakomponovanej do normy kogentného charakteru (čl. 2 odst. 4 Charty OSN), jej stabilizačnú funkciu v systéme medzinárodného práva, a tiež by nezodpovedal jej úzkemu prepojeniu so zásadou zvrchovanej rovnosti štátov. Je preto prirodzené chápať zásadu územnej celistvosti ako limit zásady sebaurčenia v tom zmysle, že jeho realizácia musí byť v súlade i s touto zásadou medzinárodného práva. Z nášho pohľadu sa jedná o najpriateľnejšiu interpretáciu, čo naznačuje i množstvo medzinárodnoprávných dokumentov (odst. 7 Zásady rovných práv a sebaurčenia národov *Deklarácie zásad medzinárodného práva* [1970], čl. 6 *Deklarácie o dekolonizácii* [1960], zásada č. VIII *Záverečného aktu Helsinskej konferencie* [1975], čl. 8 odst. 4 *Deklarácie o menšinách* [1992]⁴⁵).⁴⁶ I podľa názoru prezentovaného tzv. Badinterovou komisiou⁴⁷ v kontexte rozpadu Juhoslávie nesmie uplatňovanie práva na sebaurčenie vyústiť do zmien hraníc existujúcich štátov: „*it is well established that, whatever the circumstances, the right to self-determination must not involve changes of existing frontiers at the time of independence except there the states concerned agree otherwise*“.⁴⁸

Okrem toho považujeme za nutné uviesť a zdôrazniť i jeden mimoprávny dôvod, ktorý *Martti Koskenniemi* nazýva „cibuľovým problémom nacionalizmu“.⁴⁹ Nejasnosti panu-

⁴³ ICJ, Western Sahara, op. cit., s. 12 nn. Rovnako aj RAIČ, op. cit., s. 306.

⁴⁴ Rovnako napríklad DINSTEIN, Yoram. Collective human rights of peoples and minorities. *International and Comparative Law Quarterly*. 1976, Vol. 25, issue 1, s. 102–120 (s. 108).

⁴⁵ *Deklarácia o právach osôb príslušiacim k národnostným, etnickým, náboženským alebo jazykovým menšinám* (Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities), 18.12.1992, UN GA Doc. A/RES/47/135. Ustanovenie čl. 8 odst. 4 stanoví: „*Nothing in the present Declaration may be construed as permitting any activity contrary to the purposes and principles of the United Nations, including sovereign equality, territorial integrity and political independence of States*“. Rovnaké ustanovenie obsahujú i *Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín* (01.02.1995) (čl. 21), alebo Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov (05.11.1992) (čl. 5).

⁴⁶ Potvrdením tohto názoru môže byť i stanovisko Výboru pre ľudské práva k výkladu čl. 27 MPOPP (General Comment No. 23, č. 2.3: „*The enjoyment of the rights to which the article 27 relates does not prejudice the sovereignty and territorial integrity of a State party*“).

⁴⁷ V auguste roku 1991 Rada ministrov ES zorganizovala mierovú konferenciu týkajúcu sa Juhoslávie a rozhodla o vzniku komisie, ktorej predsedom sa stal Robert Badinter, prezident Ústavného súdu Francúzskej republiky.

⁴⁸ Opinion No. 2 of the Arbitration Commission of the Peace Conference on Yugoslavia from 29.11.1991, 92 *International Law Reports* 206 (4 July 1992), text je dostupný: PELLETT, Alain. The Opinions of the Badinter Arbitration Committee A Second Breath for the Self-Determination of Peoples. *European Journal of International Law*. 1992, roč. 3, č. 1, s. 178–185, online: <http://207.57.19.226/journal/Vol3/No1/art12-13.pdf>.

⁴⁹ KOSKENNIEMI, Martti. National Self-Determination Today: Problems of Legal Theory and Practice. *International and Comparative Law Quarterly*. 1994, č. 43, s. 241–269 (s. 260).

júce pri vymedzení pojmu národa ako entity oprávnenej uplatňovať právo na sebaurčenie vedú k tomu, že aj v prípadoch, kedy dôjde k secesii na právnom základe zásady sebaurčenia, nový štát nikdy nebude etnicky natoľko homogénny, aby na jeho území nedochádzalo k ďalším snahám o samostatnosť. Koncept vnútorného sebaurčenia vylučujúci secesiu ako spôsob jeho realizácie (mimo kontext dekolonizácie) zabraňuje nekončiacim snahám o vytváranie štátov menších a menších politických entít (zámerne nepoužívame pojem národ) tým, že vo forme autonómie, federácie alebo iným spôsobom rešpektujúcim hranice existujúceho štátu ponúka možnosť dosiahnutia rovnováhy medzi nárokmi na politickú účasť na spravovaní štátu, respektíve realizáciu či ochranu kultúrnych a jazykových tradícií na jednej strane, a rešpektu k územnej celistvosti a zvrchovanosti existujúcich štátov na strane druhej. Mnohé teda hovorí v prospech takého chápania práva na sebaurčenie, ktoré môže viesť len k uplatňovaniu menšinových práv, autonómii, či iným druhom vnútorného usporiadania štátu v rámci jeho existujúcich hraníc, ale nemôže viesť k secesii, tj. odštiepeniu, v snahe vytvoriť štát nový.

Na základe vyššie uvedeného je možné zhrnúť, že zásada územnej celistvosti predstavuje limit pri uplatňovaní zásady sebaurčenia. Praktickým príkladom realizácie myšlienky vnútorného sebaurčenia (i keď vo vtedajšej dobe nemalo podobu zásady medzinárodného práva) bol už vyššie spomínaný prípad Aalandských ostrovov, keď namiesto požadovaného pričlenenia ku Švédsku prevážila zásada územnej celistvosti a zvrchovanosti, takže k odčleneniu od Fínska nedošlo. Dôvodom bola široká autonómia, ktorú Fínsko Aalandským ostrovom garantovalo a ktorá bola podľa názoru Spoločnosti národov dostatočujúca na realizáciu sebaurčenia aalandských obyvateľov. Avšak i na tento záver je nutné nahliadať diferencovane v tom zmysle, že prednosť teritoriálnej integrity a (s ňou súvisiacej) zvrchovanej rovnosti štátu nemôže byť v prípade kolízie s právom na sebaurčenie chápaná absolútne. Nie je totiž možné ignorovať dva zásadné aspekty práva na sebaurčenie – jeho kogentný charakter a výrazné ľudskoprávne zakotvenie. Nielenže je považované za jedno z kolektívnych ľudských práv, ale plní zároveň funkciu nutného predpokladu pre realizáciu ostatných ľudských práv. Z toho vyplýva povinnosť štátov zabezpečiť ich obyvateľstvu také existenčné podmienky, ktoré zodpovedajú zásade sebaurčenia. Či v extrémnom prípade, kedy štát dlhodobo a masívne porušuje ľudské práva národa žijúceho na jeho území, je možné pristúpiť k realizácii externej podoby sebaurčenia v podobe unilaterálnej secesie, je mimoriadne problematické. Medzinárodný súdny dvor v kontexte secesie Kosova vo svojom poradnom posudku uviedol k rozporuplnosti a šírke názorov nasledujúce:

„Whether, outside the context of non-self-governing territories and peoples subject to alien subjugation, domination and exploitation, the international law of self-determination confers upon part of the population of an existing State a right to separate from that State, is, however, a subject on which radically different views were expressed by those taking part in the proceedings and expressing a position on the question. Similar differences existed regarding whether international law provides for a right of „remedial secession“ and, if so, in what circumstances. There was also a sharp difference of views as to whether the circumstances which some participants maintained would give rise to a right of „remedial secession“ were actually present in Kosovo.“⁵⁰

⁵⁰ ICJ, Kosovo Advisory Opinion, 22.07.2010, s. 39, odst. 82.

Notoricky známym a často citovaným je tiež rozsudok Najvyššieho súdu Kanady, ktorý v kontexte snáh Quebecu o secesiu konštatoval, že: „*právo národov na sebaurčenie je zvyčajne naplňované vnútorným sebaurčením – určením politického, ekonomického, sociálneho a kultúrneho vývoja v rámci existujúceho štátu.*“⁵¹ Ako už bolo uvedené, a ako naznačuje i citovaný názor Najvyššieho súdu Kanady, vnútorné sebaurčenie je typicky spojované s poskytnutím rozsiahlej autonómie, prípadne zaistením demokratickej vlády dôsledne zohľadňujúcej záujmy menšinovej národnostnej skupiny. Avšak použitie slova „zvyčajne“ naznačuje možnosť úvahy o uplatnení externej podoby sebaurčenia, z čoho vychádza i (nie nepodstatná) časť autorov medzinárodného práva.⁵²

Nosnou myšlienkou úvah smerujúcich k akceptácii unilaterálnej secesie ako stále možného spôsobu realizácie práva na sebaurčenie je jej „represívny“ charakter, tj. chápanie ako *ultimum remedium*, ktorý predstavuje reakciu na zásadné a rozsiahle porušovanie vnútornej dimenzie práva na sebaurčenie. Inak povedané, secesia (v tomto kontexte nazývaná tiež *nápravnou secesiou*) je možná ako výnimočný prostriedok použiteľný vtedy, ak štát siahne brutálnemu potlačovaniu už dosiahnutej autonómie národa, či potlačovaniu jeho ľudských práv napríklad vo forme páchania zločinov podľa medzinárodného práva (genocída, etnické čistky a podobne).⁵³ Jedná sa o názor veľkej skupiny autorov, ako ho formuloval napríklad zvláštny spravodajca *Aureliu Cristescu*:

„*The principle of equal rights and self-determination, as laid down in the Charter of the United Nations, does not grant an unlimited right of secession to populations living in the territory of an independent sovereign State, and such a right cannot be regarded as a provision of lex lata. A right of secession supported or encouraged by foreign States would clearly be in glaring contradiction with the respect for territorial integrity on which the principle of sovereign equality of States is based. It would be dangerous to recognize in international law a general and unlimited right of secession, for the rights of a population living in the territory of a given State are governed by the national constitutional law of that State. The right of secession unquestionably exists, however, in a special, but very important case: that of peoples, territories and entities subjugated in violation of international law. In such cases, the peoples concerned have the right to regain their freedom and constitute themselves independent sovereign States.*“⁵⁴

Jednostranné odtrhnutie od materského štátu je tak chápané ako *ultimum remedium* a nemožno mu uprieť nielen logiku, ale i legitimitu. Avšak práve preto by sme ho mohli vnímať ako problematické. Je totiž do veľkej miery založené práve na úvahách týkajúcich sa legitimity použitého prostriedku, a nie legality. V kontexte otázky vzniku Kosova tak bola secesia odmietnutá napríklad Azerbajdžanom, Iránom, Cyprom, Rumunskom, Srbskom, Slovenskom či Španielskom.⁵⁵ Zaujímavým je slovenské stanovisko, ktoré okrem

⁵¹ Supreme Court of Canada, *Reference re Secession of Quebec*, 20 August 1998, odst. 126. Dále jen „Quebec“.

⁵² Pozri napríklad RAIČ, op. cit., s. 316–372; MURSWIEK, Dietrich. The Issue of a Right of Secession – Reconsidered. In: TOMUSCHAT, Christian (ed.). *Modern law of self-determination*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1993, s. 21–41.

⁵³ OETER, op. cit., s. 330, odst. 35.

⁵⁴ CRISTESCU, Aureliu. The right to Self-Determination. UN Doc. E/CN.4/Sub.2/404/Rev.1, odst. 173.

⁵⁵ DEL MAR, Katherine. The Myth of Remedial Secession. FRENCH, Duncan (ed.). *Statehood and self-determination: Reconciling tradition and modernity in international law*. New York: Cambridge University Press, 2013, s. 83 s ďalšími odkazmi.

iného zdôraznilo, že pre nápravnú secesiu neexistuje v medzinárodnom práve základ a že na porušenia ľudských práv, ku ktorým v Kosove dochádzalo, už medzinárodné právo našlo odpoveď:

„*The Slovak Republic by no means disputes the serious violations of international law in the past by the Federal Republic of Yugoslavia in its treatment of the Kosovars. However, officials individually responsible have been indicted and prosecuted for criminal violations of international law in Kosovo at the International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia. To trace a right to change the status of Kosovo back to the events of 1999 does not comport with the law. There is no authority for a rule of law which allows the „punishment“ of States, especially by something as a loss of territory, for breaches of law.*“⁵⁶

V súlade s týmto stanoviskom Slovenska, respektive iných štátov odmietajúcich secesiu ako *ultimum remedium*, niektorí autori ju označujú za „právny mýtus“ vychádzajúci z argumentu, že okrem chýbajúceho právneho základu medzinárodné právo jednoducho ako reakciu na protiprávne chovanie štátu neumožňuje.⁵⁷ Je možné súhlasiť s argumentom, že v pozitívnom práve totiž možnosť secesie explicitne zakotvenú nenájdeme, prípadne sa vyskytuje príliš sporadicky na to, aby mohla formovať medzinárodnoprávny obyčaj.⁵⁸ Skôr výnimočným je v tomto ohľade text *Deklarácie zásad medzinárodného práva (1970)*, ktorý hovorí o požiadavku „*vlády, zastupujúcej všetko obyvateľstvo na jeho území bez rozdielu rasy, náboženstva alebo farby pleti*“.⁵⁹ Napriek nedostatku pozitívno-právneho zakotvenia a i pochopiteľnej nevôli niektorých štátov akceptovať právo na sebaurčenie ako právny základ pre secesiu nie je autor presvedčený o tom, že otázku legality je možné zahrnúť úplne.⁶⁰ Bolo by minimálne možné uvažovať o prirodzeno-právnom základe či o secesii ako prostriedku na odvrátení stavu extrémnej núdze. Tento pohľad, a teda i koncept nápravnej secesie, podporili pred MSD v kauze Kosova napríklad Albánsko, Estónsko, Fínsko, Nemecko, Írsko, Holandsko, Poľsko, či Švajčiarsko.⁶¹ Súhrnne nemožno než sa pripojiť k Medzinárodnému súdному dvoru, ktorý v kontexte existencie secesie ako nápravného prostriedku v prípade porušovania vnútorného rozmeru zásady sebaurčenia konštatoval existenciu „*radikálne odlišných názorov*“.⁶²

3.3 „Obroda“ zásady sebaurčenia v Európe: Katalánsko, Krym, Škótsko

Jedným z aktuálnych prípadov snáh o odtrhnutie od pôvodného štátu, a to bez jeho súhlasu, sú snahy Katalánska o osamostatnenie od Španielska. Jedná sa o priam ukážkový príklad problémov, ktoré sú v súčasnosti so zásadou sebaurčenia národov spojené. Výrazná aktivizácia snáh o samostatnosť Katalánska prišla po tom, čo v roku 2010

⁵⁶ Kosovo advisory proceedings, Written Statement of Slovakia, odst. 28.

⁵⁷ DEL MAR, op. cit., s. 79–109.

⁵⁸ THÜRER/BURRI, Secession, op. cit., odst. 17.

⁵⁹ Ako upozorňujú THÜRER/BURRI (Secession, op. cit., odst. 17), tento požiadavok bol zopakovaný v niekoľkých ďalších dokumentoch, ako napríklad vo *Viedenskej deklarácii a programe opatrení* (Vienna Declaration and Programme of Action, 23. jún 1993, UN Doc. A/CONF.157/23, bod 1 odst. 2), či *Deklarácii pri príležitosti päťdesiateho výročia OSN* (Declaration on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations, 24. október 1995, UN GA Res. 50/6 GAOR 50th Session Supp. 49, s. 13, odst. 1).

⁶⁰ Rovnako napríklad aj RAIČ, s. 394–397; OETER, op. cit., s. 331, odst. 37; MAMMADOV, op. cit., s. 134–135.

⁶¹ DEL MAR, op. cit., s. 83.

⁶² ICJ, Kosovo Advisory Opinion, 22.07.2010, s. 39, odst. 82.

španielsky Ústavný súd zamietol novelizáciu základného zákona tejto autonómnej oblasti z roku 2006, ktorý definoval Katalánsko ako „národ“.⁶³ V dôsledku toho sa v Katalánsku stále viac presadzovalo stanovisko, že autonómia poskytovaná Španielskom nie je vhodným ani postačujúcim riešením a naopak jediný spôsob ako ochrániť katalánsky jazyk, kultúru či identitu je odštiepenie sa od Španielska. Vývoj vyústil v prijatie (právne nezáväzná) deklarácie Katalánskym regionálnym parlamentom dňa 23. januára 2013, ktorou bol „katalánsky národ“ prehlásený za „suverénny politický a právny subjekt“.⁶⁴ Na túto deklaráciu nadviazalo referendum o samostatnosti, ktoré sa uskutočnilo dňa 9. novembra 2014. Španielsky Ústavný súd (*Tribunal Constitucional*) referendum, ktorým obyvatelia Katalánska hlasovali o otázke odtrhnutia od Španielska a vyhlásenia samostatného štátu, označil vo svojom rozhodnutí zo dňa 25. 3. 2014 za protiústavné, keď konštatoval, že autonómny región nemôže jednostranne vyhlásiť referendum o jeho odčlenení od Španielska z dôvodu nesúlady s čl. 2 španielskej ústavy, ktorá zakotvuje nedeliteľnosť španielskeho územia. Je ale zaujímavé podotknúť, že *Tribunal Constitucional* ponechal otvorenú možnosť dospieť k samostatnosti prostredníctvom zmeny ústavných noriem. Snahu o samostatnosť označil ako legitímny politický cieľ, ktorý je však možné sledovať len v rámci ústavne daných limitov.⁶⁵ Inak povedané, súd neoznačil osamostatnenie Katalánska za nemožné, ale po právnej stránke za závislé na súlade so znením španielskej Ústavy, a teda v konečnom dôsledku na súhlase štátu.

Z nedávnej praxe medzinárodného spoločenstva v tomto ohľade stačí spomenúť najmladší štát sveta, Južný Sudán. Jeho vznik bol výsledkom referenda, ktoré sa konalo so súhlasom centrálnej vlády Sudánu. Podobnou je situácia v Škótsku, kde sa bude 18. septembra 2014 konať referendum o osamostatnení od Veľkej Británie. Centrálna britská vláda síce politicky proti osamostatneniu vystupuje, avšak po právnej stránke sa referendum bude konať s jej súhlasom.⁶⁶

Nemožno opomenúť udalosti na Kryme, ktoré sa dotkli samotných základov medzinárodného práva. Zo strany Ruskej federácie i proruský orientovaného obyvateľstva Krymu bol v procese odštiepenia a následného pričlenenia k Rusku použitý okrem iného práve argument realizácie práva na sebaurčenie národov krymským obyvateľstvom.⁶⁷ Okrem otázky, či vôbec, a ak áno, tak za akých okolností, ešte v súčasnosti je možné vychádzať z externej formy sebaurčenia v podobe secesie, je v kontexte Krymu relevantná otázka, či šlo o uplatňovanie práva na sebaurčenie oprávnenou entitou. Tu je nutné konštatovať, že obyvateľstvo Krymu hlasujúce v referende pre odčlenenie od Ukrajiny

⁶³ Pozri BORGÉN, op. cit., s. 999.

⁶⁴ *Resolució 5/X del Parlament de Catalunya, per la qual s'aprova la Declaració de sobirania i del dret a decidir del poble de Catalunya*, s. 2. Text Deklarácie je dostupný v katalánštine online na http://www.parlament.cat/actualitat/R5_X_sobirania.pdf.

⁶⁵ BUCK, Tobias. Legal blow to Catalan vote. *Financial Times* [online]. 25.05.2014, č. 0 [cit. 2014-05-27]. Dostupné z: <http://www.ft.com/cms/s/0/3196a09a-b44f-11e3-bac4-00144feabdc0.html#axzz32uvbVcTF>.

⁶⁶ Pozri predovšetkým dokument „*Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish Government on a referendum on independence for Scotland*“, dostupné online na: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130109092234/http://www.number10.gov.uk/wp-content/uploads/2012/10/Agreement-final-for-signing.pdf> (naposledy navštívené 25.05.2014).

⁶⁷ Pozri napríklad: SONNE, Paul. Putin Arrives in Crimea on First Official Visit Since Russia's Annexation. *The Wall Street Journal*. 09.05.2014, [cit. 2014-06-03]. Dostupné z: <http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424052702304655304579551310539881766>.

a následne pričlenenie k Ruskej federácii nie je v žiadnom prípade národom v zmysle práva na sebaurčenie.⁶⁸ Buď sa jedná o príslušníkov ukrajinského, tj. väčšinového národa, alebo sa jedná o príslušníkov národa ruského, a teda na území Krymu o príslušníkov menšiny,⁶⁹ ktorú je nutné od pojmu národ koncepcie dôsledne odlišovať a ktorej sa zásada sebaurčenia netýka.⁷⁰ Okrem toho je uplatňovanie práva na sebaurčenie z nášho pohľadu vylúčené vtedy, ak do procesu jeho realizácie zasiahne iný štát zvonku, ako tomu bolo v prípade secesie Krymu. Bez ohľadu na to, či by sme v prípade krymského obyvateľstva uvažovali ako o národe v zmysle práva na sebaurčenie a o odčlenení od Ukrajiny ako *ultima ratio* prostriedku jeho realizácie, ak Ruská federácia prostredníctvom nasadenia svojich ozbrojených síl a ňou fakticky kontrolovaných ozbrojených skupín začala vykonávať kontrolu nad Krymským polostrovom a porušila tým medzinárodné právo (dokonca jeho kogentné normy), potom tento krok od začiatku znemožnil akékoľvek úvahy o legalite či právnom účinku výkonu práva na sebaurčenie. Dôvodom je zásada legality, ktorá znemožňuje chápať ako legálny výsledok dosiahnutý za porušenia medzinárodného práva (*ex injuria ius non oritur*).

ZÁVER

Centrálnou otázkou tejto state je konflikt vyjadrený Dietrichom Murswiekom: „*Bez práva na secesiu neexistuje právo národov na sebaurčenie. Ale ak by malo právo na sebaurčenie vždy umožňovať secesiu, potom by žiadne právo na sebaurčenie nemohlo existovať.*“⁷¹ V súčasnosti tak už nie je problematickým normatívne zakotvenie zásady sebaurčenia, ktorá prekonala prerod od politického cieľa k zásade zakotvenej v Charte OSN, v najvýznamnejších ľudskoprávnych dokumentoch medzinárodného spoločenstva, ako aj v obyčajovom medzinárodnom práve v podobe kogentnej normy. Štáty majú povinnosť dbať na dodržiavanie tejto zásady a realizovať ju v zmysle jej vnútornej podoby, tj. umožniť na ich území žijúcim národom slobodne sa rozvíjať. Je tak možné súhlasiť so slovami Vladimíra Balaša, že: „*Podstata sebaurčenia tkvie v ľudskej dôstojnosti, rešpektovaní ľudských práv a v práve ľudu určiť si slobodne svoju vládu.*“⁷² Spôsoby realizácie

⁶⁸ K problematike pojmu „národ“ v kontexte práva na sebaurčenie pozri napríklad BALAŠ, op. cit., s. 159–160; OETER, op. cit., s. 325–327, odst. 23–27; THÜRER/BURRI, Self-determination, op. cit., s. 117, odst. 18–22.

⁶⁹ Definícia menšiny v medzinárodnom práve je problematická, môžeme ale vychádzať z toho, že menšinou rozumieme skupinu obyvateľstva, ktorá sa od väčšinového obyvateľstva štátu odlišuje na základe etnických, jazykových, náboženských či kultúrnych znakov, žije na území tohto štátu dlhšiu dobu a je voči väčšinovému obyvateľstvu v podriadenej pozícii. Pozri podobne definícia F. Capotortiho, zvláštneho spravodajcu Podvýboru OSN k diskriminácii a ochrane menšín (E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1, para. 568, cit. podľa webstránky úradu Vysokého komisára OSN pre ľudské práva, dostupné online na: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Minorities/Pages/internationallaw.aspx> [naposledy navštívené 26.05.2014]); ďalej tiež čl. 1 *Deklarácie o menšinách* (1992), op. cit.; VALENTINE, John R. Toward a definition of national minority. *The Denver journal of international law and policy*. 2004, roč. 32, č. 3, 445–473; GRAMMATIKAS, Vassilios. The definition of minorities in international law: a problem still looking for a solution. *Evue hellénique de droit international*. 1999, roč. 52, č. 2, 321–364; GULIYEVA, Gulara. Defining the indefinable: a definition of „minority“ in EU law. *European yearbook of minority issues*. 2010, č. 9, s. 189–222.

⁷⁰ Pozri napríklad ESPIELL Héctor Gros. *The Right to Self-Determination, Implementation of the United Nations Resolution*. UN Doc. E/CN.4/Sub.2/405/Rev.1, s. 9 odst. 56.

⁷¹ MURSWIEK, op. cit., s. 21.

⁷² BALAŠ, op. cit., s. 153.

tejto myšlienky však môžu byť rôznorodé a kým v rámci dekolonizačného procesu nikto nepochyboval o tom, že prípustnou možnosťou je i jednostranné odtrhnutie sa od materského štátu, mimo proces dekolonizácie sa táto otázka stala mimoriadne kontroverznou. Medzinárodné právo na ňu bohužiaľ neposkytuje jasnú odpoveď, respektive existujúca normativita poskytuje rôzne možnosti interpretácie, čo sa stalo príčinou a zároveň dôsledkom konfliktu medzi zásadou sebaurčenia a zásadou zachovávanía územnej celistvosti. Je tento konflikt riešiteľný? Právo na sebaurčenie je síce nosnou, ale nie *jedinou* nosnou zásadou medzinárodného práva. I preto nemá absolútny charakter. Z nášho pohľadu je tak oprávnené konštatovať, že nie je možné uplatňovať jednu či druhú zásadu výlučne, tj. tak, aby došlo k úplnému potlačeniu tej druhej. I suverenita štátu dnes nie je chápaná absolútne. Jej obsah a rozsah sú limitované ďalšími zásadami medzinárodného práva, ktoré (spolu)určujú možnosti a spôsoby pôsobenia štátu smerom dovnútra voči vlastnému obyvateľstvu a teritóriu, ako aj smerom navonok, voči ostatným členom medzinárodného spoločenstva. Je tak nutné vnímať zásadu sebaurčenia ako limit, ale nie ako negáciu suverenity a územnej celistvosti štátu. S ohľadom na ich relevanciu však nutne vyplýva, že právo na sebaurčenie v jeho externej podobe unilaterálnej secesie je možné realizovať v extrémnych prípadoch ako *ultimum remedium*, a to aj napriek nejasnostiam, ako sú definičné znaky takejto situácie. Zároveň ale jeho realizácia nesmie viesť k úplnej negácii práva na zachovanie územnej celistvosti, tj. nesmie dôjsť k ohrozeniu ďalšej existencie materského štátu. Riešenie rozporu medzi týmito dvoma zásadami tak nemá podobu subordinácie jednej z nich, ale podobu koordinačného vzťahu, pričom konkrétna podoba bude záležať na danostiach jednotlivých prípadov.

Tento príspevok vznikol v rámci Výskumného centra pro lidská práva Univerzity Karlovy v Praze (projekt č. 204006/2012).

JUDr. Martin Faix, PhD., MJI

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

RECENZE

Kubát Michal – Lebeda Tomáš a kol. O komparativní politologii a současné české politice. Praha: Karolinum, 2013, 162 s.

Je-li Právník „teoretickým časopisem pro otázky státu a práva“, dozajista to znamená, že se zabývá nejen formou a obsahem právní regulace, ale i jejím stěžejním subjektem, tedy státem. Nicméně od 19. století zahrnuje zkoumání státu ve stále větší míře i nestátní subjekty státní vůli ovlivňující (politické strany, zájmové skupiny), mechanismy, jimiž se to děje (volby, nátlakové akce, vliv veřejného mínění), měnlivé faktory ovlivňující vztahy mezi státními orgány atd. Klasická státověda tím pomalu vplouvala do širšího řečiště politické vědy, v němž setrvává jako specifická metodologická orientace přecházející do ústavní teorie a obecné části ústavního práva dodnes.

Recenzovaná publikace je poctou *prof. Miroslavu Novákovi*, jedné ze zakladatelských osobností polistopadové politologie. Jelikož do ní přispěli jeho přední (přímí) žáci a (vzdálenější) učedníci, kteří patří k výkvětu tuzemské politologie, jde o publikaci nejen kvalitní, ale také svým záběrem reprezentativní. Narážíme v ní na témata společná či alespoň blízká ústavnímu právu i teorii práva. A to je důvodem, proč se o ní krátce zmínit.

Stěžejním tématem knihy jsou politické režimy, respektive formy vlády, a to zvláště ve vztahu k postavení hlavy státu, jmenovitě prezidenta ČR. K této ose přiléhají konkrétnější i obecnější úvahy o politických stranách a o volebních systémech. Relativně samostatnými tématy jsou stav debaty o totalitarismu a stav výzkumu politické kultury.

T. Lebeda v *Malé politologické úvaze: nejen o smyslu politologických úvah* připomíná již rokem 1996 datované varování M. Nováka před neakceschopností vlád, jejichž základ spočíval ve volebním systému. Následující volby na tom nic nezměnily, neboť ani na mandáty silné koalice se neukázaly být stabilními a efektivními co do dosahování cílů vládnutí. Za absurdní považuje v této situaci zavedení přímé volby prezidenta republiky, která jaksí legitimizuje občas poněkud dysfunkční zasahování českých prezidentů do politiky. Upozorňuje také na snahu přímo voleného prezidenta oprošťovat se od limitů různého typu, zejména od pověstných ústavních zvyklostí, kauzu prezidentské Rusnokovy vlády atd.

Mimořádně závažného tématu (ne)důvěry se dotýkají *V. Hloušek* a *L. Kopeček* v kapitole *Krise české politiky: odejde zlo s politickými stranami?*. Důvěra je totiž klíčová pro funkčnost různých legitimizačních mýtů, na nichž spočívá každý politický systém, pro demokratický právní stát však jde o hodnotu zcela fundamentální. Autoři si všímají dílčího aspektu nedůvěry, jenž se dotýká politických stran. Upozorňují ovšem, že nechuť k nim není českým specifikem: pochybnosti o jejich zacílení na obecný zájem najdeme i jinde. Ubývá straníků, ve Velké Británii a Francii jich je dokonce relativně ještě méně než u nás, rozvolňují se vazby stran a voličů. Nová média umožňují se politicky projevit i bez zprostředkování politickými stranami. Česká zkušenost je však přece jen ojedinělá kombinací komunistické státostrany, meziválečné partokracie, étosu Občanského fóra, skandálů s financováním politických stran či opoziční smlouvy. Politické strany pozoruhodně propojují personální zapouzdřenost s decentralizací (krajší kmotři atd.), která podvazuje schopnost vedení je otevřít, modernizovat apod. Také díky tomu se nedaří českým premiérům posilovat své ústavní postavení kapacitou stranického vůdce, protože jejich vlastní strana je spíše zdrojem problémů, než síly. Střetávají se rovněž se silnými vetujícími hráči v podobě Ústavního soudu a prezidenta republiky.

J. Mlejnek uvozuje textem *Prezidenti a magie charismatického panství* trojici „prezidentských“ kapitol. Poukazuje na určitý prvek „iracionality“ v postavení hlav států v parlamentních režimech, v nichž se staly dědici monarchů. Přímá volba hlavy státu se v Evropě výrazněji projevila až v rámci postkomunistické transice („demokratizační duch doby“). U nás je mytologický ráz prezidentské role posílen vazbou na Pražský hrad.

M. Kubát v kapitole *Co je a co není poloprezidentský režim a proč je dobré to vědět nejen v souvislosti s českou politikou* polemizuje s rozbředlými definicemi semiprezidencialismu, jež buď přeceňují znak přímé volby, anebo vytvářejí znak z mocenské svévole prezidenta. Jeho vlastní definice se hodně přidrží francouzského prototypu, neboť kromě dvouhlavé exekutivy, v jejímž rámci je prezident vybaven pozitivními pravomocemi umožňujícími mu vládnout a může volně rozpouštět parlament, zahrnuje také celkovou převahu výkonné moci nad mocí zákonodárnou. Proto český politický režim nadále považuje za parlamentní, ovšem „značně nestabilní, nefunkční a deformovaný“.

Poslední z této trojice statí je *Mezi Berlínem a Paříží: kam kráčí politický režim České republiky? M. Brunclíka*. Věnuje se vzniku exekutivního dualismu, vypočítává jeho charakteristické znaky a upozorňuje na význam ústavní praxe. Komparativní postřehy aplikuje na Českou republiku zejména ve vztahu prezidenta republiky a vlády. Všímá si také konfliktního potenciálu, který s sebou u nás nese zavedení přímé volby prezidenta. Jde přitom o konflikty paralyzující, protože prezident nemá pozitivní pravomoci k realizaci svého politického programu. Česká republika se tak stále více vzdaluje ideálnímu pólu parlamentarismu.

S. Balík a *J. Holzer* si v kapitole *Debata o totalitarismu a moderní české politice* všimají vztahu mezi dvěma základními pojetími totalitarismu (odvěká dějinná linka versus moderními technologiemi umožněný jev) a domácími spory o Ústav pro studium totalitním režimů.

K. Kouba (*Politické důsledky volebních systémů: současný výzkum a počátky české intelektuální tradice v díle Karla Sladkovského*) se pustil do analýzy spisu *K. Sladkovského* z roku 1875. Ten byl chápán jako programový spis za zavedení poměrného volebního systému, formuloval však i celou řadu hypotéz, jimiž se zabývá také současná politologie (zvýšení volební účasti – nepropadnou hlasy pro stranu, zmírňování volební kampaně, tlak na demokratizaci stranických poměrů, multipartismus, zvýšení legitimacy demokracie zvýšením zahrnutím voličů atd.). Zdaleka ne všechny hypotézy se potvrdily, přesto by bylo možné *K. Sladkovského* postavit vedle prvních myslitelů volebních systémů typu *J. S. Milla*.

Velmi zajímavého a aktuálního tématu se dotkl *L. Cabada*: „*Strany mezery v České republice a ve střední Evropě: náčrt možností a limitů politologického výzkumu*“. Strany mezery (typicky zelení, ale i radikální pravice) totiž začaly vznikat v 60. letech minulého století v reakci na dominanci socioekonomických témat, volily si obvykle jedno profilující téma. Pro aktivisty těchto stran byla důležitější věrnost programu než usilování o funkce. Oslabení „programové čistoty“ bylo sankcionováno voličskou nepřízní, což se později rozvolnilo v závislosti na rozrůžňování těchto stran. T. č. se rozlišuje pět typů stran mezery, jež jsou však neostré, respektive vzájemně prostupné. Pro nás měly význam generační strany (svého času Důchodci za životní jistoty), dnes jde spíše o strany protestu, případně prvky mediálních stran (propojení s vlastníkem mediální skupiny) či stran-firem. Najdeme tu prostor pro popsání Věcí veřejných, ANO nebo pirátů; trochu sporné je v tomto kontextu zařazování KSČM.

Poslední kapitolu tvoří text *M. Skovajsy* *Politická kultura a kulturalistická sociální věda: příběh váhavého sblížování*, v němž je k nalezení řada podnětů pro přemýšlení o právu jako symbolickém systému. Analogii asi nemůžeme hledat mezi politickou a právní kulturou, jako spíše mezi politickou kulturou a právním vědomím. Jinou shodou je důraz na jazyk a kulturní ukotvení (politických) institucí a institutů. Sleduje se zde linka výzkumu politické kultury od 50. let 20. století (*T. Parsons, G. Almond, S. Verba*), kdy se zaváděla dotazníková

šetření, přes interpretativní vlnu (co znamená to, co jsme zjistili) po teorii racionální volby. Zajímavé je např. upozornění na vztah mezi politickým zřízením a smýšlením obyvatelstva nebo na přesun zájmu politické vědy od „chování“ k „jednání“ (aktivní subjektivita, tvorba a interpretace významů).

Neměl jsem ambici popsat vše, o čem autoři píší, natožpak to opatřovat kritickými komentáři. Šlo mi spíše o připomenutí, že politologie může nabídnout řadu kvalifikovaných vodítek pro přemýšlení právníků o společnosti, ústavním a politickém systému či kultuře. A to i ta česká.

Recenze vznikla v rámci řešení grantu GA ČR P408/12/1255 „Klíčové pojmy ústavní teorie v čase paradigmatických změn“.

doc. JUDr. Jan Kysela, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Kancelář Senátu

**Marmor Andrei. Social Conventions: From Language to Law.
Princeton: Princeton University Press, 2009, 186 s.**

Právníci jsou zvyklí, a to zpravidla už od dob svých studií, dívat se na svět právníckýma očima. Hledají-li hranice dovoleného, listují v zákonech a komentářích, přemýšlí-li o změně společnosti, navrhují novely zákonů nebo celé zákony. Právo představuje nepochybně významný nástroj regulace společnosti, zdaleka se ovšem nejedná o nástroj jediný. Nahlédneme-li pod povrch reality lidského chování, otevře se před námi bohatý svět celé řady norem, z nichž ty právní představují jen jednu jeho část, a to část ne nutně nejvýznamnější. Kniha Andreie Marmora s názvem *Social Conventions: From Language to Law* slibuje právě takový exkurz. Tím spíš, že se rozhodně nejedná o autora nezkušeného. Profesor Marmor, působící na americké *University of Southern California*, publikoval již řadu knih v oblasti teorie práva a právní filozofie, z nichž neznámější je zřejmě jeho *Interpretation and Legal Theory*.

Kniha věnovaná společenským konvencím je rozdělena do dvou hlavních částí. V části první, která zahrnuje úvod a první tři kapitoly, autor vysvětluje své pojetí společenských konvencí a jejich základní dělení. V druhé části, čítající následující čtyři kapitoly, aplikuje své pojetí na oblast jazyka (sémantiky a pragmatiky), morálky a nakonec i práva. Pro české právnícké publikum považují za pozoruhodnou zejména úvodní část, ve které Marmor definuje společenské konvence, a poté jejich aplikaci na oblast práva. Zbýlé kapitoly knihy, ve kterých autor podrobně rozebírá detailnější dělení společenských konvencí a fungování konvencí v jazyce, upoutají pozornost zejména filosofů jazyka. Právě široké rozkročení knihy mezi několik společenskovědních oborů představuje významnou charakteristiku Marmorovy knihy, což v závislosti na úhlu pohledu a očekávání čtenářů představuje zásadní výhodu či nedostatek daného díla. Autor sice dokáže sledovat téma společenských konvencí ve světě jazyka, umění, deskových her, etikety, morálky a práva, čímž demonstruje jeho univerzálnost, současně mu ve výsledku na kapitolu věnovanou právu zbyde (pro čtenáře z řad právníků lehce neuspokojivých) dvacet stran textu.

A. Marmor začíná svoji knihu připomenutím, že náš život je společenských konvencí plný: je na nich založen jazyk, kterým mluvíme, stanovují hranice slušného chování, umění i módy a v minulosti určovaly také například to, na jaké straně silnice máme jezdit. Představují pravidla, která řídí naše chování, a na rozdíl od právních pravidel jsou závislá na tom, že je lidé

opravdu dodržují (jsou *compliance-dependent*). Zatímco právní pravidlo zůstane (jakkoli pohříchu formálně) účinné a vymahatelné i přesto, že ho většina společnosti nebude dodržovat (viz např. některá ustanovení autorského práva), společenské konvence lidé buď dodržují, nebo vyjdou z užívání a zaniknou. Bez významu přitom není ani počet lidí, kteří se příslušnou konvencí řídí. Pokud jich bude příliš málo, konvence se snadno vytratí a bude nahrazena dohodou (*agreement*). Konvence přitom, na rozdíl od dohod mezi konkrétními lidmi, vznikají právě v situaci, kdy se větší komunita pro značný počet svých členů nemůže na něčem explicitně dohodnout. Konvencemi se přitom můžeme řídit, aniž bychom si to bezprostředně uvědomovali, pokud však na původ pravidel ovládajících naše chování zaměříme pozornost, měli bychom být schopní odhalit jeho konvenční původ.

Pozoruhodnou charakteristiku, kterou Marmor společenským konvencím připisuje, představuje jejich arbitrárnost (*arbitrariness*). Její podstata spočívá v tom, že jsme se mohli v dané situaci (např. při hledání způsobu, jak se zdravít) začít chovat jinak (např. místo v Česku tradičního podání ruky políbit druhého na tvář, jak je běžné ve Francii), aniž by se nějak zásadně změnil smysl celé události (kterým je pozdravení). Podmínka arbitrárnosti proto požaduje, abychom vždy dokázali najít alternativní pravidlo, které jsme mohli přijmout a dosáhnout zhruba stejného cíle. Marmor se – zřejmě ve snaze o přesnost – ve své knize často uchyluje k vysvětlování pomocí poměrně komplikovaných „matematických“ záznamů svých tezí, argumentů či definic. Jako jistou ukázkou jeho stylu i doplnění výše uvedené charakteristiky společenských konvencí uvedeme proto stěžejní Marmorovu definici konvencí, ke které se ve své knize mnohokrát vrací.

„Pravidlo, *R*, je konvenční jedině tehdy, když jsou splněny všechny následující podmínky:

1. Existuje skupina lidí, populace, *P*, kteří se normálně řídí *R* za okolností *O*.
2. Existuje důvod, nebo kombinace důvodů, říkáme jim *A*, kvůli kterým se členové *P* řídí *R* za okolností *O*.
3. Existuje přinejmenším jedno další potenciální pravidlo, *S*, kterým kdyby se původně členové *P* začali řídit za okolností *O*, pak by *A* byl dostatečný důvod pro členy *P* k tomu následovat *S* namísto *R* za okolností *O*, a alespoň částečně proto, že *S* je pravidlo obvykle následované namísto *R*. Pravidla *R* a *S* jsou taková, že je nemožné (nebo nemá smysl) se řídit oběma současně za okolností *O*.“

Arbitrárnost přitom neznamená indiferenci (*indifference*). Jednotliví členové komunity zpravidla mají svoji vlastní preferenci (např. stran toho, jak se zdravít s ostatními), v důsledku určitého důvodu se ovšem rozhodli volit raději jeden způsob zdravení než druhý, a budou to dělat tak dlouho, dokud je něco nepřesvědčí své chování změnit. Arbitrárnost konvencí je také podle Marmora důvodem, proč nejsou základní morální pravidla (*basic moral norms*) konvencemi, protože k nim neexistuje alternativa ve výše uvedeném smyslu (k zákazu mučení či nevěry, nebo k požadavku starat se o staré neexistuje morálně přijatelná alternativa). To ovšem nevylučuje, aby konkrétní náležitosti dané morální normy (např. morální povinnosti dávat na charitu) neurčovaly konvence (např. určením toho komu, kolik a jak často přispět).

Marmorův přínos je třeba spatřovat v tom, že odmítá tradiční představu, podle které větší konvencí vzniká jako řešení problémů vzájemné koordinace více lidí.¹ Vedle těchto koordinativních konvencí (*coordinative conventions*) rozeznává konvence konstitutivní (*constitutive*

¹ Toto pojetí vychází zejména od Davida Lewise a jeho následovníků. LEWIS, D. *Convention*. Cambridge: Harvard University Press, 1969.

conventions), které neregulují již existující činnosti (např. pohyb po silnici), ale nové činnosti zakládají a stanovují jejich pravidla (např. hry typu šachů či fotbalu, etiketu, poezii, hudbu). Šachy, abychom použili autorův nejoblíbenější příklad konvenční aktivity, zjevně nevznikly proto, že jejich hráči opakovaně naráželi na nějaký problém, který potřebovali vyřešit (a pokud, tak snad jen na nudu, kterou chtěli zahnat nějakou intelektuálně náročnou stolní hrou; což je ovšem problém nakolik obecný, že bychom jeho započtením učinili koordinativní konvenci z téměř všech lidských činností). Především ovšem po pravé straně vozovky jezdíme proto, že potřebujeme koordinovat své chování s ostatními, abychom se vyhnuli zbytečným nehodám, šachy však z tohoto důvodu opravdu nehrajeme. Samotnému odlišení se autor věnuje poměrně podrobně, příliš se ovšem nesnaží vysvětlit, k čemu nám toto rozlišování v praxi slouží. Právě přílišná teoretičnost celé knihy představuje jednu z jejích hlavních nedostatků. Autorovy úvahy o konvencích zůstávají místy v příliš abstraktní rovině a postrádají zakotvení v konkrétních příkladech, které by čtenáři dovolily autorovy myšlenky přesněji sledovat. Abychom ale byli spravedliví: není pravda, že by Marmor s žádnými příklady nepracoval, zejména ty šachové má v mimořádné oblibě, přesto se jich v knize celkově spíše nedostává.

Lidské chování upravují normy právní i společenské konvence. Oba normativní systémy se potkávají v okamžiku, kdy jsou konvence kodifikovány a stávají se právní normou. Marmor rozlišuje kodifikaci legislativní a encyklopedickou. Zatímco první autoritativně stanoví pravidlo a změní konvenci v institucionalizovanou praxi (*institutional practice*), přičemž zavádí formální sankce a mechanismus pro změnu pravidel (Hartova sekundární pravidla), encyklopedická kodifikace pouze stanoví, co pravidly už je, aniž by je do budoucna měnila a zbavovala tím statutu konvencí (příkladem jsou například slovníky, které autoritativně neurčují význam slov, ale pouze vysvětlují, jak jsou používána). Podle Marmora tedy konvence pouze legislativní kodifikací přestane být konvencí. Není ovšem jasné, co vše tuto institucionalizovanou praxi zakládá. Nepochybně to budou legislativní akty parlamentu, ale budou mezi ně patřit akty sportovních asociací nebo nepsaná pravidla nejrůznějších sekt? Hraje se v současnosti fotbal podle konvenčních, nebo právních pravidel?²

V kapitole bezprostředně věnované právu potom Marmor otevírá otázku konvencionality Hartova pravidla uznání (*rule of recognition*). H. L. A. Hart ve svém *Pojmu práva* (*The Concept of Law*) vymezuje pravidlo uznání jako základní normu všech právních systémů, která se odvíjí od praxe soudců a dalších veřejných činitelů a která určuje, co je ve společnosti právem, respektive co jsou prameny práva.³ Podle Marmora je pravidlo uznání konvenční pravidlo zakládající se na konsenzu soudců a dalších významných veřejných činitelů, neboť i celé právo má společenské základy. Pravidlo uznání podle Marmora umožňuje vzájemnou koordinaci, ale nedává smysl tvrdit, že hlavní důvod pro to, že máme pravidlo uznání, je koordinace: nejprve potřebujeme právo na to, aby určilo, kdo jsou soudci a další aktéři systému, a teprve pak mohou mít soudci problémy ve vzájemné koordinaci. Hlavní role pravidla uznání je podle něj proto ustavit příslušné instituce, čímž se realizuje konstitutivní, nikoli koordináční funkce práva, protože ta dojde uplatnění až později.

Posledním důležitým bodem, který Marmor potřeboval dokázat proto, aby mohl pravidlo uznání považovat za jednu z konvencí, je jejich arbitrárnost. Ve prospěch jeho arbitrárnosti svědčí, že různé společnosti mají různá pravidla uznání (tj. jiné zdroje práva) a že ta jsou závislá na tom, že se jimi zejména soudci a další významní právní hráči řídí. Je-li ovšem pravidlo

² Marmor rozlišuje mezi profesionály, kteří se řídí oficiálními pravidly, a amatéry, kteří si hrají „po svém“ bez ohledu na to, zda fotbalová pravidla byla oficiálně kodifikována či nikoli. Když ovšem mluví o herních pravidlech, zpravidla nepřiblížuje, která má na mysli.

³ HART, H. L. A. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2010.

uznání arbitrární a má tudíž umožňovat alternativu, jak může soudce zavazovat? Marmora na to odpovídá rozlišením právního a morálního závazku řídit se pravidlem uznání. Pravidlo uznání zakládá hru a stanovuje základní pravidla hry, motivace hru hrát (tj. řídit se pravidly) musí ovšem přijít zvenčí a má svůj původ v morálních, případně politických důvodech. Dokud má soudce (zákonný i fotbalový) důvod hrát svoji hru, má důvod hrát podle daných pravidel a ta určují i jeho povinnosti ve hře. Důvod chovat se v souladu s pravidly ovšem není odvozen od samotných pravidel, která si proto podle Marmora mohou zachovat svůj charakter konvence.

Marmora zajímají zejména obecné charakteristiky konvencí, bohužel se nesnaží sledovat vývoj jednotlivých konvencí či jejich původ, což by mohlo být značně poučné. I když má dar psát stručně, své argumenty dobře strukturovat a čtenáře svým textem dobře provést, předeštit před ním fascinující svět společenských konvencí se mu dle mého názoru nepodařilo. Na to se kniha příliš zaměřuje na technické zkoumání náležitostí konvencí a jejich teoretické vymezení. Abstraktněji orientovaní čtenáři si ovšem zajisté přijdou na své.

Tato recenze vznikla v rámci projektu GA ČR P408/12/1255 „Klíčové pojmy ústavní teorie v čase paradigmatických změn“.

JUDr. Mgr. Michal Urban, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Kleňová Veronika. Substitutio vulgaris a sloboda vôle v práve rímskom. Všeobecné náhradníctvo v prameňoch rímskeho práva s dôrazom na justiniánske Digesta. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 206 s.

Hodnota slobody v práve je nedielnou súčasťou právnofilozofických úvah iste od dávneho a bájneho staroveku a ak sa vymedzíme na náš európsky právny okruh, nesmie ujsť našej pozornosti antický svet rímskeho práva. V rozsiahlom korpuse zachovanej rímskej jurisprudencie a osobitne v diele *Digest* možno identifikovať ukotvenie liberalistických tendencií v práve, aj keď v personálnej reštrikcii výhradne na slobodných rímskych občanov v kontexte rímskej otrokárskej spoločnosti a statusovej deferenciácie rôznych spoločenských skupín a tried. Ak teda sústavne prihliadame akademicky aj prakticky v súčasnom súkromnom a osobitne v občianskom práve na odborne aj laicky prijímané trvalé dedičstvo rímskej jurisprudencie, ozrejmuje si a vykladáme súčasné problémy súkromného práva cez historickú dimenziu extrapolovaných rímskoprávných maxím a ich vecne konzistentných a ligvisticky aj právnicko scizelovaných komentárov, výsledkov a téz. Rímskoprávne zadefinovaná sloboda je v centre autorkinej akademickej a vedeckej pozornosti v zmysle „*libertas*“, oslobodzujúcej od kogentných právnych noriem a vytvárajúcej čo najširší priestor ľudskej vôle, tak ako ju rímski právnici vo svojich úvahách pertraktovali, príkladne v nasledujúcich hodnotových reguliach: „*libertas est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur*“, prípadne „*libertas omnibus rebus favorabilior est*“. Je však pravdou, že jej existencia v rímskoprávnom svete a rovnako aj u jeho európskych dedičov bola skutočne vecou neoceniteľnou a nenahraditeľnou, pričom právo ju ako hodnotu ľudského statusu nie vždy dokázalo akceptovať, brániť alebo vyzdvihnúť, predsa však jej potieranie a taktiež obhajoba bola vecou verejnou, nie súkromnou, pretože jej obsahom je zásadne interpersonálna korelácia minimálne medzi dvomi subjektami práva, ergo medzi dvomi ľudskými jedincami sa vie prejavovať a realizovať.

Dielo sa venuje však zúženej téme dedičského práva, bližšie len testamentárneho práva a konkrétne u nás v slovenskej právnickej obci už neznámeho právneho inštitútu všeobecnej dedičskej substitúcie (*substitutio vulgaris*) alebo dedičského všeobecného náhradníctva, ktorý sa *ex lege* nerealizuje v slovenskom práve už od prijatia Občianskeho zákonníka, zákona č. 40/1964 Zb., i keď ho pripustila súdna prax v rozsahu extenzívneho výkladu § 478 o. z. a tam uvedených podmienok závetu, pod ktorými sa v súdnej praxi rozumejú a rozumeli príkazy a zákazy nakladania dedičstva dedičom na základe vôle poručiteľa, ale nie ustanovenia náhradného dediča, ktorého súdna prax v zmysle uvedenej správnej extenzívnej interpretácie nanovo pripúšťala bez síce zákonného podkladu už v 60. rokoch minulého storočia. Význam uvedenej témy pri súčasných diskusiách o povahe a obsahu rekodifikovaného Občianskeho zákonníka a jeho súčasti dedičského práva sa prinajmenšom zhodnocuje a obohacuje pri čítaní tohto diela, ktoré sa určite môže samotnou témou, i invenčným a v našom slovenskom vedeckom priestore nevidane intelektuálne podnetným prístupom nominovať za podnetnú prácu slovenskej romanistiky a inšpiratívny zdroj poznania pre našu právnickú obec.

Autorka predloženej vedeckej monografie sa radí síce medzi mladých romanistov, no jej vedecká prvotina na tému všeobecnej substitúcie, ktorá bola svojho času predložená na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave ako dizertačná práca, sa dočkala v predloženej publikácii vecne zdokonalenej a prepracovanej, printovej podoby. Na úvod je vhodné kvalifikovať základné právne otázky, ktorým sa autorka venovala: rozsah a miera slobody testovať pre prípad smrti formou všeobecnej substitúcie a ochrana vôle poručiteľa (testátora) pri určení základnej materiálnej podmienky platného a účinného závetu (a tiež podľa jeho vzoru aj všetkých úkonov *mortis causa*) – *institutio haeredis*. Prvá otázka sa dotýka takpovediac základnej materiálnej stránky dedičského práva testovacej slobody a druhá je otázkou interpretácie vôle zomrelého. Autorka preto dôsledne a už s povestnou vedeckou akribiou, s ktorou písala uvedenú dizertačnú prácu a obdobne recenzovanú monografiu, rozvinula vedecký plán analyzovať uvedené otázky terminologické, filozofickoprávne, vecnoprávne a teoretické, pri potýkaní sa aj s praktickými rébusmi, ktoré si kládli v súvisi so všeobecnou substitúciou rímski a ešte raz opakujem, aj po nich kladú dnešní európski právnici.

Predmetnú monografiu rozčlenila na päť kapitol spolu s úvodom a záverom. Úvodne sa venovala vôli poručiteľa a jeho testovacej slobode, genéze rímskeho testamentu, obmedzeniu slobody vôle poručiteľa. Vôľa poručiteľa v zhode s realizáciou slobody v pododvetví dedičského, respektíve testamentárneho/testátneho dedenia je primárnym vedeckým cieľom, jej rozsah, povaha, kvalifikácia a účinky (pozitívne aj negatívne) sú predmetom autorkinho výskumu a interpretácií.

Prvú kapitolu nazvala *Substitutiones et substitutio vulgaris* a pomenovala všeobecnú rímskoprávnu teóriu o náhradníctve situujúcu jeho vznik do etapy vývoja od testamentu odkazového k dedičskému. Pri substitúcii išlo o určenie náhradného dediča (substitúta) po splnení odkladacej substitučnej podmienky (*conditio substitutionis*), ak by sa ustanovený dedič (inštitút) nestal z najrôznejších príčin dedičom alebo by dedičstvo odmietol. Právna podstata rímskej substitúcie stavia na nasledujúcich znakoch: 1. určenému okruhu náhradných dedičov ako dedičov v druhom a ďalšom stupni prináležala univerzálna sukcesia v zmysle všeobecnej *institutio haeredis* a dedičovej univerzálnej sukcesie; 2. musela sa splniť podmienka náhradníctva (*conditio substitutionis*), inak nastupoval určený dedič prvého stupňa – inštitút; 3. náhradný dedič musel byť spôsobilý dediť (*testamenti factio passiva*), v momente splnenia substitučnej podmienky byť nažive a v prípade cudzích dedičov musel dedičstvo aj prijať; 4. rímske právo uznalo pluralitu a variabilitu pri povolávaní substitútov, keďže poručiteľ mohol povolať viacerých substitútov jednému inštitútovi alebo jedného substitúta viacerým

inštitútom, prípadne mohol určiť vzájomné dedenie (*substitutio reciproca*), ba dokonca rímska jurisprudencia priznala cestou extenzívnej interpretácie aj zmlčanú substitúciu (*substitutio tacita*).

Pozitivistický prístup dnes musí predovšetkým akceptovať myšlienku, že uvedený inštitút všeobecnej substitúcie bol v Ríme celkom bežne prijímaným inštitútom rímskeho dedičského testamentu, a do ďalších foriem: pupilárnej, kvázipupilárnej a fideikomisárnej substitúcie sa rozvinul až po konsolidovaní všeobecnej substitúcie ako základnom dedičskoprávnom inštitúte. Obdoby všeobecnej substitúcie však nachádzame aj pri veľmi obvyklých odkazoch a tiež pri darovaniach *mortis causa*. V slovách autorky o bazálnom postavení (s. 38) všeobecnej substitúcie v systéme rímskoprávných substitúcií a jej veľkej oblube v rímskej testamentárnej praxi potom identifikujeme stredové a kľúčové postavenie ustanovenia náhradného dediča, ktorým realizujeme tiež jeden z elementárnych materiálnych znakov dedičského testamentu – ustanovenia dediča (*institutio haeredis*) v druhom stupni. Podľa V. Kleňovej zároveň substitúcia predstavovala „jeden z účinných prostriedkov zabezpečenia účinnosti závetu, čím rozširovala hranice testamentárnej slobody nielen v oblasti univerzálnej sukcesie, ale aj pri iných dispozíciách *mortis causa*, akými boli *legáty*“ (s. 184).

Druhú kapitolu nazvala *Substitutio vulgaris et institutio haeredis*, pričom iste správne zdôraznila vzťah alternatívnosti oboch ustanovení dediča – inštitúcie a substitúcie. *Caput et fundamentum testamenti* sa substitúcia stávala v okamihu zmarenia dedičskej inštitúcie, keď na miesto inštitúta ako dediča prvého stupňa nastupoval substitút ako dedič druhého stupňa.

V tretej kapitole s názvom Delácia dedičstva *ex substitutione* sa dotkla viacerých, aj súčasných inštitútov: exheredácie, dedičskej nespôsobilosti alebo dôležitej otázky zachovania platnosti závetu alebo účinnosti závetu, ktorý sa substitúciou jednoznačne mal zachovať tým, že nastúpila delácia *ex substitutione*. Rozvinula v nej typické modelové situácie, keď napr. inštitút zomrel po zriadení závetu a pred smrťou alebo po smrti poručiteľa. Otvorila v danom prípade aj v súčasnosti podnetný problém realizácie práva reprezentácie, podľa ktorého právne postavenie dediča – inštitúta nadobúdajú jeho dedičia.

V predposlednej kapitole tematizovala autorka jednotlivé formy všeobecnej substitúcie z ohľadom na subjekty inštitúcie a substitúcie. V tomto kontexte sa potom substitútom mohla stať iná, tretia osoba, samotný inštitút alebo sa substitútom stal spoludedič cestou vzájomnej (recipročnej) substitúcie. V tejto kapitole však vyzdvihla prípad totožnej osoby substitúta s inštitútom pri nevyhnutnej podmienke zmeny kauzy pri oboch inštitúciách. Rozvinula aj veľmi častú formu substitúcie – vzájomnú substitúciu spoludedičov (*reciproca substitutio*), pri ktorej sú si viacerí inštitúti zároveň navzájom substituovaní takým spôsobom, že keď jeden z nich odpadne, ostatní nastúpia na jeho miesto (s. 142). V tejto téme je dôležité sa však vyjadriť aj k právu akrescencie (prírastku) spoludediča a jeho vzťahu k vzájomnej substitúcii a autorka na to reagovala v samostatnej stati, definujúc ich spoločné a rozdielne znaky.

Záverečnú piatu kapitolu venovala špeciálnemu prípadu *substitutio tacita*, zmlčanej alebo skrytej substitúcii, ktorá nebola v závete výslovne pri inštitúcii dediča určená, ale ktorá bola interpretačne prijímaná a interpretačným východiskom sa stala vôľa zriadovateľa závetu, ktorý chcel, aby sa jeho závet interpretoval v súlade so substitúciou alebo by to podmienene bol býval chcel zväziac všetky neskôr nastalé okolnosti (s. 165). Tak ako je v histórii práva príznačné, že takmer každý problém sa často rieši prvotne na základe precedentného rozhodnutia v konkrétnej praxi, aj uvedený komplikovaný právny problém interpretácie v prospech zmlčanej substitúcie rímska jurisprudencia začala definovať na základe vlastnej kauzistickej testamentárnej praxe a postupne si dovoľila ustáliť právnu domnienku, že v spornom prípade sa má za to, že závet obsahol zmlčanú substitúciu.

Súhrnom možno zdôrazniť nasledovné zhodnotenia: autorka sledovala celý historický vývoj daného inštitútu, osobitne na pozadí vnímania slobody vôle poručiteľa, reflektovala rozdiely a zhody v právnom postavení inštitúta a substitúta, výšku a právnu kvalitu podielov, lehoty a podmienky (alebo bez podmienok) určené pre prijatie dedičstva, subjekty substitúcie aj vzájomnú substitúciu dvoch a viacerých inštitútov s právom akrescencie uvolneného podielu alebo podielov pre určených substitútov. V úvode sama priznala, že jej cieľom je komplexné poňatie celého inštitútu všeobecného náhradníctva, pomenovať jeho základné znaky a ozrejmiť si jeho vzťah k ostatným testamentárnym dispozíciám a tiež pravidlám a zásadám rímskeho dedičského práva, najmä zásady univerzálnej sukcesie (s. 14) .

Každý vedec sa najprv vysporiadaava zásadne zo staršími názormi svojich predchodcov, formuluje tým nielen vlastný názor na nich, ale vyslovuje aj nové hypotézy a problémy. Túto fázu vedeckého bádania autorka výborne zvládla, konfrontovala sa preto s celou relevantnou vedeckou romanistickou obcou, aj s názormi klasických a poklasických rímskych právnikov. Konštruovala výklad v modelových situáciách a oživila myšlienkové postupy rímskej jurisprudencie v celom historickom výklade. Neustále si kládla otázky a vzorovým spôsobom polemizovala, argumentovala a syntetizovala a čo treba ešte raz zdôrazniť, jej snahou je bez uhýbania vysloviť pokiaľ možno jednoznačný záver na danú otázku, pričom hľadá *favor testamenti*. Vedecká poctivosť na pohľadanie !

Na margo jej štýlu možno tvrdiť opätovne ďalší pozitívne vnímaný fakt: ide o hutný, avšak košatý právnický text, čo záver práce výborne demonštruje a potvrdzuje (s. 184–188). Štylizovala prísne logicky, čím kreovala originárne, staronové právnické myslenie, vlastné staršej právnej vede z čias pred rokom 1950. Relevantnosť tohto tvrdenia podčiarkuje autorkina erudícia v jazyku latinskom, v ktorom často citovala príslušné rímskoprávne maximy a citáty nielen z Digest, a hoci často ich aj prekladala, v mnohých prípadoch tak vôbec nečinila a tak kládla zvýšené nároky na čitateľa. Zdôrazňujem však, že v jej prípade nejde o snobskú intelektuálnu manieru a pózu alebo o štandardnú štylizáciu starej dobrej romanistiky, ktorá sa však na druhej strane pre bežného právnicka už stáva nezrozumiteľná.

Súhrnom možno po preštudovaní a zhodne s autorkiným poznaním potvrdiť obsažnosť a pomerne komplikovaný systém rímskej všeobecnej substitúcie. Príkladne v uvedenom rozsahu nám v novovekej, pôvodnej právnej vede Uhorska tento inštitút nebol vonkoncom ani definovaný, ani inak teoreticky ozrejmený, ale naopak, uhorská veda sa uspokojila *de facto* so západoeurópskou teóriou o všeobecnej substitúcii a navyše už jasne romanizovanou (Kelemen sa o nej vôbec nezmieňuje, Huszty ju diele *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in ius hungaricum* rozvíja na dvoch stranách, s. 170–171 v zmysle triviálnej, základnej formy vulgárnej substitúcie inou osobou alebo viacerými osobami). Z toho vyplynul zreteľný poznatok, že rímskoprávny podklad substitúcií sa stal alfou a omegou ich recepcie v európskom a tiež v uhorskom práve. Uhorský výklad z 18. storočia dosiahol totožnú rímskoprávnu úpravu, ktorá sa ale formálne a normatívne ukotvila v uhorskom obyčajovom práve a v priznanej slobode disponovania (pozri Trip. I/čl. 57) a nie v zákone. Preto možno tiež tvrdiť, že európska tradícia v procese romanizácie práva zachovala tento inštitút dedičskej substitúcie a jej poddruhov v zmysle rímskoprávnej inšpirácie až do súčasnosti. V slovenskom práve prvej polovice 20 storočia, ktoré stálo na recepcii uhorského súkromného práva stojacom v otázke substitúcií pod vplyvom rímskeho práva, sa vulgárna substitúcia zachovala nielen do prijatia prvého Občianskeho zákonníka z roku 1950, ale aj v jeho zákonom rámci až do jeho zákonnej negácie v Občianskom zákonníku z roku 1964. Historická kontinuita uvedeného inštitútu v uhorskom, respektive slovenskom dedičskom práve z historickoprávneho uhľa pohľadu valorizuje a aktualizuje autorkinu rímskoprávnu exegézu aj v kontexte minulého a prípadne aj budúceho slovenského právneho poriadku, do ktorého by sa daný

inštitút mal jednoznačne vrátiť v zákonnej podobe. O jeho charaktere a zaradení a tiež obsahu je preto možno veľmi plnohodnotne diskutovať a nanovo ho sformulovať priamo na príklade historického odkazu všeobecnej substitúcie. Dostatočná miera abstrakcie a historická nezaťaženosť a nenahraditeľnosť daného inštitútu i logicky odôvodnený právny základ v rímskom práve, najmä jeho vecne konzistentný a nadčasový obsah a tiež jeho zákonná absencia po roku 1964 v slovenskom právnom poriadku predstavuje vynikajúci zdroj budúcej legislatívy a tiež historickoprávnej analýzy. Tú historickoprávnu na podklade prameňov rímskeho práva aj európskej romanistiky si dovoľím tvrdiť už V. Kleňová v našom stredoeurópskom priestore vykonala a treba povedať, že tak učinila veľmi originálnym, neopozeraným (a ak tak len od renomovaných európskych romanistických autorov) a hlavne vedecky čestným a skromným spôsobom a formou. Inklinácia formulovať konkrétne vedecké ciele a problémy späté s európskou a tiež preto aj so slovenskou civilistikou sú v jej prípade viac než zrejmé a povzbudeniahodné. V jej prípade nejde o dejiny rímskeho práva ale o koncentrovanie sa na civilistické problémy súčasnosti prostredníctvom podrobného analytického rozboru právnych prameňov minulosti. To že touto pramennou platformou sú staré pramene rímskeho práva, potvrdzuje len historicky neprekonaný valor rímskeho práva v súčasnej Európe.

Záverom danú monografiu, ktorá vyšla mimochodom v etablovanom českom právnickom vydavateľstve a nie na Slovensku, môžem odporúčať nielen právnym historikom a romanistom, ale osobitne ju dávam do pozornosti civilistom v Slovenskej, ale aj v Českej republike; inšpirácií v nej nájdú už na prvé zoznámenie bezpochyby viacero. Taktiež silne verím, že predovšetkým v dnešných romanistických kruhoch, doma aj v zahraničí, prezentovaná monografia aj jej ďalšie práce nájdú primeranú odozvu.

doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Sekce práva duševního vlastnictví, Konference Olomoucké právnícké dny 2014

Právníká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci uspořádala ve dnech 15.–16. května 2014 osmý ročník mezinárodní vědecké konference *Olomoucké právnícké dny* na téma *Aktuální otázky českého práva*. Konference Olomoucké právnícké dny je již tradičně jedna z nejvýznamnějších událostí nejen na poli olomoucké právnícké fakulty. Po dopoledním čtvrtéčním zahájení, kterého se letos ujali prof. JUDr. *Helena Válková*, CSc., prof. JUDr. *Pavol Kubíček*, CSc. a prof. JUDr. *Vladimír Sládeček*, DrSc., následovalo jednání v sekcích. Jednou z nich byla sekce práva duševního vlastnictví, kterou moderovali prof. JUDr. *Ivo Telec*, CSc., Mgr. *Michal Černý*, Ph.D. a JUDr. *Petr Prchal*.

Dvoudenní nabitý program této sekce, o kterou je mezi účastníky konference každým rokem větší zájem a na které se sešli zejména čeští a slovenští odborníci zabývající se právem duševního vlastnictví, započalo úvodní slovo a přivítání od pana prof. JUDr. *Iva Telce*, CSc., které následoval úvodní příspěvek paní profesorky *Susan Farran*, LL.M., Ph.D. z *University of Northumbria*, o výzvách spojených s utvářením rámce práva duševního vlastnictví v nejméně rozvinutých zemích s akcentem na oblast Tichomoří. Paní profesorka upozornila zejména na tendenci větších zemí diktovat právní úpravu duševního vlastnictví, kterou považuje za rizikovou. Vysvětlila, že důvodem je hospodářská závislost nejméně rozvinutých zemí na zemích rozvinutých, která je navíc umocněna pluralitou právních systémů, existencí zvykového práva a dalšími faktory specifickými právě pro tyto země. Rovněž účastníky seznámila s případem neoprávněného užití vzorů tetování domorodého kmene z Tichomoří pro modely sportovního oblečení společnosti NIKE, Inc. Předmětné vzory tetování přitom byly soukromým, nikoli veřejným statkem, který by mohl být podobným způsobem užíván a sdílen. Vzory se týkaly kulturní identity, tajemství domorodého kmene, které mohli užívat pouze muži. Oblečení, které tyto vzory přejala, bylo určeno ženám. Paní profesorka se poté zabývala problematikou prosazování práv duševního vlastnictví.

Dalšímu tématu se po diskuzi věnovala JUDr. *Radka MacGregor Pelikánová*, LL.M., MBA, Ph.D. z Metropolitní univerzity v Praze v příspěvku s názvem *Význam doménových jmen pro podnikání v EU*, která účastníky seznámila se světovými statistikami o cenách doménových jmen, nejdražšími doménami či významem nového občanského zákoníku pro dispozice s doménovými jmény. Již v průběhu příspěvku se otevřela diskuze o převoditelnosti doménového jména dle starého a nového občanského zákoníku a o existenci či neexistenci věcných práv k doménovým jménům. Výsledkem této diskuze je všeobecně účastníky přijímaný závěr, že doménové jméno je věc v právním smyslu, kterou lze držet a převádět. Nelze však hovořit o vlastnictví doménového jména, podobně jako je tomu např. u vlastnictví ochranné známky, neboť tato ochrana není zákonem doménovým jménům dána, což však nikterak nebrání právní ochraně, která je poskytována např. i nechráněným označením podobně jako i doménovým jménům. JUDr. *Pavel Tůma*, LL.M., Ph.D. v diskuzi vystihnul, že zatímco podle starého zákoníku existovala věcná práva bez věcí v právním smyslu, dle nového zákoníku naopak existují věci v právním smyslu, avšak neexistují k nim žádná věcná práva. Dále upozornil na nesprávnou formulaci § 979 občanského zákoníku.

Na vystoupení navázala svým příspěvkem s názvem *Výbraná judikatura SDEU k otázkám zpřístupňování chráněného obsahu na Internetu* JUDr. *Zuzana Císařová* z Ústavu autorského práva, práv průmyslových a práva soutěžního Právnícké fakulty Univerzity Karlovy v Praze,

kteřá poznamenala, že je nutné důsledně rozlišovat mezi jednotlivými subjekty, kterých se odpovědnost na internetu týká, neboť tato odpovědnost se liší. Seznámila účastníky s relevantní právní úpravou, jakož i recentní judikaturou SDEU. Následovala diskuze, jejímž závěrem je, že některá jednání subjektu v prostředí internetu by bylo vhodné začít posuzovat jako formu účasti na soukromoprávním deliktu např. tehdy, když je subjekt nápomocen delikt-nímu jednání, nabádá k jeho spáchání apod.

Vzhledem k tomu, že si sekce práva duševního vlastnictví neurčila užší téma a držela se tak rámcově daného tématu pro celou konferenci, byl dán prostor i pro velmi úzce zaměřené příspěvky. Za jeden z nich lze pokládat příspěvek s názvem *Připravovaná reforma známko-vého práva v Evropské unii*, který si připravil JUDr. Radim Charvát, Ph.D., LL.M., LL.M. Ten účastníky detailně seznámil s připravovanou reformou, která se týká i změny terminologie, kdy by nadále měl být užíván termín „ochranná známka EU“ namísto stávajícího termínu „ochranné známky Společenství“ či přejmenování Úřadu pro harmonizaci na vnitřním trhu (OHIM) na Agenturu pro duševní vlastnictví.

Následovala krátká přestávka na občerstvení, po které se dalšímu tématu věnoval Mgr. Rudolf Leška, LL.M., předseda spolku ALAI a advokát, který přednesl příspěvek s názvem *Rozmnoženina pro osobní potřebu*. Věnoval pozornost nejen historickému vývoji tohoto institutu v autorském zákoně, ale i pohledům současným, které se významně liší. Sdělil, že tato problematika není tak stará, jak by se mohlo na první pohled zdát, neboť vznikla až v souvislosti s rozvojem digitálního prostředí. V digitálním světě totiž vzniká řada otázek, zejména, zda osobní kopie je užítím ve smyslu autorského práva, zda spadá do autorského práva, zda užití pro osobní potřebu je výjimka nebo subjektivní právo rovné právu autorskému, jak se tento názor v poslední době projevuje v sousedním Německu. Velmi přínosné bylo rovněž srovnání s doktrínou spravedlivého užití dle práva USA. V následující diskusi se účastníci přikláněli k názoru, že zhotovení rozmnoženiny pro osobní potřebu je nejlépe a nejrozumněji chápat jako oprávněný zájem uživatele, a tedy, že se nejedná o subjektivní právo. Je však nutné vážít zájmy (poměřovat).

Se závěrečným příspěvkem prvního dne konference vystoupil Mgr. Ivo Heger z Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Příspěvek nazval *Software jako zboží (?)* a představil soudobé české i zahraniční pohledy na problematiku prodeje a distribuce softwaru. Poznamenal, že pohledy se světově liší, neboť někdy je k softwaru přístupováno jako ke zboží, jindy jako k licenční smlouvě. Závěrem svého příspěvku se věnoval otázkám týkajícím se *click-wrap* a *shrink-wrap* licencí.

Dopolední blok druhého dne zahájil příspěvek na téma *Tříkrokový test a test proporcionality aneb o slepici a vejci*, se kterým vystoupil JUDr. Pavel Koukal, Ph.D. z Právnické fakulty Masarykovy Univerzity. Ten rozebral relevantní právní úpravu i výhledy možné právní úpravy do budoucna. Následovala diskuze, která přinesla závěr, že současné sociálně naivní trendy všeobecného sdílení autorských děl a jiných předmětů ochrany zejména na internetu ruku v ruce s potřebou „reformovat“ autorské právo je ryzí obdobou komunistického chápání „ráje na zemi“. V té souvislosti bylo poukázáno zejména na důvody, kterými se v minulosti obhajovalo přijetí autorského zákona z roku 1953, které jsou zcela identické s důvody uváděnými v současnosti.

Zákon o priemyselnom vlastníctve – kodifikačné otázky? nazval svůj příspěvek JUDr. Tomáš Klínka z Úřadu priemyselného vlastníctva Slovenské republiky. Obtížnost současného právního stavu a zejména aplikace příslušné právní normy na skutkový stav na Slovensku dle něj spočívá zejména v existenci deseti autonomních zákonů, mezi nimiž není vztah generality a speciality. Nový slovenský zákon, který se právě připravuje, by tak měl odstranit zejména tento nedostatek a dále reflektovat kodifikační trendy, zejména možnost flexibilní novelizace.

Další příspěvek představila JUDr. *Renáta Bačárová*, LL.M., Ph.D. z Právnické fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košicích. Nazvala jej *(Bez)problémové určovanie právomoci súdov pri zásahoch do práv duševného vlastníctva* a věnovala v něm pozornost jak relevantní právní úpravě, tak i rozhodnutím SDEU. Na toto vystoupení navázal svým příspěvkem *Soudní příslušnost a rozhodné právo ve sporech z průmyslových práv s mezinárodním prvkem. Srovnání EU a Japonska* JUDr. Mgr. *Petr Košík* z Právnické fakulty Univerzity Karlovy.

Dalšímu tématu se věnoval Mgr. *Richard Bednárík* z Ústavu práva duševného vlastníctva Právnické fakulty Trnavskej univerzity v příspěvku *Kniha a digitálne prostredie*. Ten upozornil na skutečnost a potřebu, aby knihovní fondy byly vždy aktuální, čehož nelze dosáhnout bez digitalizace a vzdáleného přístupu. V tomto smyslu pojednal rovněž o významných projektech v této oblasti, jako jsou např. projekty GoogleBooks či Europeana stejně jako i o možných řešeních pro tržně nedostupné knihy. Následovala diskuze, jejímž závěrem je vhodnost využití rozšířené kolektivní správy jako řešení přístupu k tržně nedostupným dílům.

Dále vystoupila JUDr. *Silvia Lattová* z Právnické fakulty Masarykovy Univerzity, s příspěvkem *České a slovenské autorské právo v 21. storočí – blízke či vzdialené?*, ve kterém, na základě rozboru vybraných institutů autorského práva, došla k závěru, že české i slovenské právo by se mělo do budoucna více sbližovat. Netradiční, ale o to více zajímavý byl následující příspěvek *Audiovizuální a jiné záznamy a přenosy z jednání v soudní síni*, se kterým seznámili účastníci Mgr. *Radomír Adámek* a Mgr. *Petr Ševčík*, oba z Ministerstva spravedlnosti. V diskuzi po příspěvku se projevil rozdílné zkušenosti účastníků s přístupem soudců k pořizování záznamů o průběhu jednání a s vybaveností jednacích místností nahrávací technikou.

Další příspěvek přednesla JUDr. *Zuzana Adamová*, Ph.D., z Právnické fakulty Trnavské univerzity v Trnavě, která se věnovala tématu *Private copying levies: hľadanie riešenia*. Vysvětlila, že náhradní odměny z prázdných nosičů jsou dosud neharmonizovanou oblastí autorského práva a každý stát je upravuje jinak. Seznámila účastníky také s několika modely právní úpravy, s jejich klady a zápory. Prezentovala rovněž závěry *Vitoriniho* zprávy Evropské komise, dávající doporučení, aby se náhradní odměny nerozšiřovaly na digitální prostředí. Následovala diskuze o možnostech trojrozměrného tisku, který pravděpodobně přinese další vlnu masového užívání autorských děl, stejně jako tomu bylo dříve s příchodem kopírovacích strojů. Z toho důvodu někteří účastníci naopak spatřují v institutu náhradních odměn do budoucna jisté řešení, jak dotčené nositele práv v budoucnu kompenzovat.

Mgr. *Norbert Adamov*, Ph.D. z Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě vystoupil s příspěvkem *Performance a nekonvenčné výtvy ako predmet právnej ochrany?*. Nedílnou součástí příspěvku byla prezentace zachycující nekonvenční výtvy, na kterých prezentoval problematičnost posouzení, zda daný výtvar může být autorskoprávně chráněný. Z několika příkladů lze zmínit např. výtvarné dílo „Černý čtverec“ *Kazimira Maleviče* či výstava nazvaná „Prázdná“, která byla skutečně prázdná. Zmíněny však byly také právně složitější a komplexnější příklady týkající se statického či dynamického vyjádření díla či případy děl atakující morální hranice.

Dále přednesla příspěvek s názvem *Legislatívne zmeny týkajúce se presadzovaní práv duševného vlastníctva colnými orgánmi* Mgr. *Katarína Sabová*, která účastníky seznámila s novým zákonem účinným na Slovensku od ledna tohoto roku.

Závěrečný příspěvek přednesl Mgr. *Michal Černý*, Ph.D. Ten navázal na svůj loňský příspěvek věnovaný tradici a právu duševního vlastníctví. Letošní příspěvek nazval *Tradice a product placement*. Zabýval se v něm možnostmi soukromoprávní i veřejnoprávní ochrany proti reklamě v díle (dětské pohádce) zachycené na DVD nosiči za předpokladu, že spotřebitel jako kupující na takovou reklamu nebyl upozorněn a nebyla ani vyznačena na obalu takového nosiče.

Konference Olomoucké právnícké dny a její sekce práva duševního vlastnictví opět splnila roli výjimečné události, a to nejen díky počtu účastníků i příspěvků, které byly v letošním roce v jako jediné sekci prezentovány i po oficiálním zakončení konference. V letošním roce byla účast významná i z důvodu účasti a podpory členů sdružení ALAI Česká republika. Jedná se o národní skupinu Mezinárodního sdružení literárního a uměleckého, Association littéraire et artistique internationale, které bylo založeno v roce 1878 v Paříži. Česká národní skupina působila a vystupovala na ochranu zájmu práv autorů na našem území již za první republiky. Posláním obnoveného sdružení, které navazuje na svoji prvorepublikovou činnost je vystupovat na obhajobu přiměřené ochrany práv autorů a poskytovat prostor pro zkoumání otázek týkajících se práv autorských. V krátké době na Konferenci Olomoucké právnícké dny a její sekci práva duševního vlastnictví navázal *Seminář k aktuální judikatuře SDEU*, který se uskutečnil 21. 5. v Praze a *Setkání se soudcem Malenovským k aktuální judikatuře SDEU* uskutečněné 30. 5. v Brně.

Nezbývá než si ze srdce přát, aby i příští roky byla konference Olomoucké právnícké dny a její sekce práva duševního vlastnictví stejně podařenou a obohacující akcí, jako tomu bylo v letošním roce. Konference Olomoucké právnícké dny a její sekce práva duševního vlastnictví tak splnila roli výjimečné události pro všechny, kteří se o tuto problematiku zajímají.

Zpráva je výstupem projektu Limity autorskoprávní ochrany, PF_2014_001, jehož řešení je spolufinancováno prostředky Interní grantové agentury Univerzity Palackého v Olomouci. Konference byla spolufinancována projektem Spolupracující právníci, reg. č. CZ.1.07/2.4.00/17.0119.

JUDr. Petr Prchal

Právníká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Stretnutie katedier obchodného práva Českej republiky a Slovenskej republiky v Plzni

V dňoch 12.–13. júna 2014 sa v meste Plzeň uskutočnilo, už tradične, každoročné spoločné stretnutie katedier obchodného práva právnických fakúlt slovenských a českých univerzít, tentoraz organizované Katedrou obchodného práva Fakulty právnickej Západočeskej Univerzity v Plzni.

Z organizačného hľadiska bola táto prestížna udalosť rozdelená do dvoch na seba nadväzujúcich častí, jednak 12. júna 2014 sa konalo vlastné stretnutie katedier obchodného práva a nasledujúci deň, t. j. 13. júna 2014 prebiehala pri tejto príležitosti medzinárodná vedecká konferencia.

Dňa 12. júna 2014 sa zišli účastníci stretnutia katedier obchodného práva z Českej republiky a Slovenskej republiky na nádvorí Plzeňského Prazdroja. S odborným výkladom sprievodcu sa konala zaujímavá prehliadka tohto, vo svete presláveného pivovaru. V jeho priestoroch, v časti Šalanda veľká – Siberská nasledovalo podľa programu konferencie pracovné stretnutie katedier obchodného práva.

Svoje príspevky na tomto vedeckom podujatí prezentovali profesori, docenti, (odborní) asistenti a mladí vedeckí pracovníci zo všetkých katedier obchodného práva Českej republiky a Slovenskej republiky. V rámci pedagogicko-odbornej diskusie, pozornosť účastníkov sa upínala predovšetkým na predstavenie výučby obchodného práva na jednotlivých právnických fakultách.

Prítomných pozvaných účastníkov privítal *prof. JUDr. Přemysl Raban, CSc.*, vedúci Katedry obchodného práva Fakulty právnickej Západočeskej Univerzity v Plzni, ktorý sa úvodom poďakoval za ich účasť na tomto podujatí a otvoril pracovné stretnutie.

Prvým prednášajúcim bol *doc. JUDr. Ján Husár, CSc., mim. prof.*, vedúci Katedry obchodného práva a hospodárskeho práva Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, ktorý úvodom odovzdal od *prof. JUDr. Jozefa Suchožu, DrSc.*, profesora Katedry obchodného práva a hospodárskeho práva Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, čo najsrdečnejší pozdrav organizátorom a prítomným pozvaným hosťom, nakoľko sa z vážnych rodinných dôvodov nemohol tejto prestížnej udalosti zúčastniť. Pozval na budúročné stretnutie katedier obchodného práva Českej republiky a Slovenskej republiky, ktoré bude prebiehať na Právnickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. S ohľadom na výmenu skúseností pri výučbe obchodného práva a nadväzných disciplín na právnických fakultách priblížil koncepčné a pedagogické poňatie obchodnoprávných inštitútov schválených Akademickým senátom Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Prof. JUDr. Stanislava Černá, CSc., vedúca Katedry obchodného práva Právnickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe vyzdvihla prínos tohto jedinečného podujatia a dala do pozornosti skutočnosť, že v rámci výučby inštitútov obchodného práva bol zaradený nový predmet pod názvom Insolvenčné právo. Prichodí spomenúť, že v najbližšom období bude vydaná vedecká monografia nesúca názov *Obchodní korporace*.

Doc. JUDr. Mojmir Mamojka, PhD., docent Katedry obchodného, finančného a hospodárskeho práva Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave sa poďakoval za pozvanie a uviedol, že na Katedre pôsobí v súčasnosti značný počet doktorandov, čo je prínosom predovšetkým vo vedeckej oblasti. Týkajúc sa pedagogiky poznamenal, že došlo k otvoreniu novej formy výučby magisterského študijného programu v cudzom (svetovom) jazyku. Taktiež odovzdal srdečný pozdrav pre všetkých zúčastnených stretnutia katedier obchodného práva od *prof. JUDr. Pavla Kubíčka, CSc.*, dekana Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a zároveň profesora Katedry obchodného, finančného a hospodárskeho práva Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, rovnako od *prof. JUDr. Márie Patakyovej, PhD.*, prorektorky pre legislatívu Univerzity Komenského v Bratislave a profesorky Katedry obchodného, finančného a hospodárskeho práva Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Prof. JUDr. Josef Bejček, CSc., vedúci Katedry obchodného práva Právnickej fakulty Masarykovej Univerzity v Brne sa úvodom poďakoval za pozvanie a predstavil personálne zloženie Katedry, rozšírené o nových členov. Priblížil výučbu trojsemestrálneho predmetu venujúceho sa obchodnému právu, zahŕňajúceho tri hlavné okruhy, t. j. Obchodné korporácie, Závázky, ako aj Súťažné právo, pričom v najbližšom nasledujúcom akademickom roku pribudne ďalší semestrálny predmet.

Odborný asistent Katedry občianskeho a obchodného práva Právnickej fakulty Trnavskej Univerzity v Trnave, *JUDr. Alexander Škrinár, CSc.*, sa poďakoval organizátorom za pozvanie a prijatie na toto podujatie. V súvislosti s personálnymi otázkami Katedry uviedol, že počet členov zostal rovnaký ako v predchádzajúcom akademickom roku. Svoju pozornosť sústredil na skúsenosti s využívaním prípadových štúdií pri výučbe obchodného práva v rámci trojsemestrálnej výučby predmetu. Hodnotenie každého semestra je vo forme písomného testu pozostávajúceho z testových otázok a prípadovej štúdie. Táto forma predstavuje prínos predovšetkým z hľadiska budúceho uplatnenia absolventa v aplikačnej praxi. Inšpiráciou sa stala metóda z prostredia Slovenskej advokátskej komory.

Mgr. Michal Černý, Ph.D., odborný asistent Katedry obchodného práva a medzinárodného súkromného práva Právnickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, sa v prvom rade poďa-

koval za pozvanie a odovzdal srdečný pozdrav všetkým zúčastneným od *doc. JUDr. Ludmily Lochmanovej, Ph.D.*, vedúcej Katedry obchodného práva a medzinárodného súkromného práva Právnickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Predstavil personálne zloženie Katedry a priblížil jej ďalšie smerovanie *pro futuro*. Ozrejmil výučbu obchodného práva na bakalárskom, ako aj magisterskom študijnom programe, rozvrhnutú podľa jednotlivých ročníkov. Okrem iného sa výučba sústreďuje na Obchodné korporácie, Právo cenných papierov a Súťažné právo.

Dr. h. c. mult. prof. JUDr. Mojmír Mamojka, CSc., dekan Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a profesor Oddelenia obchodného, hospodárskeho a finančného práva Katedry súkromného práva Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici sa úvodom poďakoval za pozvanie na toto stretnutie. Ako novozvolený dekan tejto Právnickej fakulty priblížil perspektívy jej rozvoja v nasledujúcom období. Predstavil štandardne vyučované predmety obchodného práva. V súvislosti s rozoberanou problematikou dal do pozornosti prípravu nového zákona o vysokých školách, ktorý by mal nahradiť terajší zákon.¹ V rámci postavenia humanitných (spoločenských) študijných programov priblížil niekoľko aspektov zlepšenia tohto stavu, so zreteľom na často pertraktovaný koeficient ekonomickej náročnosti.²

Prof. JUDr. Přemysl Raban, CSc., odovzdal slovo *doc. JUDr. Tomášovi Dvořákovi, Ph.D.*, tajníkovi Katedry obchodného práva Fakulty právnickej Západočeskej Univerzity v Plzni, ktorý prítomným pozvaným hosťom predstavil *doc. JUDr. Jana Paulyho, CSc.*, dekana Fakulty právnickej Západočeskej Univerzity v Plzni a zároveň docenta Katedry občianskeho práva Fakulty právnickej Západočeskej Univerzity v Plzni, ako aj personálne zloženie Katedry obchodného práva Fakulty právnickej Západočeskej Univerzity v Plzni. Následne *prof. JUDr. Přemysl Raban, CSc.*, otvoril diskusiu k otázkam súvisiacim s výučbou obchodného práva na právnických fakultách v oboch republikách a záverečným slovom pozval na medzinárodnú vedeckú konferenciu, ktorá sa (podľa programu) uskutočnila nasledujúci deň.

Stretnutie katedier obchodného práva ďalej (neformálne) pokračovalo v priestoroch Restaurače Na Spilce v areáli Plzeňského Prazdroja.

V druhý deň, t. j. 13. júna 2014 sa stretnutie katedier obchodného práva rozšírilo na medzinárodnú vedeckú konferenciu pod názvom „*Obchodné právo v rekodifikácii v širších českých a slovenských kontextoch*“, ktorá sa konala pod záštitou *doc. JUDr. Jana Paulyho, CSc.*, dekana Fakulty právnickej Západočeskej Univerzity v Plzni. Odborným garantom podujatia bol *prof. JUDr. Přemysl Raban, CSc.* Toto stretnutie prebiehalo v priestoroch Fakulty právnickej Západočeskej Univerzity v Plzni, Sady Pětatřicátníků 14 v Plzni, v miestnosti PC 408. Účasť bola otvorená i pre širšiu odbornú verejnosť.³ Zúčastnil sa jej *JUDr. Ing. Otakar Schlossberger, Ph.D.*, vedúci Katedry bankovníctva a poisťovníctva Fakulty ekonomických štúdií Vysoké školy finančnej a správnej o. p. s. v Prahe, ako aj ďalší významní predstavitelia (nielen) akademickej

¹ Zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách v platnom znení. V tejto súvislosti prichodí spomenúť, že *Dr. h. c. mult. prof. JUDr. Mojmír Mamojka, CSc.*, je poslancom Národnej rady Slovenskej republiky a zároveň predsedom Výboru Národnej rady Slovenskej republiky pre vzdelávanie, vedu, mládež a šport.

² *Koeficient ekonomickej náročnosti* (KEN) je kľúčovým normatívom Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky uplatňovaným pri rozpise štátnej dotácie na vecné náklady súvisiace so vzdelávaním jednotlivých skupín študijných odborov (programov). Systém financovania verejných vysokých škôl vychádza predovšetkým z počtu študentov v akreditovaných študijných programoch. Každému študijnému programu je priradený koeficient ekonomickej náročnosti.

³ Organizátori vychádzajú z presvedčenia, že je užitočné prezentovať odborné výsledky stretnutia katedier obchodného práva aj v širšom rámci, než v relatívne početne obmedzenom okruhu vedecko-pedagogicky pôsobiacich komercialistov. V dnešnej zložitej dobe je iste vhodné prezentovať odborné znalosti a schopnosti členov katedier i na verejnom fóre. Táto myšlienka je podľa nášho názoru viac než vítaná.

obce. Za zmienku stojí, že vybrané prezentované referáty budú publikované v renomovanom právnickom periodiku *Obchodní právo*.

Prítomných pozvaných hostí medzinárodnej vedeckej konferencie, ako aj odbornú verejnú prítomnosť privítal úvodným slovom *doc. JUDr. Jan Pauly, CSc.*, pričom vyzdvihol skutočnosť, že konferencia sa koná súčasne s plánovaným stretnutím katedrií obchodného práva Českej republiky a Slovenskej republiky. Odovzdal slovo *prof. JUDr. Přemyslovi Rabanovi, CSc.*, ktorý priblížil dôvody výberu témy konferencie. Ako ďalej poznamenal, ide o problematiku nanajvýš aktuálnu, ktorá sa nás dotýka a môžeme ju čiastočne hodnotiť.

Prof. JUDr. Přemysl Raban, CSc., privítal *prof. Dr. univ. Arséne Verny, M. E. S.*, profesora Katedry ústavného a európskeho práva Fakulty právnickej Západočeskej Univerzity v Plzni, a spoločne ako moderátori podľa programu otvorili prvý panel príspevkov.

Prof. JUDr. Josef Bejček, CSc., objasnil vo svojom vystúpení *Súkromnoprávne a verejnoprávne korekcie subjektívne a objektívne vyjednávacie sily v obchodných vzťahoch*. Svoj výklad orientoval s akcentom na nový český Občiansky zákonník v kontexte ingerencie štátu svojimi regulatívmi. Hovoril o ochrane slabšej strany pri kontrahovaní, predovšetkým sa zaoberal otázkami potreby právnej ochrany spotrebiteľa a eventúalnými sankciami za jej porušenie.

Doc. JUDr. Ján Husár, CSc., mim. prof., v príspevku venovanom *Štartovacej spoločnosti* priblížil opodstatnenosť existencie tzv. malých obchodných spoločností. Právnu komparáciou vybraných právnych poriadkov ozrejmil výhody pri zakladaní obchodných spoločností. V súvislosti so spoločnosťou s ručením obmedzeným sa zameril na možnosti jej založenia, a to buď so štandardným základným imaním, s minimálnym alebo bez základného imania, a pre štartovaciu spoločnosť so symbolickým základným imaním s perspektívou nadobudnúť status štandardnej obchodnej spoločnosti, napríklad v rovine rozdelenia zisku, či v otázke dôveryhodnosti s povinnosťou uvádzať názov spoločnosti s ručením obmedzeným. Ako ďalej poznamenal, subjekt, ktorý plánuje založiť štartovaciu spoločnosť, mal by mať premyslený podnikateľský zámer.

Doc. JUDr. Zbyněk Švarc, Ph.D., vedúci Katedry podnikového a európskeho práva Fakulty medzinárodných vzťahov Vysokej školy ekonomickej v Prahe vystúpil s témou venujúcou sa *Zodpovednosti podnikateľa za škodu z prevádzkovej činnosti*. Zamýšľal sa nad poňatím škody v kontexte ďalších zodpovednostných právnych vzťahov (najmä zodpovednosť za vady, zodpovednosť za omeškanie) a ich charakteristikou v novom českom Občianskom zákonníku. V otázke súvisiacej so zbavením sa zodpovednosti, poukázal na eventúalnú existenciu (jednočinného) súbehu tejto zodpovednosti a ako ju možno riešiť.

Doc. JUDr. Jan Pauly, CSc., obohatil prítomných svojim príspevkom *Správa cudzieho majetku zahrňajúca investičné nástroje*. Priblížil niekoľko inšpiratívnych úvah, pozoruhodných z teoretického hľadiska, zameraných na rovinu majetok – správa *de lege ferenda*. Uvažoval nad právnym postavením a rozsahom tejto správy. Niekoľko poznámok venoval terminologickému rozlíšeniu správy investičnej k správe prostej, ktorá je chápaná širšie, oprávnenosti subjektov, ako aj obhospodarovaniu majetku. Polemizoval o tom, ako by mohla v tejto súvislosti vyzeráť správa cudzieho majetku *pro futuro*.

JUDr. Kateřina Eichlerová, Ph.D., odborná asistentka Katedry obchodného práva Právnickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe sa zaoberala témou, či *Môže prokurista prekročiť svoje zastupiteľské oprávnenie*. Zdôraznila význam právneho inštitútu prokúry a jej udeľovanie v aplikačnej praxi. Príkladmo poukázala na problematiku prekročenia rozsahu oprávnenia (konanie nad rámec povinností prokúrou udelených) a posudzovanie takejto činnosti prokuristom v rámci zaťaženia cudzej nehnuteľnosti.

Dr. h. c. mult. prof. JUDr. Mojmír Mamojka, CSc., upriamil svoju pozornosť na aktuálne otázky rekodifikácie súkromného práva. Priblížil dynamiku právnych pomerov, pričom poukázal

na niektoré aspekty týkajúce sa vývoja súkromného práva od prijatia prvého Občianskeho zákonníka v roku 1950 až po súčasné (európske) rekodifikačné tendencie. Exemplifikatívne dal do pozornosti (prebiehajúce) novelizácie ako súkromnoprávných, tak aj verejnoprávných⁴ predpisov s osobitným akcentom na právnu reguláciu ekonomických vzťahov.

Po diskusii nasledoval druhý tematický okruh, ktorý moderoval *doc. JUDr. Ján Husár, CSc., mim. prof.* Prvým prednášajúcim bol *doc. JUDr. František Klimeš, CSc.*, vedúci odboru Ústavu riadenia a ekonomiky podniku Fakulty strojnej Českého Vysokého Učeni Technického v Prahe s príspevkom zameraným na *Corporate governance v novom korporátnom práve*. V tejto súvislosti načrtnol inšpiratívne teórie uplatniteľné v korporátnom práve.

Doc. JUDr. Jarmila Pavlátová, CSc., vedúca Katedry pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia Fakulty právnickej Západočeskej Univerzity v Plzni sa zamýšľala nad *Pracovnoprávnymi aspektmi rekodifikácie obchodného práva*. Vo svojom interesantnom príspevku riešila prepojenosť inštitútov pracovného práva v novom českom Občianskom zákonníku, predovšetkým ukotvenie podnikateľa ako zamestnávateľa.

Mgr. Klára Kulhánková, interná doktorandka Katedry obchodného práva Právnickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe, prezentovala *Diskvalifikáciu z výkonu funkcie – komparatívny pohľad*. Svoju pozornosť sústredila na inšpirácie z anglo-amerického právneho systému (*common law*) vrátane judikatúry anglických súdov, dotýkajúc sa registra diskvalifikovaných osôb (členov štatutárnych orgánov).

JUDr. Jozef Čorba, PhD., odborný asistent Katedry obchodného práva a hospodárskeho práva Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach vo svojom vystúpení poukázal na *Účinnosť ochrany práv spoločníkov v kapitálových obchodných spoločnostiach*. Nakoľko je zvolená téma príspevku pomerne široká, zameral sa na jednu špecifickú oblasť ohľadne spoločnosti s ručením obmedzeným. Aby obchodná spoločnosť napredovala, treba riešiť situáciu, keď spoločník znáša ujmu kvôli pasivite a neaktívnosti druhého spoločníka. Vyvstáva otázka, či by mohol dotknutý spoločník žiadať o vylúčenie pasívneho spoločníka z obchodnej spoločnosti preukázaným porušením jeho povinností.

Doc. JUDr. Tomáš Dvořák, Ph.D., vo svojom interesantnom príspevku zameranom na *Podiel spoločníka v s. r. o. v konaní exekučnom a insolvenčnom*, sa okrem iného zapodieval praktickými dôvodmi a otázkami s tým súvisiacimi pri kreovaní obchodných spoločností z historického pohľadu.

JUDr. Alexander Škrinár, CSc., v príspevku zameranom na *Niektoré problémy ochrany spotrebiteľa v záväzkových vzťahoch v obchodnom práve*, ozrejmil problémy (súdnych) sporov, týkajúc sa práva procesného, t. j. otázky paušálnych náhrad nákladov konania a uzavieranie dohôd podľa Občianskeho zákonníka⁵ dvoma spotrebiteľmi. Priblížil otázky výkladu, poukázal na zákutia neprijateľných podmienok zo zmluvy (napríklad zmluvnú pokutu), pričom dal do pozornosti rozhodovacia činnosť Súdneho dvora Európskej únie.

Po diskusii nasledovala tretia časť prezentovaných príspevkov, ktorú moderoval *prof. JUDr. Josef Bejček, CSc.* Prvým prednášajúcim bol *JUDr. Ing. Luboš Maxina, PhD.*, odborný asistent Katedry občianskeho a obchodného práva Právnickej fakulty Trnavskej Univerzity v Trnave s príspevkom zameraným na *Výbrané otázky pri podnikaní a konaní v hospodárskej súťaži so zameraním na subjekty v tepelnom hospodárstve v Slovenskej republike*. Predstavil podnikanie na relevantnom trhu dotýkajúce sa energetiky.

⁴ Medzi inými sú to hlavne zákon č. 99/1963 Zb. – *Občiansky súdny poriadok* v platnom znení a zákon č. 233/1995 Z. z. o *súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti (Exekučný poriadok) a o zmene a doplnení ďalších zákonov* v platnom znení.

⁵ Zákon č. 40/1964 Zb. – *Občiansky zákonník* v platnom znení.

JUDr. Lucie Josková, Ph.D., LL. M., odborná asistentka Katedry obchodného práva Právnickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe prednášala o *Prípustnosti obmedzenia práva na informácie v akciovej spoločnosti*. Zdôraznila, že pre akcionárov má právo na informácie mimoriadny význam a dopad na výkon ich práv. Poskytovanie týchto informácií možno obmedziť na určitú dobu, čo môže byť eventuálne ľahko zneužiteľné. Primeranosť časového obmedzenia by sa mala posudzovať podľa (viacerých) kritérií.

JUDr. Ing. Josef Šilhán, Ph.D., a JUDr. Dana Ondřejová, Ph.D., odborní asistenti Katedry obchodného práva Právnickej fakulty Masarykovej Univerzity v Brne, pripravili príspevok venujúci sa *Výbraným problémom novej právnej úpravy záväzkov (nesamozrejmé následky porušenia zmluvy, nejasnosti prechodných ustanovení)*. Zaoberali sa problematikou vzniku práv a povinností podľa nového českého Občianskeho zákonníka v rámci záväzkov, t. j. oferty a akceptácie, na ktoré sú viaceré (rozdielne) teoretické pohľady. V súvislosti s prechodnými a záverečnými ustanoveniami nového českého Občianskeho zákonníka sa sústredili na otázky (euro)konformného výkladu.

JUDr. Jaromír Kožíak, Ph.D., odborný asistent Katedry obchodného práva Právnickej fakulty Masarykovej Univerzity v Brne, vo svojom príspevku *Systém zmluvných typov po rekodifikácii* predstavil možnosti, ako sa vysporiadať s eventuálnym vznikom systematických väd pri súčasnom nastavení zmluvných typov, aby nedochádzalo k ich prekryvaniu.

Posledným prednášajúcim v treťom paneli príspevkov bol Ing. Mgr. Radek Ruban, asistent Katedry obchodného práva Právnickej fakulty Masarykovej Univerzity v Brne s témou zameranou na *Žalobné právo dozornej rady*.

Štvrtý blok príspevkov otvoril moderátor doc. JUDr. Zbyněk Švarc, Ph.D. Prvým prednášajúcim bol Ing. Petr Valenta, z Katedry podnikového a európskeho práva Fakulty medzinárodných vzťahov Vysokej školy ekonomickej v Prahe. Zamýšľal sa nad *Podarenou či nepodarenou novelizáciou insolvenčného zákona z pohľadu rekodifikácie*.

Po ňom vystúpila Ing. Lucie Andreisová, z Katedry podnikového a európskeho práva Fakulty medzinárodných vzťahov Vysokej školy ekonomickej v Prahe. Poukázala na výhľadové problémy *Pôsobenia správnej rady v monistickej štruktúre*, jej vnútorné riadenie a správu v akciovej spoločnosti podľa zákona o obchodných korporáciách, predstavila esenciálnu charakteristiku organizačnej štruktúry.

Mgr. Mgr. Ing. Lubomír Augustin, z Katedry podnikového a európskeho práva Fakulty medzinárodných vzťahov Vysokej školy ekonomickej v Prahe, orientoval svoj výklad na *Niekoľko právne filozofických poznámok k nejednotnosti terminológie nového českého Občianskeho zákonníka*. Vo svojej analýze (heslovite) poukázal na historické reminiscencie vývoja Občianskeho zákonníka a ABGB (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*), hlavne na ich ideový základ. Zapodieval sa odbornými termínmi ako sú napríklad spravodlivosť, slušnosť, poctivosť a ich zaradením v súkromnoprávných kódexoch.

Mgr. Ondřej Dostál z Advokátskej kancelárie Michalec v Plzni, predstavil cez historický exkurz tému *Squeeze-out po vykonanej rekodifikácii súkromného práva*. Svoju pozornosť na tento právny inštitút upriamil na úrovni práva Európskej únie.

JUDr. Monika Forejtová, Ph.D., vedúca Katedry ústavného a európskeho práva Fakulty právnickej Západočeskej Univerzity v Plzni, sa zamýšľala nad právom Európskej únie v kontexte s účinným novým českým Občianskym zákonníkom cestou efektívnej regulácie týkajúcej sa *Finančnej asistencie v európskom a národnom práve vo svetle rekodifikácie súkromného práva*.

Doc. JUDr. Zbyněk Švarc, Ph.D., sa poďakoval poslednej prednášajúcej na tejto medzinárodnej vedeckej konferencii a pozval hostí do diskusie.

Po diskusii prof. JUDr. Přemysl Raban, CSc., poďakoval Občianskemu združeniu IUS INFINITUM, o. s., akademickým funkcionárom fakulty, predovšetkým doc. JUDr. Janovi

Paulymu, CSc., dekanovi Fakulty právnickej Západočeskej Univerzity v Plzni, a odovzdal mu záverečné slovo. Za usporiadateľov odovzdal poďakovanie všetkým zúčastneným za ich trpezlivosť, konzistentné vystúpenia prednášajúcich, príspevky v plodnej a podnetnej diskusii. Rovnako sa poďakoval za aktívnu účasť a záujem, ktorý sa môže odraziť v akademickej (pedagogickej) činnosti. Vo svojom záverečnom vystúpení sa tiež poďakoval za vytváranie a udržiavanie akademickej atmosféry, ktorá vládla počas priebehu konferencie, čím toto prestížne a svojho druhu výnimočné podujatie ukončil.

JUDr. Lukáš Cisko

Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

David Kosař

The “Work Schedule”: A Precondition for Judicial Independence and a Tool against Judicial Corruption

Abstract: This article shows that the so-called “work schedule” (rozvrh práce), an internal document compiled at each Czech court for each calendar year, has a tremendous impact on the functioning of the Czech judiciary and concerns constitutional values. It does not merely determine case assignment, but also reassignment of cases, the composition of panels, specialization of judges, and the composition of grand chambers at the Supreme Court and the Supreme Administrative Court. This article thus argues that the work schedule is an important precondition for judicial independence and operates as a tool against judicial corruption. It analyses criminal prosecution as well as disciplinary motions against Czech judges, but also draws insights from the abuse of case assignment during the communist era and builds on the relevant case law of the Constitutional Court of the Czech Republic and the European Court of Human Rights. Finally, this article provides recommendations on how to improve the existent practice and amend the Czech Act on Courts and Judges.

Key words: right to legal judge, judicial independence, specialization of judges, judicial corruption, court presidents

Michal Šejvl

Ancient and Medieval Roots of the Concept of the Rule of Law

Abstract: The main topic of this article is the genealogy of the concept of the rule of law since ancient times until the late Middle Ages. It presents conceptions originating from legislative texts, juridical literature and philosophical writings (especially of Plato, Aristotle, Cicero, John of Salisbury and Aquinas) in order to show that in ancient and medieval times it was firmly accepted that arbitrary power shall be limited by law, in other words the idea of binding character of law for the ruler or “state”. In conclusion it describes fundamental differences between ancient and medieval conceptions of the rule of law on the one hand and modern conceptions (namely the modern difference between law, morality or religion, different goals of the modern state that lies no more in the education to virtue or in preparation for the eternal life and the fact that modern rule of law wants to protect an individual as a subject of human rights against state power, while ancient or medieval conceptions of the rule of law rather wanted maintain the stability of society). However, the conclusion emphasizes that many ancient and medieval ideas concerning rule of law were influential even in modern times and have been reinterpreted in new contexts.

Key words: rule of law, Rechtsstaat, ancient law, medieval law, limited government

Luboš Tichý

Social Dialogue: Privatisation of European Labour Legislation?

Abstract: The social partners, i.e. the representatives of the employees on one hand and the authorities of the EU, the Commission and the Council of the EU on the other, play a very significant role within the European labour-law legislative process, just as they do in the area of tariff or collective agreements in the legislature of the member states. What is especially talked about is the flexibilisation of the labour legislature. At the European level, this is, however, a very unique and extraordinary phenomenon, as in regards to the normative character of the agreements agreed upon by the social partners and as is shown in the article, a remarkable event occurs: the social partners (the representatives of the employees and the employers within the social dialogue) become law makers and as a result of this, a certain privatisation of the legislative activity of the EU takes place (see Art. 155

TFEU). The article deals not only with the character of the mentioned agreements which it analyses in the context of the entire social policy of the EU and the term of a social state, but also with questions of the presumed deficit of representativeness of the social partners, i.e. the basic weaknesses of this so-called parallel legislative process. It infers the possible if limited protection against a violation of European law by the agreements and it also deals with their application, which is the responsibility of the member state. Finally it suggests to overcome the shortcomings consisting of the lack of procedural rules through agreement among the social partners.

Key words: social dialog, “privatization” of the EU legislation, social agreement as a secondary source of law with a normative effect

Martin Faix

From the Right to Self-Determination towards the Unilateral Secession?

Abstract: The concept of self-determination is an issue worth analysis for several reasons. First, it went through a remarkable change from a political goal to one of the cornerstones of the current international legal system. Secondly, despite its current position as a binding erga omnes-rule of international law, which is enshrined in the most important documents such the UN-Charter or the human rights Covenants of 1966, its content and scope of application in the post-colonial world remain problematic. Most vivid discussions, heated up by current secessionist tendencies in Europe, concern the conflict between the principle of determination and the principle of territorial integrity. One part of the current doctrine restricts the realization of self-determination to an internal mode, which entitles people autonomy and similar arrangements. It is however the other group of writers, which in exceptional circumstances considers also the external dimension of self-determination as legal, even in the form of unilateral secession. This contribution pleads for reconciliation of the two principles by finding solutions, which do not foster the exclusivity and/or subordination in the relationship between them, but coordination. However, taking into account the importance and broadness of the questions to which no clear answer could be found yet, self-determination will continue to constitute a challenge in practice, as well as in the doctrine of international law.

Key words: self determination, territorial integrity, unilateral secession, creation, states, Crimea

OBSAH ROČNÍKU 2014

STATI

Balko Ladislav: Právna reflexia „kontrolnej moci“ s akcentom na Európsky dvor audítorov ako jednu z hlavných inštitúcií EÚ	185–212
Belling Vojtěch: Pojem suverenity a jeho relevance v éře postnacionálního vládnutí.....	609–642
Bezouška Petr: Civilněprávní otázky testovací svobody	816–829
Bílková Veronika: Mezinárodní právo obětí terorismu: slibný vývoj, nebo zbytečné tříštění systému?	1–22
Břicháček Tomáš: Doložka flexibility v pravomocích EU a její využívání po Lisabonské smlouvě	52–66
Cirbusová Martina – Rogalewiczová Romana: Násilí v rodině a mezinárodní únos dítěte jako následek	746–757
Černý David – Doležal Adam – Doležal Tomáš: Civilní odpovědnost a svobodná vůle: otázky spojené s legitimitou současného konceptu právní odpovědnosti.....	830–847
Doležal Adam – Doležal Tomáš: Kauzalita jako nutný prostředek pro uchopení právní odpovědnosti?	353–379
Eliáš Karel: K justifikaci pravidla o nezávislosti uplatňování soukromého práva na uplatňování práva veřejného	1007–1033
Eliáš Karel: K první větě občanského zákoníku: Prolegomena ke každému příštím komentáři občanského zákoníku.....	433–447
Eliáš Karel: Osobnost Antonína Randy a jeho vliv na české soukromé právo	811–815
Faix Martin: Od práva na sebaurčení k unilaterálnej secesii?	1117–1132
Galvas Milan – Gregorová Zdeňka: Úvahy o problematice liberalizace skončení pracovního poměru v českém pracovním právu	23–36
Gerloch Aleš – Tryzna Jan: Dualismus soukromého a veřejného práva a nový občanský zákoník: k jednotě a diferenciaci práva	730–745
Hodás Milan: Právo v hraničných situáciách – Karneadova doska alebo o pokore normotvorby	229–242
Holländer Pavel: Právní filosof Viktor Knapp, aneb mezi pomíjivostí a trváním.....	265–286
Knežová Jana – Vernarský Martin: Územný princíp a rezortný princíp výstavby organizácie štátnej správy v procese aktuálnej reformy miestnej štátnej správy na Slovensku	758–771

K o b e r J a n: Spoluvlastnické předkupní právo v rovině právní normy a v rovině právnědogmatické jako gordický uzel zdejší civilistiky?	848–890
K o p a l D a v i d: Ústavní soud ČR a kontrapunktní principy: jaké je naladění ústavního ochránce vůči evropskému právu?	562–582
K o p e c k ý M a r t i n: K postavení územního samosprávného celku jako účastníka správního řízení a k aktuálním otázkám posuzování nestrannosti rozhodování ve spojeném modelu veřejné správy	134–144
K o r p á š E d u a r d: K ideologickej neutralite konštitučnej demokracie..	464–482
K o s a ř D a v i d: Rozvrh práce: Klíčový nástroj pro boj s korupcí soudců a nezbytný předpoklad nezávislosti řadových soudců	1049–1076
K ř e p e l k a F i l i p: Dvacet let spolupráce členských států při konzulární (nikoli ale diplomatické) ochraně občanů Evropské unie ve světě	643–664
K ř e p e l k a F i l i p: Spojené státy evropské podle amerického vzoru jako řešení dluhové a měnové krize Evropské unie	213–228
K y s e l a J a n: Stát jako obr na hliněných nohou. Opožděné poznámky k seriálu o budoucnosti státu.....	945–969
M a l í ř J a n: Odpovědnost veřejné moci za porušení mezinárodních závazků v českém právu aneb mezi tím, co je, a tím, co není	665–688
M a l o v á D a r i n a – S t e u e r M a x: Sloboda prejavu v Slovenskej republike: analýza vybraných súdnych rozhodnutí.....	309–325
M i t w a l l y o v á H e l e n a: Mají příspěvkové organizace v dnešní době své opodstatnění?	772–792
M r á z e k J o s e f: Mezinárodní právo v kybernetickém prostoru.....	537–561
N o v á k F r a n t i š e k: Legislativa ČR v roce 2012 – analýza vybraných chronologických souvislostí	396–410
O n d ř e j J a n: Aplikace Úmluvy OSN o mořském právu na Arktidu (Severní ledový oceán)	483–500
P e t r P a v e l: Kondominium aneb splněné přání profesora Cepla	37–51
P e t r P a v e l: Právo stavby.....	891–898
P f e i f f e r M a g d a l e n a: Kde bydlí právnická osoba? Obvyklý pobyt a bydliště právnických osob z perspektivy evropského mezinárodního práva soukromého	521–536
P í š a R a d e k: Suverenita parlamentu stále živá?	988–1006
S a l á k P a v e l j r.: Vlastnické právo k pokladu	899–916
S i s k o v i č Š t e f a n – S i s k o v i č o v á K a t a r í n a: Sme sofisti či platonisti? Konflikt medzi univerzálnou hierarchiou princípov a autoritatívnym rozhodovaním sudcov na príklade analýzy historického vývoja inštitútu notárskej exekučnej zápisnice	380–395
S v a č e k O n d ř e j: Postavení soudních rozhodnutí v systému aplikovatelného práva Mezinárodního trestního soudu	145–159

S v o b o d a P a v e l: Eroze konceptu kategorických požadavků v právu EU	287–308
Š e j v l M i c h a l: Antické a středověké kořeny pojmu právního státu	1077–1100
Š e j v l M i c h a l: Původ pojmu subjektivního práva v antickém právním myšlení v kontextu uvažování o lidských právech	448–463
Š m e j k a l V á c l a v: Doktrinální souboj o evropský antitrust – odkud kam směřuje soutěžní politika a právo EU?.....	89–111
Š m i h u l a D a n i e l: Efektivnost společenských organizací, právních systémů a ich kolaps	583–599
Š r a m e l B y s t r í k: Dohoda o vine a treste vo svetle angloamerického „plea bargaining“	160–172
Š t a c h o v á N a ě a: Mezi nadějí a zoufalstvím: K počátkům profesní etiky advokátů v českých zemích.....	411–423
Š t u r m a P a v e l: Sukcese států ve vztahu k mezinárodní odpovědnosti: nový kodifikační úkol?	713–729
T e l e c I v o: Vzácnost, jedinečnost a duševní vlastnictví	970–987
T h ö n d e l A l e x a n d r: Služebnosti: vybrané aspekty starého právního institutu	917–936
T i c h ý L u b o š: Sociální dialog: Privatizace evropského pracovního zákonodárství?	1101–1116
Z b í r a l R o b e r t: Koncept národní identity jako nový prvek ve vztahu vnitrostátního a unijního práva: poznatky z teorie a praxe	112–133

GLOSÝ

G ü t t l e r V o j e n: K otázce lidských práv tzv. druhé generace a jejich reflex do ústavního práva na lidskou důstojnost	501–511
--	---------

DISKUSE

O t á h a l o v á L u c i e: Paradoxy právní úpravy postihování nelegálního zaměstnávání cizinců	243–249
P ě c h a F r a n t i š e k: Několik poznámek k triádě o obsahu vlastnického práva – je triáda o obsahu vlastnického práva opravdu výplodem právního stalinismu?.....	326–329
S v o b o d a K a r e l: Procesní připomínky k novému režimu osvojení nezletilého	689–695

RECENZE

Bartoň Michal: Tomoszek, M. Ústavní odpovědnost v ústavním systému Polské republiky. 2013	175–176
Blahoň Josef: Müllerová H. – Stejskal V. Ochrana zvířat v právu. 2013	334–337
Čermák Jiří: Matejka J. Internet jako objekt práva: hledání rovnováhy autonomie a soukromí. 2013	68–70
Černý Petr: Mareš Miroslav – Výborný Štěpán. Militantní demokracie ve střední Evropě. 2013	1034–1035
Drgo Ján: Vyšný Peter – Puchovský Ján – Šošková Ivana. Svetové dejiny štátu a práva. 2013	1036–1040
Friedel Tomáš: Barton Benjamin H. The lawyer-judge bias in the American legal system. 2011.....	1040–1044
Hajn Petr: David L. Na hranicích práva: Soudcovské eseje. 2012.....	67–68
Holubová Eliška: Peppers T. C. – Ward A. (eds). In Chambers. 2013	252–256
Horák Ondřej: Tauchen J. – Kazda J. Bibliografie vybraných právnických časopisů a sborníků 1918–1989. 2013	604–605
Koudelka Zdeněk: Schelle K. – Tauchen J. Vývoj konstitucionalismu v českých zemích. 2013	426–427
Krupová Tereza: Gerloch A. – Kysela J. a kolektiv. 20 let Ústavy České republiky. Ohlédnutí zpět a pohled vpřed. 2013	605–606
Kysela Jan: Hamulák O. Integrující se Evropa a suverenita České republiky. 2013	702–704
Kysela Jan: Kubát Michal – Lebeda Tomáš a kol. O komparativní politologii a současné české politice. 2013	1133–1135
Lojek Antonín: Hrdina I. A. Proč hrabě Špork seděl ve vězení pro dlužníky? 2013	427–429
Maršálek Pavel: Wintr J. Metody a zásady interpretace práva. 2013..	70–74
Mazák Ján: Tomášek M. – Týč V. a kolektiv. Právo Evropské unie. 2013..	173–175
Mosný Peter – Jáger Róbert: Gábris T. Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861. 2014.....	705–706
Ondřejek Pavel: Cohen-Eliya Moshe – Porat Iddo. Proportionality and Constitutional Culture. 2013.....	797–799
Pauknerová Monika: Pfeiffer Magdalena. Kritérium obvyklého pobytu v mezinárodním právu soukromém. 2013	795–796
Pauknerová Monika: Sánchez Cordero J. A. (ed.). The 1970 UNESCO Convention. New Challenges. La convención de la UNESCO de 1970. Sus nuevos desafíos. 2013	600–603

Pauličková Alena: Funta Rastislav – Nebeský Štefan – Juriš Filip. Právo európskej únie. 2014	801–803
Schön Monika: Stalford Helen. Children and the European Union. Rights, Welfare and Accountability. 2012	799–801
Švecová Adriana: Bada M. Život v Žiline v zrkadle jej mestskej knihy. 2011	338–341
Švecová Adriana: Kleňová Veronika. Substitutio vulgaris a sloboda vôle v práve rímskom. Všeobecné náhradníctvo v prameňoch rímskeho práva s dôrazom na justiniánske Digesta. 2013	1138–1142
Tomášek Michal: Kirilenko V.P a kol. Meždunarodno-pravovoje uregulirovanije dějatělnosti gosudarstv-učastnikov Tamožennovo sojuza i Jedino ekonomičeskovo prostranstva. 2013.....	424–426
Urban Michal: Marmor Andrei. Social Conventions: From Language to Law. 2009	1135–1138

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Bartošek Jan: Zpráva o konferenci „30 th Annual Conference of the European Association of Law and Economics“ a oznámení záměru založit národní asociaci pro ekonomickou analýzu práva	258–261
Cisko Lukáš: Medzinárodné sympóziu Právo – Obchod – Ekonomika	345–348
Cisko Lukáš: Stretnutie katedier obchodného práva Českej republiky a Slovenskej republiky v Plzni	1146–1152
Cisko Lukáš – Martaus Tomáš: Jesenná škola práva 2013	512–514
Friedel Tomáš: Právo diskutované v širších souvislostech: Zpráva z mezinárodní konference „Sociology of Law and Political Action“	75–77
Juráš Marek: Zpráva z konference Olomoucké právnické dny 2013: Sekce civilněprocesní. Nad českou procesní úpravou soudního přezkumu činnosti orgánů veřejné správy a správním soudnictvím na Slovensku <i>de lege ferenda</i>	80–85
Jurčík Radek: Zpráva z mezinárodní vědecké konference „Veřejné zakázky a PPP projekty – změny v roce 2013 v České republice, Slovenské republice a v EU“.....	177–180
Kulhánková Klára – Dočkal Tomáš: Zpráva z konference „Postavení podnikatele v závazkověprávních vztazích“	514–518
Müllerová Hana: Zpráva o konání mezinárodního workshopu o implementaci Aarhuské úmluvy	77–79
Navrátil Petr: Výroční konference o evropském právu 2014	709–710

Pauknerová Monika – Pfeiffer Magdalena: Zpráva z V. konference „Journal of Private International Law“	257–258
Prchal Petr: Sekce práva duševního vlastnictví, Konference Olomoucké právníké dny 2014	1143–1146
Šejvl Michal: Zpráva z konference „Subsidiarity and its Discontents“ konané v Ústavu státu a práva AV ČR	342–344
Tauchen Jaromír: Konference: Období nesvobody 1938–1945	804–806
Tomášek Michal: Mezinárodní seminář „Vývoj práva v propojeném světě“ Soul, 12. května 2014	707–709

MORS VENIT VELOCITER

Za Marií Kalenskou	696–697
Za Vladimírem Kopalem	330–331
Zemřel Bohumír Štědroň	332–333
Zemřel Ján Švidroň	698–699

JUBILEA

Jubileum JUDr. Karla Čermáka	793–794
Václav Pavlíček osmdesátiletý	700–701
Životní jubileum profesorky Ovečkové	250–251